

Irakese Vluchtelingen in Nederland

Harry van den Tillaart
John Warmerdam

IRAKESE VLUCHTELINGEN IN NEDERLAND

Irakese vluchtelingen in Nederland

Harry van den Tillaart
John Warmerdam

ITS - Nijmegen

De particuliere prijs van deze uitgave is € 10,-
Deze uitgave is te bestellen bij het ITS, 024 - 365 35 00.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

van den Tillaart, H.

Irakese Vluchtelingen in Nederland./ H. van den Tillaart & J. Warmerdam - Nijmegen:
ITS
ISBN 90 - 5554- 185 - 0
NUGI 764, 653

© 2002 ITS, Stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Voorwoord

Dit rapport bevat het verslag van een onderzoek naar de maatschappelijke positie van Irakese vluchtelingen in Nederland. Het gaat hierbij om personen die als uitgenodigd vluchteling of als asielzoeker naar Nederland zijn gekomen en inmiddels een verblijfstitel hebben verworven (statushouders), met inbegrip van degenen onder hen die inmiddels door naturalisatie de Nederlandse nationaliteit hebben verkregen.

Voor deze studie is gebruik gemaakt van verschillende bronnen en onderzoekstechnieken. Er zijn gesprekken gevoerd met een 20-tal sleutelpersonen uit de Irakese gemeenschap, i.c. vertegenwoordigers van landelijke en lokale Irakese instellingen en verenigingen en met enkele medewerkers van VluchtelingenWerk en van gemeenten waarin het onderzoek plaatsvond. Een deel van deze personen heeft niet alleen relevante informatie aangedragen, maar ook een essentiële bijdrage geleverd aan de uitvoering door het onderzoek en de onderzoekers op een goede manier te introduceren in de Irakese gemeenschap in Nederland. Hun inbreng maakte het mogelijk om in betrekkelijk korte tijd mondelinge interviews te realiseren met een steekproef van 108 Irakese vluchtelingen. Verder is gebruik gemaakt van demografische gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek en van de Immigratie- en Naturalisatie Dienst en is relevante literatuur bestudeerd.

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode januari-oktober 2001. Diverse medewerkers van het ITS leverden een bijdrage: drs. J. van den Berg, J. Bilo, drs. J. Doesborgh, R. van Leeuwen, drs. H. van den Tillaart en drs. J. Warmerdam.

Het onderzoek is namens de opdrachtgever, het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, begeleid door een commissie bestaande uit de volgende personen:

Dr. C. Choenni	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (voorzitter)
Mr. T. Hessels	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Mevr. S. Al-Garawy	Verenigingen Iraakse vrouwen Nederland
Dr. H. Al-Khateeb	Organisatie voor Mensenrechten in Irak
Drs. J. den Hartogh	Vereniging VluchtelingenWerk Nederland
Drs. F. Hussein	Middle East Bureau
Drs. J. Jawad	Stichting Palet, Steunpunt voor Multiculturele Ontwikkeling Noord-Brabant
Ir. I. Salman	Iraaks Democratisch Centrum

Een deel van deze personen heeft de onderzoekers met raad en daad geholpen bij de introductie en de uitvoering van dit onderzoek. We danken alle leden van deze commissie voor hun actieve betrokkenheid bij en inbreng in dit project.

Onze dank gaat zeker ook uit naar de vluchtelingen die bereid waren mee te werken aan de uitgebreide, mondelinge interviews. Voor dit onderzoek zijn uitsluitend tweetalige interviewers ingezet. Zij hebben met hun inzet een goede basis voor dit onderzoek verschaft, waarvoor we hen zeer erkentelijk zijn.

Nijmegen, november 2001

Inhoud

1. Opzet en uitvoering van het onderzoek	1
1.1 Achtergronden en doel van het onderzoek	1
1.2 Onderzoeksopzet en onderzoeksaanpak	4
2. Schets van land en bevolking	11
2.1 Geografie en economie	11
2.2 Bevolking en etnische groepen	12
2.3 Cultuur en religie	13
2.4 Hoofdpunten recente politieke geschiedenis	15
3. Asielmigratie vanuit Irak	19
3.1 Vluchtelingenstromen uit Irak	19
3.2 Achtergronden van de vluchtbewegingen	21
3.3 Instroom van Irakese asielzoekers in Nederland: omvang en samenstelling	23
3.4 Achtergronden van Irakese vluchtelingen in Nederland	29
3.5 Enkele basisgegevens over Irakese vluchtelingen en statushouders in Nederland	32
3.6 Zelforganisaties en onderlinge scheidslijnen	33
4. Schets van de Irakese bevolkingsgroep in Nederland	37
4.1 Vlucht: alleen of met gezin	37
4.2 Geslacht, leeftijd en etniciteit	39
4.3 Opleiding en werk in Irak	42
4.4 Status en nationaliteit	45
4.5 Vergelijking met andere groepen vluchtelingen	46
5. Woon- en leefsituatie van de Irakezen	47
5.1 Gezinssituatie	47
5.2 Woonsituatie	51
5.3 Vergelijking met andere vluchtelingengroepen	53

6. Deelname aan onderwijs, arbeid en inkomen in Nederland	55
6.1 Dagonderwijs en beroepsgerichte cursussen	55
6.2 Sleutelpersonen over onderwijs, verdere scholing en omscholing	59
6.3 Nederlandse taalbeheersing	60
6.4 Sleutelpersonen over inburgering en taalverwerving	64
6.5 Arbeid en arbeidsmarktgedrag	67
6.6 Voor (aansluitend) werk zijn nieuwe investeringen in competenties nodig	71
6.7 Toenemend aantal geregistreerde ondernemers	74
6.8 Sleutelpersonen over werk, werkloosheid en bemiddeling	76
6.9 Hoogte en aard van het inkomen	82
6.10 Vergelijking met andere vluchtelingengroepen	83
7. Thuisraken en thuisvoelen in Nederland	85
7.1 Thuisraken	85
7.2 Thuisvoelen en terugkerwens	86
7.3 Tevredenheid met de situatie in Nederland	89
7.4 Vergelijking met andere vluchtengroepen	91
7.5 Sleutelpersonen over thuisvoelen en terugkerwensen	92
7.6 Sleutelpersonen over integratie	94
8. Samenvatting en conclusies	101
8.1 Het onderzoek	101
8.2 Irakese vluchtelingen in Nederland	102
8.3 Deelname aan onderwijs en opleidingen	103
8.4 Deelname aan arbeid	104
8.6 Thuisraken en zich thuisvoelen in Nederland	106
Referenties	109

1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Dit rapport bevat het verslag van een onderzoek naar de maatschappelijke positie van Irakese vluchtelingen in Nederland. Het gaat hierbij om personen die als uitgenodigd vluchteling of als asielzoeker naar Nederland zijn gekomen en inmiddels een verblijfstitel hebben verworven (statushouders), met inbegrip van degenen onder hen die inmiddels door naturalisatie de Nederlandse nationaliteit hebben verkregen.

In dit hoofdstuk gaan we eerst in op de achtergronden en het doel van het onderzoek (paragraaf 1.1). Vervolgens komen in paragraaf 1.2 de opzet en aanpak van het onderzoek aan de orde. Daarbij wordt o.a. een verantwoording gegeven van de werkwijze bij de dataverzameling en de onderzoeksrespons.

1.1 Achtergronden en doel van het onderzoek

Integratiebeleid

Het Nederlandse integratiebeleid ten aanzien van etnische minderheden beoogt de totstandkoming van een samenleving, waarin de in Nederland verblijvende leden van etnische minderheidsgroepen ieder afzonderlijk en als groep een gelijkwaardige plaats en ontplooiingskansen hebben. Meer in het bijzonder betekent dit dat wordt gestreefd naar een gelijkwaardige positie in de deelname van etnische minderheden aan onderwijs, arbeidsmarkt, inkomensverwerving en sociale activiteiten. De positie van etnische minderheden op deze terreinen is een belangrijke indicator van de mate van integratie in de Nederlandse samenleving. Naast informatie over de stand van zaken, dat wil zeggen over de positie die etnische minderheden op de genoemde terreinen innemen, is ook kennis van hun oriëntatie op de Nederlandse samenleving en van de perspectieven die zij voor zichzelf (al dan niet) in Nederland zien belangrijke informatie voor het integratiebeleid minderheden.

Onderzoekstrategie ten aanzien van de 4 grote doelgroepen

Om te kunnen beschikken over dit soort informatie worden regelmatig onderzoeken verricht naar de stand van zaken onder de etnische minderheidsgroepen. Tot voor kort hadden deze onderzoeken, zoals bijvoorbeeld de SPVA-survey (Sociale Positie en Voorzieningsgebruik van Allochtonen), vooral betrekking op de 4 grootste doelgroepen

van het integratiebeleid minderheden, namelijk Surinamers, Turken, Marokkanen en Antillianen/Arubanen. Voor deze 4 groepen bestaat dan ook een vrij goed inzicht in en overzicht van (ontwikkelingen in) hun maatschappelijke positie.

Start gemaakt met onderzoek naar nieuwe doelgroepen

Voor de nieuwe etnische groepen, die overwegend vallen onder de categorie vluchtelingen en statushouders, is dit niet het geval. De noodzaak om een beter inzicht te krijgen in de maatschappelijke positie van deze groepen neemt echter toe. Bij deze groepen is namelijk duidelijk sprake van groei en de verwachting is dat deze trend zich in de komende 15 tot 20 jaar in versterkte mate zal voortzetten. Naar schatting verblijven thans ongeveer 182.000 personen in Nederland, die tot de 'grotere' nieuwe etnische groepen kunnen worden gerekend, dat wil zeggen dat er inmiddels meer dan 15.000 personen uit deze groepen in Nederland verblijven (BZK, 2001).

Vooronderzoek in 1997

Eind 1997 is in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, met betrokkenheid van de ministeries van Justitie en VWS, een vooronderzoek verricht naar de mogelijkheden om de positie van vluchtelingengroepen in Nederland in kaart te brengen. De resultaten van deze exercitie zijn gepubliceerd onder de titel *Monitor Kleine Groepen Integratiebeleid Minderheden; Een vooronderzoek* (Besjes e.a., 1998). De belangrijkste conclusies van dit onderzoek luiden:

- . Relevante, actuele demografische gegevens zijn voldoende leverbaar op basis van bestaande bronnen.
- . Gegevens over de positie van deze groepen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, alsmede hun inkomenspositie - allemaal indicatoren van de mate van integratie in de Nederlandse samenleving - zijn niet of nauwelijks leverbaar op basis van bestaande bronnen en op korte termijn is hier niet veel verbetering te verwachten.
- . Om het beoogde overzicht van en inzicht in de positie van vluchtelingengroepen in de Nederlandse samenleving te verwerven, is gericht onderzoek nodig en een survey-onderzoek is de aangewezen weg om de gewenste gegevens te verzamelen.

Survey-onderzoek onder 5 nieuwe etnische groepen

Aangezien het, onder andere op basis van de huidige en de te verwachten verdere groei van deze groepen, steeds belangrijker wordt om een goed overzicht van en inzicht in hun maatschappelijke positie te hebben, heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in 1998 besloten onderzoek te laten uitvoeren naar de positie van nieuwe minderheidsgroepen behorend tot de categorie vluchtelingen en statushouders.

Dit onderzoek strekte zich uit over de volgende vijf groepen: Somaliërs, Iraniërs, Ethiopiërs/Eritreërs, Vietnamezen en Afghanen. Deze nieuwe groepen verschillen onderling op een aantal belangrijke punten, zoals bijvoorbeeld de verblijfsduur in Nederland en de geografische spreiding wat betreft de landen van herkomst. Met deze verschillen is in het onderzoek rekening gehouden.

Het doel van het onderzoek was als volgt omschreven:

Doel van het onderzoek is de sociaal-economische positie van de in Nederland verblijvende vluchtelingengroepen met een status (statushouders) in beeld te brengen en deze positie te beschrijven in het perspectief van de migratie-achtergronden, oriëntatie van de groep op de Nederlandse samenleving en sociaal-culturele factoren die voor de desbetreffende groep bevorderend dan wel remmend werken op het proces van integratie in de Nederlandse samenleving.

Uit deze doelstelling is af te leiden dat in het onderzoek de volgende vragen centraal stonden:

- . *Hoe groot zijn de betreffende groepen en hoe zijn zij samengesteld?*
Bij deze vraag gaat het om (de ontwikkeling van) een aantal demografische kerngegevens. Naast persoonskenmerken zoals herkomstgroepering, leeftijd, geslacht en plaats in het gezin, gaat het hier ook om gegevens over de ontwikkeling van de instroom in Nederland en de uitstroom uit de centrale opvang.
- . *Hoe ziet het sociaal-economisch profiel van de betreffende groepen eruit?*
Kerngegevens met betrekking tot dit sociaal-economisch profiel zijn enerzijds data over de participatie in de diverse vormen en niveaus van respectievelijk onderwijs, arbeid en inkomen en anderzijds data over de participatie in sociale activiteiten. Zoals hiervoor is aangegeven vormen dit soort data immers belangrijke indicatoren van de mate waarin sprake is van integratie in de Nederlandse samenleving.
- . *Hoe verloopt de integratie in de Nederlandse samenleving bij de betreffende groepen en welke processen en mechanismen spelen hierbij een bevorderende of juist belemmerende rol?*
In dit kader zijn gegevens van belang over de migratie-achtergronden en met name ook over het perspectief dat de groepen hebben op hun verblijf in Nederland.

De resultaten van dit onderzoek zijn in 2000 gepubliceerd onder de titel *Nieuwe etnische groepen in Nederland. Een onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam* (Van den Tillaart, e.a., 2000).

In 2001 eenzelfde onderzoek naar vluchtelingen en statushouders uit Irak

Eind 2000 is door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties besloten eenzelfde onderzoek te laten uitvoeren onder vluchtelingen en statushouders uit Irak. Met ruim 30.000 personen vormen zij de grootste groep onder de nieuwe etnische minderheidsgroepen. Vooral sinds 1995 is sprake van een sterke toename van het aantal Irakezen in Nederland. Volgens het CBS steeg hun aantal van circa 15.000 personen in 1996 naar bijna 30.000 in 1999. De laatste jaren zijn elk jaar tussen de 4 en 6 duizend Irakese asielverzoeken ingewilligd. Een deel van de Irakezen die al langer in Nederland zijn, is inmiddels genaturaliseerd. De verwachting is dat de uitstroom van Irakezen verder zal aanhouden, mede door de slechte politieke en economische situatie in Irak, en dat ook de komende jaren asielzoekers uit Irak in Nederland hun toevlucht zullen blijven zoeken. Van belang daarbij is overigens wel wat de effecten zullen zijn van de recente wijzigingen in het Nederlandse asielbeleid ten aanzien van Irak. Vanaf 1999 wordt Noord-Irak door Nederland als een zogenaamd 'veilig gebied' beschouwd en wordt er voor vluchtelingen uit Irak een restrictiever toelatingsbeleid gevoerd. Dat kan er toe leiden dat de instroom van nieuwe vluchtelingen zal afnemen. Het duidelijk verminderde aantal asielverzoeken in 1999 en 2000 - zie ook hoofdstuk 3 - ten opzichte van de voorafgaande jaren wijst in die richting. Bovendien zal een deel van de in Nederland aanwezige Irakese vluchtelingen hun (voorlopige) verblijfstitel verliezen en Nederland op termijn wellicht (moeten) verlaten. Ten tijde van dit onderzoek was het perspectief van deze groep niet duidelijk en was ook niet bekend om hoeveel personen het gaat. De Irakese vluchtelingen zullen evenwel een van de grotere nieuwe groepen nieuwkomers in de Nederlandse samenleving blijven vormen en kennis over deze groep is van evident belang voor de beleidsontwikkeling. Met name over de woon- en leefsituatie en over de positie van de Irakezen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt ontbreken betrouwbare gegevens.

1.2 Onderzoeksopzet en onderzoeksaanpak

Leerervaringen uit eerste onderzoek

Een belangrijke leerervaring uit het eerste onderzoek was dat extra maatregelen nodig zijn om een hogere respons en daarmee een betere representativiteit van onderzoek onder nieuwe etnische groepen te realiseren. Hiermee moet direct bij de start van het onderzoek begonnen worden. Van belang is vooral om een goede en intensieve samenwerking met personen uit de desbetreffende doelgroep(en) tot stand te brengen. Deze contacten kunnen vervolgens worden benut bij het werven en instrueren van interviewers, het opstellen van de vragenlijst, de uitvoering van proefinterviews en het checken van de vertalingen. Bovendien kunnen deze personen een bijdrage leveren aan de introductie

van het onderzoek in het veld, zodat gewaarborgd is dat respondenten de context en infrastructuur van het onderzoek kennen. In het onderhavige onderzoek is die introductie in twee stappen verlopen. Ten eerste is het onderzoek toegelicht in gesprekken met vertegenwoordigers van landelijke Irakese organisaties. Vervolgens zijn bijeenkomsten georganiseerd in de deelnemende gemeenten, waarin het onderzoek is doorgesproken met vertegenwoordigers van de lokale Irakese gemeenschap. De bijeenkomsten waren breed samengesteld, dat wil zeggen met vertegenwoordigers van verschillende etnische, politieke en levensbeschouwelijke groepen en verenigingen.

Het onderzoek onder de 5 nieuwe etnische groepen heeft veel cijfers en overzichten opgeleverd. Daar bestond ook een grote behoefte aan. Het onderzoek had immers tot doel op een breed gebied adequate beschrijvingen te geven van de situatie in de verschillende groepen. Een kwantitatieve basis is daarvoor noodzakelijk. Gedegen kwantitatief onderzoek blijft nodig voor een goede beschrijving van groepen, verschillen tussen groepen, analyses van ontwikkelingen en trends, etc. Nadeel is echter dat in een dergelijk kwantitatief onderzoek de materie weinig tot leven komt. Voorkeur verdient dan ook een onderzoeksdesign waarin, naast een kwantitatieve component, ook een kwalitatieve component is opgenomen. Een dergelijk design is in dit onderzoek gerealiseerd.

Het kwantitatief onderzoek: enquête onder steekproef van 100 Irakezen

In het kader van dit onderzoek zijn mondelinge interviews gehouden met ruim 100 Irakese vluchtelingen en statushouders. Deze interviews zijn afgenomen met behulp van een gestandaardiseerde vragenlijst. Deze vragenlijst was in grote lijnen dezelfde als die welke bij het eerdere onderzoek onder 5 nieuwe etnische groepen is gehanteerd. Op enkele punten is de vragenlijst echter aangepast en uitgebreid, bijvoorbeeld ten aanzien van de werkervaring/loopbaan van de Irakezen in hun geboorteland.

Het onderzoek diende een representatief karakter te hebben. Vandaar dat de namen en adressen van de te interviewen Irakezen zijn verkregen via een random-steekproefprocedure uit de Gemeentelijke basisadministratie (GBA). Daarbij is gezorgd voor een adequate spreiding over Nederland. Volgens CBS-gegevens gebaseerd op de GBA (bekend is overigens dat niet alle asielzoekers zich bij de gemeenten inschrijven op het moment dat dit kan) wonen de 30.000 Irakezen redelijk gespreid over alle provincies. Wel is er sprake van enige concentratie in Zuid-Holland en Noord-Holland. Ook in Gelderland, Overijssel en Noord-Brabant wonen grotere aantallen.

Kijken we naar gemeenten dan valt op dat 15 procent van de Irakezen in een van de vier grote steden woont, met name in Amsterdam en Den Haag. Andere steden met een aanzienlijk aantal Irakezen zijn: Arnhem (930), Delft (915), Almelo (795), Enschede

(705), Leeuwarden (660), Almere (570), Dordrecht (525), Groningen (470), Assen (400), Amersfoort (385), Zoetermeer (365), Zwolle (325) en Smallingerland (320). Voor de steekproeftrekking in het kader van dit onderzoek is uit deze steden een nadere selectie gemaakt van de volgende gemeenten: Den Haag, Eindhoven, Arnhem, Leeuwarden en Enschede. Daarmee is niet alleen één van de grote steden in het onderzoek betrokken, maar is tevens een spreiding over diverse regio's gerealiseerd. In elk van deze gemeenten is een random steekproef van hier woonachtige Irakezen getrokken.

In elke gemeente zijn circa 20 interviews met Irakese vluchtelingen en statushouders gerealiseerd. De interviews zijn gehouden door (meertalige) Irakese interviewers, met wie vooraf het onderzoek alsmede hun rol hierbij uitvoerig is doorgesproken. Alle interviewers hebben deelgenomen aan een korte training, waarin ze zijn geïnstrueerd in zaken als benadering van respondenten, werkwijze bij het interviewen, voorleggen van verschillende typen vragen, toelichten van bepaalde vragen, omgaan met weigeringen, non-respons e.d. Voor het afnemen van de interviews hebben zij de beschikking gekregen over drie versies van de vragenlijst, namelijk een Nederlandstalige versie en een vertaling in het Koerdisch en in het Arabisch.

Kwalitatief deel: inschakeling en benutting van sleutelpersonen

De keuze om het onderzoek in een beperkt aantal gemeenten te concentreren had ook te maken met de wens om het survey goed voorbereid van start te laten gaan. Hiervoor was het nodig dat goede en intensieve samenwerkingsrelaties opgebouwd werden met landelijke en regionale c.q. lokale sleutelpersonen. Dit stelde grenzen aan het aantal gemeenten dat in dit onderzoek kon worden betrokken.

De sleutelpersonen speelden overigens niet alleen een wezenlijke rol bij het voorbereiden en uitvoeren van het kwantitatieve deel van dit onderzoek. Zij waren ook zelf een belangrijke bron van informatie. Met deze sleutelpersonen zijn op landelijk en lokaal niveau de woon-, werk- en leefsituatie van de Irakezen doorgesproken, waarbij specifieke situaties en problemen uitgediept zijn en (integratie-)processen zichtbaar gemaakt werden, onder andere door achterliggende omstandigheden en factoren te benoemen en te beschrijven. Gesproken is met een 20-tal vertegenwoordigers van landelijke en lokale Irakese verenigingen, Irakese platforms en allochtonenorganisaties. Onder hen waren vertegenwoordigers van verschillende etnische herkomst (Koerdisch, Arabisch, Turkmeens, Assyrisch) en van verschillende politieke en levensbeschouwelijke richtingen. Verder zijn enkele gesprekken gevoerd met medewerkers van gemeenten en Vluchtelingenwerk, die veel met Irakese vluchtelingen te maken hebben.

Respons

Het afnemen van de interviews vond plaats in de periode begin mei tot medio juni 2001. In totaal zijn in deze periode 108 enquêtes gerealiseerd.

Overzicht 1.1 - Steekproef en respons

	Aantal
A. Aantal benaderde adressen	235
b. Aantal personen dat niet uit Irak komt c.q. niet als vluchteling naar Nederland is gekomen	8
c. Personen die niet meer op door gemeente verstrekt adres woonden	25
D. Aantal gelokaliseerde respondenten (a-b+c)	202
e. Aantal personen waarmee geen contact is geweest	44
F. Aantal personen waarmee interviewers contact hebben gehad	158
g. Aantal personen dat niet aan onderzoek wilde of kon meewerken	50
h. Aantal afgenomen enquêtes	108
I. Responspercentage	
. h als % van A	46%
. h als % van D	53%
. h als % van F	68%

Om deze 108 interviews te realiseren zijn in totaal 235 adressen benaderd. Bij een beperkt deel (8) van de benaderde adressen bleek het niet om personen te gaan die als vluchteling vanuit Irak naar Nederland zijn gekomen. Daarnaast is in een aantal gevallen (25) vastgesteld dat de persoon niet meer op het door de gemeente verstrekte adres woonachtig was. Laten we deze twee categorieën buiten beschouwing dan blijven 202 personen over die waarschijnlijk wel op het opgegeven adres wonen en dus mee konden doen aan dit onderzoek.

Met 44 van deze 202 is geen daadwerkelijk contact tot stand gebracht door de interviewers. Deze 44 zijn wel allemaal minimaal drie keer benaderd. Van de 158 personen met wie wel contact tot stand is gekomen hebben er 50 niet aan het onderzoek mee willen of kunnen doen. Bij de overige 108 is wel een interview afgenomen.

In totaal zijn bij de 235 benaderde adressen dus 108 interviews gerealiseerd, hetgeen een respons betekent van 46%. Er zijn argumenten om bij de berekening van dit responspercentage enkele categorieën uit overzicht 1.1 buiten beschouwing te laten. Dat geldt uiteraard voor de 8 personen (zie categorie b in overzicht 1.1) die niet tot de onderzoekspopulatie bleken te behoren. Minder evident, maar wel te verdedigen is het ook de 25 personen, van wie positief is vastgesteld dat ze niet meer op het gegeven adres woonachtig zijn (zie categorie c in overzicht 1.1) buiten beschouwing te laten. In deze situaties kon immers geen interview tot stand komen. Van de 202 situaties waar in principe een interview gerealiseerd kon worden, is dit in 108 gevallen ook daadwerkelijk gebeurd, waarmee de respons op 53% komt.

Bij 44 mogelijke respondenten voor dit onderzoek zijn de interviewers wel vaker aan de deur geweest, maar kon geen contact met de desbetreffende personen zelf worden gelegd. In deze gevallen werd niet open gedaan of werd meegedeeld dat de desbetreffende persoon niet thuis was. In deze gevallen kan het echter ook om verkapte weigeringen gaan. Vandaar dat deze categorie volledig als non-respons is aangemerkt.

De respons in dit onderzoek is met 53% niet zo veel hoger dan in het eerdere onderzoek onder 5 nieuwe etnische groepen. Gemiddeld was daar sprake van een respons van 46%. Deze varieerde echter van 34% bij de Iraniërs tot 68% bij de Ethiopiërs/Eritreërs. Een belangrijk verschil is echter dat de interviews met de Ethiopiërs/Eritreërs overwegend - 91 van de 117 - gerealiseerd zijn via de *sneeuwbalmethode*. Interviewers mochten bij personen waar zij een interview afnamen vragen of deze andere personen kenden die voor het onderzoek in aanmerking kwamen. Vervolgens mochten zij deze personen voor een interview benaderen. Deze sneeuwbalmethode leidt tot een zeer hoge respons. De 112 geïnterviewde Iraniërs zijn daarentegen praktisch zonder uitzondering via een random steekproefprocedure uit het GBA in het onderzoek terecht gekomen.

In dit onderzoek onder Irakese vluchtelingen en statushouders hebben we gebruik gemaakt van eenzelfde random steekproefprocedure als bij het eerder onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Iran; er is dus niet met de sneeuwbalmethode gewerkt. We hebben vooral geprobeerd een goede respons te krijgen door een intensieve introductie van het onderzoek bij de betreffende doelgroep zelf. De uiteindelijk gerealiseerde respons in dit onderzoek onder de Irakezen is met 53% beduidend hoger dan in het

eerder onderzoek onder de Iraniërs (34% respons). Dit wijst erop dat de zorgvuldige introductie van het onderzoek zijn vruchten heeft afgeworpen.

Vertekening van de onderzoeksuitkomsten door de non-respons?

Een forse non-respons is overigens niet ongebruikelijk onder deze doelgroepen. In een onderzoek uit 1996 (Brink e.a., 1996) werden de volgende responscijfers genoteerd:

- . Iraanse vluchtelingen 27% respons
- . Somalische vluchtelingen 21% respons
- . Ex-Joegoslavische vluchtelingen 40% respons

In een recent onderzoek in Tilburg onder Somalische vrouwen (Tabibian, 1999) werden bij 91 benaderde personen 48 interviews (53%) gerealiseerd. Ander onderzoek onder vluchtelingen realiseert soms een hogere respons, maar werkt vaak niet vanuit een kwantitatieve benadering c.q. via steekproeftrekking. Doorgaans worden hierbij specifieke groepen vluchtelingen benaderd vanuit een meer kwalitatieve onderzoeksaanpak.

Hoewel een forse non-respons dus vaker voorkomt bij kwantitatief onderzoek onder vluchtelingen, blijft de vraag wat dit betekent voor de uitkomsten van het onderzoek uitermate relevant. Bij een non-respons van deze omvang kan niet zonder meer geclaimd worden dat de onderzoeksresultaten representatief zijn voor de totale populatie in de genoemde vluchtelingengroepen. De non-respons kan immers een selectief karakter hebben, bijvoorbeeld doordat juist personen die geen werk hebben, de Nederlandse taal niet machtig zijn, zich hier minder thuis voelen, etc. niet of minder aan dit onderzoek wilden of konden meedoen.

Uiteraard hebben we gepoogd meer duidelijkheid te krijgen over de mate waarin het onderzoek een representatief beeld geeft van de onderzochte Irakese vluchtelingengroep. Zo hebben we de uitkomsten van dit onderzoek besproken met sleutelpersonen uit deze vluchtelingengroep, die als lid van de begeleidingscommissie bij het onderzoek waren betrokken. Zij geven allen aan dat de verkregen gegevens in hun ogen een adequaat beeld geven van de situatie in de Irakese bevolkingsgroep, zoals zij die uit eigen ervaringen kennen.

Verder hebben we de steekproef op punten waar dat mogelijk was vergeleken met populatiegegevens. Zo hebben we de verblijfsduur in Nederland van de geïnterviewde vluchtelingen vergeleken met dit gegeven in de totale populatie. Ook hebben we de man-vrouw-verhouding onder de respondenten, alsmede hun leeftijdsverdeling vergeleken met die in de totale populatie. Hierbij komt naar voren - zie hoofdstuk 3 - dat de geïnterviewde Irakese vluchtelingen steeds een getrouwe afspiegeling vormen van de totale populatie in deze vluchtelingengroep in Nederland. Ook dit is echter nog geen bewijs dat

er niet een vertekening is opgetreden op andere punten, bijvoorbeeld de mate waarin sprake is van integratie in Nederland. Uiteindelijk blijft dus staan dat we niet zeker weten of het onderzoek op dergelijke centrale vraagpunten een representatief beeld laat zien.

2 Schets van land en bevolking

In dit hoofdstuk wordt een korte schets gegeven van land en bevolking van Irak en wordt ingegaan op enkele aspecten van de Irakese cultuur en geschiedenis die van belang zijn voor een goed begrip van de positie van de Irakese bevolkingsgroep in Nederland. De informatie in dit hoofdstuk is grotendeels afkomstig uit de literatuur en uit beschikbare documentatie. Daarnaast is gebruik gemaakt van de deskundigheid van sleutelpersonen uit de Irakese gemeenschap, die voor dit onderzoek zijn geraadpleegd. De onderstaande beschrijving pretendeert niet in alle opzichten volledig te zijn. Ze is vooral bedoeld als een eerste kennismaking met het herkomstgebied van de Irakese vluchtelingen in Nederland.

2.1 Geografie en economie

Irak is, met een oppervlakte van 438.466 vierkante kilometer, een van de grotere landen in het Midden-Oosten. Het is centraal gelegen en wordt omsloten door Saoedi-Arabië in het zuiden, Jordanië in het zuid-westen, Syrië in het noord-westen, Turkije in het noorden en Iran in het oosten. In het zuiden grenst Irak verder aan Koeweit en aan de Perzische golf. Daar heeft het land ook zijn enige zeehaven: Basrah.

Irak heeft in het stroomgebied van de Eufraat en de Tigris een vruchtbaar laagland. In het noord-oosten (Koerdistan) is het land bergachtig en het westen bestaat grotendeels uit woestijnen. De woestijngebieden maken circa 40% van de totale oppervlakte van het land uit. In de zomer is het klimaat in Irak, vooral in het laagland, zeer heet en droog. De winters zijn gematigd, met enige neerslag. In de hogere zones van de bergstreken in het noorden en het noord-oosten heerst een bergklimaat.

De Irakese economie heeft zich sinds de jaren vijftig sterk ontwikkeld onder invloed van de toegenomen oliewinning. Irak beschikt over grote olievoorraden in het zuiden en het noord-oosten en is in de jaren zestig uitgegroeid tot een van de grootste olie-exporterende landen ter wereld. Het land is sterk van oliewinning afhankelijk geraakt. Eind jaren zeventig was bijna 90 procent van het nationaal inkomen afkomstig uit de olie-industrie. Daarnaast wordt landbouw bedreven in het vruchtbare laagland tussen de twee rivieren. Hier komen vormen van grootschalige landbouw voor. Ook in de bergdalen in het noorden is landbouw tot ontwikkeling gekomen. In deze streken gaat het evenwel meer om kleinschaliger bedrijven, met doorgaans een gemengd karakter.

Behalve oliewinning en landbouw is de handelssector van belang voor de Irakese economie. Deze concentreert zich vooral in de grotere steden als Bagdad en Basra.

Sinds de jaren tachtig heeft de Irakese economie zwaar te lijden gehad onder de gevolgen van interne twisten, de langdurige oorlog met Iran, de crisis rond Koeweit en de daaropvolgende handelssancties. Een deel van de infrastructuur van het land is vernietigd, de olie-exporten zijn sterk afgenomen, de economie is op een dieptepunt beland en de bevolking heeft zwaar te lijden onder gebrek aan allerlei materiële goederen als gevolg van de internationale handelsboycot. Mede vanwege deze negatieve gevolgen wordt in internationaal verband momenteel overwogen het handelsembargo tegen Irak gedeeltelijk op te heffen.

2.2 Bevolking en etnische groepen

Irak telt momenteel ongeveer 21,5 miljoen inwoners. Ongeveer driekwart van de bevolking woont in stedelijke gebieden. De grootste steden zijn Bagdad (4,9 miljoen inwoners), Soeleimanija (1,1 miljoen), Kirkuk (1 miljoen) en Basrah (0,8 miljoen). Globaal gezien zijn in Irak drie hoofdregio's te onderscheiden: noord-, midden- en zuid-Irak. De berggebieden in het noorden en noord-oosten worden vooral bevolkt door Koerden. Zij vormen ongeveer 20 procent van de Irakese bevolking en zijn een deel van de circa 18 miljoen Koerden die verspreid leven over Iran, Syrië, Turkije en Irak (Amain & Kielstra, 1992). Het centrale en zuidelijke deel van Irak worden bewoond door Arabieren. Arabieren vormen met ruim 75 procent het grootste deel van de bevolking van Irak. Behalve Arabieren en Koerden woont er een aantal kleinere minderheidsgroepen op Irakees grondgebied: Turkmenen en Armeniërs in het noorden, Perzen in het noord-oosten en de zogenaamde 'moeras-Arabieren' in de delta's van de grote rivieren in het zuid-oosten.

Het Arabisch is de belangrijkste taal in Irak. Maar de verschillende etnische groepen spreken vaak ook hun eigen taal. Door de Koerden in noord-oost Irak wordt bijvoorbeeld vooral Koerdisch gesproken. Veel Turkmenen in het noorden zijn turkstalig. Verder komen nog talen voor als het Armeens en het Assyrisch. Het Arabisch is de officiële voertaal en wordt ook in het onderwijs gedoceerd. In de Koerdische gebieden is op sommige plaatsen het Arabisch als voertaal door het Koerdisch vervangen, nadat deze gebieden een relatief zelfstandige status hebben gekregen.

2.3 Cultuur en religie

Een kenmerkend element van de Irakese cultuur, dat ook verder doorwerkt in de maatschappelijke verhoudingen, is het belang dat wordt toegekend aan stamverbanden. Evenals in andere landen van het Midden-Oosten, vormden stamverbanden lange tijd de belangrijkste peilers van het maatschappelijk leven. Stamverbanden bepaalden de economische en sociale verhoudingen en vormden een belangrijke factor in de regionale machts- en gezagsverhoudingen. Traditioneel heerste er een sterke solidariteit binnen deze stamverbanden. Onder het Britse mandaatbewind in de eerste helft van de 20e eeuw is dit traditionele stelsel echter ontworpen door de introductie van nieuwe vormen van grondeigendom en politiek gezag. Collectieve stamgronden werden onteigend en toegewezen aan sjeiks. Aan de sjeiks werd tevens een aantal politieke en bestuurlijke bevoegdheden toegekend. Deze lokale gezagsdragen bleken zich later op veel plaatsen tot lokale 'uitbaters' te ontwikkelen, hetgeen veel sociale onvrede tot gevolg had en tot een zekere ondermijning van de solidariteit tussen en binnen de stammen leidde. De onderlinge stammenbanden zijn in de oorlogen van de laatste decennia echter weer sterker geworden. De onderlinge verhoudingen tussen stamverbanden zijn echter onder druk blijven staan van de heersende politieke spanningen. De stammencultuur wordt in het algemeen gezien als een harde wereld, gekenmerkt door conflicten en geweld - ook onderling - binnen stamgroepen en clans. In bepaalde regio's in Irak zijn stamverbanden nog steeds een belangrijke factor in de maatschappelijke verhoudingen. Het heersende Irakese regime is nauw met een bepaald stamverband verbonden (zie b.v. Sluglett, 1990).

Het belang van familierelaties is traditioneel eveneens sterk in de Irakese cultuur ingebed. In de zestiger jaren is het belang van familieverbanden, onder invloed van de moderniseringsbeweging wat afgenomen, met name in de stedelijke centra. Maar de laatste decennia lijken familiebindingen weer een sterkere rol te zijn gaan spelen. Vooral in meer traditioneel ingestelde families heerst soms een sterke familiecultuur, met streng hiërarchische verhoudingen, gekoppeld aan specifieke normen en waarden omtrent familie-eer en schaamte, geworteld in de stammencultuur. In die cultuur wordt de eer van de familie gedragen door vrouwen en dienen bepaalde regels in de verhoudingen tussen mannen en vrouwen nauw te worden gevolgd om de eer van de familie hoog te houden. In gelovige families spelen ook islamitische normeringen ten aanzien van de verhoudingen tussen de sexen en ten aanzien van gedrag en opvoeding van kinderen vaak een belangrijke rol. Deze wijken nogal eens af van opvattingen die in niet-gelovige of meer westers georiënteerde gezinnen gangbaar zijn (Soeterik, 1993).

De islam is de belangrijkste godsdienst in Irak. Een meerderheid van de Irakezen behoort tot de islam. De islam is bij wet tot staatsgodsdienst verklaard. De twee belangrijkste islamitische geloofsrichtingen zijn het *sjiiïsme* en het *soenisme*. Naar schatting is 95 procent van de Irakese bevolking islamitisch. De sjiiitische moslims vormen met ruim 60% een meerderheid. De soennietische moslims (naar schatting 38%) vormen echter een machtige minderheid en domineren het staatsapparaat. Het heersend regime is Soenitisch en Soeniten bekleden momenteel de belangrijkste machtsposities in het land. Sjiiitische moslims bezetten doorgaans lagere posities. Tussen Soennieten en Sjiiïten lopen belangrijke religieuze scheidslijnen. Sjiiitische moslims zijn in de afgelopen decennia herhaaldelijk vervolgd en, na de opstand tegen het regime in Irak begin jaren negentig, massaal op de vlucht geslagen. Velen van hen verblijven momenteel nog in vluchtelingenkampen in Iran. Sjiiitische moslims die in Irak zijn achtergebleven, worden vaak materieel benadeeld en in de toepassing van hun eigen culturele praktijken belemmerd (zie b.v. Soeterik, 1993). Met name de Iraanse islamitische revolutie van 1979 leidde tot een sterke activering van het sjiiïsme. Enkele belangrijke heilige plaatsen van het sjiiïsme, zoals Najaf en Kerbela, liggen in zuid-Irak. De Koerden in het noorden zijn in meerderheid soenitisch.

Naast de moslims leven er in Irak verschillende religieuze minderheidsgroepen.

Een kleine groep - hun aantal wordt geschat op circa 40.000 personen - vormen de *yazidis*, ook wel *yezidi's* genoemd. De yazidisch zijn van Koerdische oorsprong. Hun religie is een samenvoeging van animisme, zoroastrisme, christendom en islam. Vanwege hun religie staan de yazidis bloot aan onderdrukking. Andere kleinere minderheidsgroepen vormen de Sabeërs, de Mandaeërs en de Joden.

Een grotere groep vormen de *christenen*. Schattingen van het aantal christenen in Irak lopen uiteen van 600.000 tot 1,5 miljoen. Onder de christenen bevinden zich oude christelijke geloofsgemeenschappen, zoals de Assyriërs, de Chaldaëen en de Nestorianen. De economische positie van de christenen is in het algemeen redelijk goed. De christelijke gemeenschappen zijn van oudsher goed georganiseerd. Niettemin staan bepaalde groepen christenen onder druk van het regime van Saddam Hussein, dat de islam tot staatsgodsdienst heeft verklaard en zijn er signalen dat zij met name achtergesteld worden bij politiek gevoeliger banen. Anderzijds zijn er ook voorbeelden van christenen die goede posities onder het vigerende regime hebben kunnen bereiken.

De krachtige economische ontwikkeling, de trek van het platteland en de groei van de steden en de sterke oriëntatie op het westen heeft in Irak aanvankelijk een moderniseringsproces op gang gebracht, dat aanvankelijk ook tot een zekere erosie van geloofswaarden heeft geleid. In de vijftiger en zestiger jaren werd Irak gezien als een westers georiënteerd land, waar het geloof geleidelijk aan belang inboette onder invloed van toenemende secularisatie. Dit proces was vooral zichtbaar in de grotere steden en heeft

hier ook geleid tot veranderingen in opvattingen omtrent cultuur, politiek en maatschappij. Op het platteland heeft de modernisering minder invloed gehad. Hier zijn traditionele geloofswaarden vaak blijven voortbestaan. Het geloof lijkt hier de laatste jaren een factor van toenemende betekenis te zijn geworden.

2.4 Hoofdpunten recente politieke geschiedenis

Irak is in zijn huidige vorm een betrekkelijk jonge staat, maar kent een zeer complexe en roerige geschiedenis. Voor een goed begrip van de huidige omstandigheden is het zinvol een korte terugblik op die geschiedenis te werpen. Zoals bekend vormt het gebied tussen de Eufraat en de Tigris (Mesopotamië) de bakermat van enkele van de oudste beschavingen ter wereld. Sumeriërs, Assyriërs en Babyloniërs hebben er al millennia geleden hun sporen nagelaten. In de eeuwen rond het begin van onze jaartelling maakte Mesopotamië deel uit van de rijken van respectievelijk Perzen, Grieken, Parthen, Romeinen en Sassaniden. In de 7e eeuw werd het gebied door de Arabieren veroverd en kwam het onder islamitische invloed. In Zuid-Irak werd de strijd om de opvolging van Mohammed uitgevochten en de slag bij Kerbala in Zuid-Irak in 680 leidde het begin in van de tweedeling binnen de Islam tussen de soennitische en de sjjiitische geloofsrichtingen. Tot in de 16e eeuw stond het gebied vervolgens onder heerschappij van Arabische en later Mongoolse, Turkmeense en Perzische dynastieën. Begin 16e eeuw werd het ingelijfd bij het Ottomaanse rijk. Het werd een grensprovincie van dit rijk en fungeerde feitelijk als buffer tussen de rivaliserende rijken van soennitisch Ottomanen enerzijds en sjjiitische Perzen anderzijds.

In de Eerste Wereldoorlog viel het Ottomaanse rijk uit elkaar. De drie oostelijke provincies Bagdad, Basra en Mossul kwamen onder Brits protectoraat en vormden in 1920 gezamenlijk het mandaatgebied Irak. Aanvankelijk bleef de vooral door Koerden bewoonde provincie Mossul nog relatief zelfstandig, maar in 1925 werd ze door de Volkerenbond definitief aan Irak toegewezen. In 1925 kreeg het land een eigen parlement. In 1932 werd het Britse mandaat opgeheven en werd Irak formeel een onafhankelijke staat. Het land werd een monarchie onder het Hasjemitische koningshuis.

De nieuwe staat werd van begin af aan beheerst door politieke instabiliteit. Voor een deel had dit te maken met de nog aanwezige Britse invloeden in het land en weerstanden tegen hun voormalige handlangers (grootgrondbezitters, stedelijke elites). Daarnaast speelde het religieus en etnisch pluralisme dat het land kenmerkte hierbij een rol. Soennitische Arabieren, hoewel numeriek in de minderheid, vormden de dominante politieke groep in de nieuwe staat. Sjjiitische Arabieren, Koerden en kleinere religieuze en etnische bevolkingsgroepen werden maatschappelijk achtergesteld, gediscrimineerd

en soms openlijk onderdrukt. De politieke instabiliteit leidde geregeld tot grote spanningen en gewelddadige conflicten. In de dertiger en veertiger jaren vonden diverse opstanden onder de Koerden plaats en werden vervolgingen ingesteld tegen de christelijke Assyriërs en tegen opstandige sjjiitische groeperingen in het zuiden. Ook tijdens en na de Tweede Wereldoorlog bleef de situatie zeer instabiel. Er werden verschillende staatsgrepen gepleegd en diverse militaire regimes volgden elkaar op.

In 1958 werd het Hasjemitische koningshuis via een staatsgreep aan de kant gezet en werd de monarchie vervangen door een republikeinse staatsvorm. Kort daarop brak een opstand uit in de Koerdische gebieden, die een periode van verzet tegen het centrale regime inluide, die tot op de dag van vandaag voortduurt. In de nieuwe republiek werd de Arabische socialistisch-nationalistische Baa'th-partij ('Herrijzenispartij') een belangrijke politieke machtsfactor. In 1963 deed deze partij een eerste poging de staatsmacht te grijpen, die echter maar voor een deel slaagde. In 1968 kwam de Baa'th-partij volledig aan de macht, onder generaal Hassan al-Bakr, hoofd van de machtige revolutionaire commandoraad. In 1979 werd de macht binnen de Baath-partij overgenomen door Saddam Hussein. Deze voerde een centralistisch bewind in, dat sindsdien een sterk stempel op de ontwikkelingen in Irak heeft gezet (Al-Khalil, 1990). De Baath slaagde erin zijn macht te consolideren via een uitgebalanceerde politiek van toenadering en repressie ten aanzien van zijn belangrijkste binnenlandse rivalen: de communisten en de Koerden. Tegenstanders werden onderling en tegen elkaar uitgespeeld, bepaalde fracties werden opgenomen in het bestuur, andere werden onderdrukt. Met allerlei middelen werd gepoogd het verzet uit met name de Koerdische provincies te breken. Aanvankelijk werd de Koerden autonomie toegezegd en werd gepoogd tot samenwerking met delen van de Koerdische gemeenschap te komen. Medio jaren zeventig - na een akkoord met Iran, waarbij de Koerden de steun van Iran verloren - werd dit beleid evenwel gewijzigd en ging men over tot een politiek van harde onderdrukking. Veel Koerdische dorpen langs de grenzen met Turkije en Iran werden ontruimd en vernietigd. Hun bewoners werden gedeporteerd naar andere gebieden in Irak of werden geherhuisvest in nieuwe woonoorden nabij de grote steden. Ook de sjjiitische bevolkingsgroepen in het zuiden van Irak kregen te maken met vervolging en onderdrukking door het centrale bewind. Bezittingen werden in beslag genomen, studenten en geestelijk leiders werden gearresteerd, veel sjjiitische inwoners werden over de grens gezet of namen zelf de vlucht naar Iran (Soeterik, 1993).

In economisch opzicht ontwikkelde Irak zich in de jaren zestig en zeventig zeer voorspoedig. Begin jaren zeventig werd de Irakese olie-industrie genationaliseerd en de olie-boom zorgde voor een forse groei van het nationaal inkomen. Dat maakte extra investeringen mogelijk in werkgelegenheid, huisvesting, onderwijs, gezondheidszorg

en het bracht grote welvaart onder de Irakese bevolking, vooral in de stedelijke gebieden. Steden als Bagdad en Basrah groeiden uit tot metropolen, die grote aantrekkingskracht uitoefenden op de bevolking van het platteland. Irak werd een modern Arabisch land, maar tegelijkertijd werd het een effectief opererende politiestaat. Mede dankzij de groeiende welvaart wist het Baath-regime zijn draagvlak onder grote delen van de bevolking in met name centraal-Irak te versterken. In buitenlands-politiek opzicht voer Irak een eigen koers. Er bestonden goede handelsrelaties met een aantal westerse landen, maar vooral de politieke banden met het Oost-blok werden aangehaald. Binnen de Arabische wereld wiep Irak zich in deze tijd op als een van de leidende regionale mogelijkheden. In 1967 en 1973 nam het deel aan de oorlogen tegen Israël.

In 1980 brak er een oorlog tussen Irak en Iran uit (eerste Golfoorlog), met als aanleiding een geschil over de grenslijn in de Shatt-al-Arab, de monding van de grote rivieren, de belangrijkste toegang van Irak tot de Perzische Golf. De westerse landen stelden zich achter het Irakese regime, omdat dit werd gezien als een buffer tegen het islamitisch fundamentalisme dat in Iran onder leiding van de ayatollah Khomeini aan de macht was gekomen. Irak slaagde er aanvankelijk in enige gebieden in het zuiden van Iran te bezetten, maar Iran zette een tegenoffensief in en de strijd liep uit op een bloedige loopgravenoorlog. De oorlog eindigde in 1988 in feite onbeslist, zonder terreinwinst voor partijen, maar met een zeer groot verlies aan mensenlevens. De oorlog wierp beide landen jaren terug in hun economische ontwikkeling. Tijdens de oorlog waren veel burgers - Koerden in het noord-oosten, sjjiitische Arabieren in het zuid-oosten - genoodzaakt uit de grensgebieden weg te vluchten. Ook werden opnieuw grote aantallen Koerden, Irakezen uit grote steden en sjjiitische Arabieren gedeporteerd of over de grens met Iran gezet.

In 1990 viel Irak Koeweit binnen. Irak wilde Koeweit als provincie inlijven en beslag leggen op de daar aanwezige (olie)rijkdommen. De westerse landen en enkele Arabische bondgenoten kwamen Koeweit te hulp, hetgeen een tweede Golfoorlog ontketende. Deze oorlog leidde tot terugtrekking van Irak uit Koeweit en tot uitschakeling van Irak als militaire en politieke macht in de regio. Direct na het einde van de oorlog, in maart 1991, braken felle opstanden uit onder de Koerden in het noorden en onder sjjiitische Arabieren in het zuid-oosten van Irak. Deze opstanden werden met veel geweld door het Irakese leger neergeslagen. Als gevolg hiervan kwamen grote vluchtelingenstromen op gang naar de omringende landen, Turkije, Syrië, Iran en Saoedie-Arabië. Om deze stromen een halt toe te roepen werden in noord- en zuid-Irak zogenaamde 'no-fly zones' ingesteld, i.e. gebieden onder bescherming van de VN waar het Irakese leger zich niet mocht vertonen. In noord-Irak werd verder een 'safe haven' ingesteld voor Koerdische vluchtelingen. Een groot deel van de vluchtelingen keerde terug naar deze beschermde gebieden. Tegelijkertijd werd door de VN een handelsem-

bargo ingesteld om het Irakese regime onder druk te zetten. Deze handelssancties zijn gedurende de jaren negentig van kracht gebleven en hebben een zware tol geëist van de Irakese bevolking. Handel en productie zijn sterk teruggelopen, voorzieningen op het gebied van onderwijs en gezondheidszorg zijn achteruit gegaan, een groot deel van de bevolking is verarmd en verstoken van adequate bestaansmogelijkheden.

Het Baa'th-bewind heeft, nadat het in de jaren zeventig aan de macht was gekomen, zijn greep op de Irakese samenleving steeds verder versterkt. Door de Baa'th-partij, die vooral steunde op de strijdkrachten, werd van begin af aan alle oppositie krachtig onderdrukt. De communistische oppositie werd grotendeels uitgeschakeld in 1979, toen er een ware heksenjacht werd georganiseerd, waarbij veel communisten omkwamen. De door het bewind gevoerde repressiepolitiek leidde ook geregeld tot gewelddadige confrontaties met Koerdische opstandelingen. Zoals vermeld werden in de jaren zeventig al Koerdische dorpen langs de grenzen met Iran en Turkije op grote schaal vernietigd; veel Koerdische burgers werden vermoord of opgepakt en gedeporteerd. In 1988, na afloop van de oorlog tegen Iran, werd eveneens een gewelddadige campagne tegen de Koerden gevoerd, die veel burgers het leven kostte; bekend zijn de beelden van gifgasaanvallen op Koerdische dorpen. Sinds 1991, na instelling van de safe haven en de no-fly zone in noord-Irak, zijn de Koerden beter beschermd en hebben ze een grotere autonomie weten te verwerven, in ieder geval op cultureel gebied. Sinds een aantal jaren wordt de Koerdische autonomie in het noordelijke gebied ook door het regime in Bagdad erkend. Het Koerdisch is als officiële taal erkend en kan vrij worden gebruikt. Onderwijs kan ook in het Koerdisch worden gegeven. Het gebied blijft echter instabiel, door geregelde invallen van het Irakese leger, maar ook door verdeeldheid tussen Koerdische groepen onderling (Soeterik, 1993; Jongerden, 1994).

De onderdrukking door het regime van Saddam Hussein houdt nog steeds aan. Bij vluchtelingenorganisaties komen regelmatig berichten binnen van schendingen van mensenrechten, moord, intimidatie, vervolgingen, arrestaties en deportaties. Ook mensenrechtenorganisaties berichten veelvuldig over onderdrukking van de eigen bevolking door het Irakese regime. De Baa'th-partij heeft vertakkingen in alle geledingen van de maatschappij. Voor ambitieuze Irakezen is het Baa'th-lidmaatschap welhaast essentieel voor een maatschappelijke carrière. Binnen de Baa'thpartij bestaat een systeem van rangen, te vergelijken met een strikt hiërarchisch militair stelsel. Irak heeft nog steeds een omvangrijk militair apparaat. Daarnaast zijn er diverse paramilitaire organisaties en spelen inlichtingendiensten een belangrijke rol. De laatste jaren heerst er met name in centraal-Irak een totalitair bewind. Onder de bevolking bestaat veel angst, onzekerheid en wantrouwen.

3 Asielmigratie vanuit Irak

In dit hoofdstuk wordt de vluchtelingenproblematiek rond Irak aan de orde gesteld. We geven een overzicht van de asielmigratie vanuit Irak naar Nederland en andere Europese landen en bespreken de achtergronden van de vluchtbewegingen uit Irak. Daarnaast gaan we in op het verloop en de achtergronden van de asielinstroom in Nederland en presenteren we een aantal basisgegevens over de Irakese asielzoekers in Nederland. De informatie in dit hoofdstuk is gebaseerd op beschikbare bronnen van instanties als de UNHCR, het CBS, de IND en VluchtelingenWerk Nederland. Verder is informatie gebruikt van deskundigen uit de Irakese gemeenschap, met wie voor dit onderzoek is gesproken.

3.1 Vluchtelingenstromen uit Irak

Als gevolg van de militaire conflicten, de politieke onderdrukking en de sterk verslechterde economische situatie zijn vooral in de jaren negentig veel Irakezen hun land ontvlucht. Hoe groot hun aantal precies is, is niet bekend. De UNHCR schat dat er momenteel meer dan 1,5 miljoen Irakese vluchtelingen in het buitenland leven. Waarschijnlijk is hun aantal echter groter, omdat de UNHCR geen rekening houdt met mensen die gedeporteerd zijn, mensen die gedwongen het land zijn uitgezet (o.a. naar Iran) en mensen die niet in de registratie zijn opgenomen omdat ze zich niet bij de UNHCR hebben gemeld. Sommige schattingen komen dan ook hoger uit, namelijk op 2 tot 3 miljoen. Het grootste deel van de Irakese vluchtelingen verblijft in de omliggende landen, in Iran, Turkije, Syrië, Jordanië en Saoedi-Arabië. De vluchtelingensituatie in de regio is echter weinig transparant, zeer complex en voortdurend in verandering. Een deel van de vluchtelingen woont in reguliere opvangkampen; een deel verblijft daarbuiten. Er zijn ook vluchtelingen die na verloop van tijd weer terugkeren naar Irak. Bovendien zijn er ook omgekeerde bewegingen geweest. In Irak zelf bevinden zich veel vluchtelingen uit naburige landen, waaronder grote groepen Koerden uit Iran en Turkije, Palestijnen en Iraniërs.

In de jaren negentig zijn er veel Irakese vluchtelingen en asielzoekers naar landen in Europa gekomen, rechtstreeks vanuit Irak of vanuit de opvangkampen in de regio. Tabel 3.1 geeft een overzicht van de instroom in 15 Europese landen van 1989 tot 1998.

Tabel 3.1 - Aantal asielverzoeken van Irakezen en aantal erkenningen als vluchteling/VTV-humanitair in de periode 1989-1998, in 15 Europese landen

	Aantal asielaanvragen	Aantal erkenningen als vluchteling/VTV- humanitair
Portugal	niet bekend	5
Spanje	2.030	278
Finland	750	411
Italië	3.120	614
België	1.230	192
Zwitserland	3.900	1.101
Griekenland	13.140	933
Noorwegen	2.490	1.195
Denemarken	8.100	6.144
Frankrijk	2.190	1.484
Oostenrijk	9.390	1.820
Groot Brittannië	8.130	6.025
Nederland	33.090	22.424
Zweden	23.550	18.654
Duitsland	46.740	30.987
totaal	157.850	92.267

Bron: UNHCR, 1999

Uit de tabel blijkt dat Duitsland en Nederland in deze periode de meeste Irakese asielzoekers hebben opgenomen. Duitsland kreeg ongeveer een derde deel van de asielstroom naar Europa te verwerken. Ruim 20% van Irakese asielverzoeken in Europa betrof Nederland. Ook Zweden heeft een grote groep Irakezen toegelaten. Veel minder Irakezen migreerden naar landen als België, Zwitserland en Groot-Brittannië. Opvallend is dat slechts weinig Irakese asielzoekers naar Frankrijk gingen. Irakezen zijn doorgaans Engelstalig en dit kan hierbij een rol hebben gespeeld. Opvallend is verder het zeer geringe aantal Irakezen dat in Griekenland is toegelaten in vergelijking met het grote aantal dat in dit land asiel heeft aangevraagd. Dit is mogelijk te verklaren uit het feit dat Griekenland vóór 1997 geen VTV-status kende, alleen een A-status. Duidelijk is wel dat Griekenland voor Irakezen kennelijk geldt als een van de toegangspoorten tot Europa.

3.2 Achtergronden van de vluchtbewegingen

Politieke onderdrukking en vervolging zijn al sinds de jaren zeventig belangrijke redenen voor mensen om Irak te ontvluchten. In de tachtiger jaren is het land verder ontwricht geraakt als gevolg van de militaire conflicten met Iran en - later - rond Koeweit. In de jaren negentig is de economische situatie ernstig verslechterd als gevolg van het handelsembargo dat na de Koeweit-crisis werd ingesteld. Irak verkeert in een economische malaise, waar de bevolking zwaar onder te lijden heeft. Ondanks de recente verlichting van de handelssancties - Irak kan weer olie exporteren om deviezen te verwerven waarmee voedsel en medicamenten kunnen worden gekocht - blijft de voedselsituatie problematisch. Ondervoeding is een algemeen voorkomend verschijnsel. De gezondheidszorg en het onderwijs zijn sterk achteruit gegaan. Daar komt bij dat de repressie van de kant van het regime blijft aanhouden en de bevolking hard blijft treffen. In de media verschijnen regelmatig berichten over schendingen van mensenrechten. Er zijn aanwijzingen dat in de Koerdische gebieden in het noord-oosten een regelrechte Arabiseringspolitiek wordt gevoerd. Uit de regio komen regelmatig berichten van legeroperaties, intimidaties en deportaties. In het overwegend sjiiïtische zuiden, waar enkele verzetsbewegingen actief zijn, worden moerasgebieden drooggelegd om het verzet beter te kunnen aanpakken. Dit bedreigt de levenswijze en oude leefcultuur van de bewoners van dit gebied, de moeras-Arabieren. Uit berichten van mensenrechtenorganisaties komt Irak naar voren als een dictatoriale staat, waar mishandelingen, foltering, verdwijningen en moorden aan de orde van de dag zijn, vooral ten aanzien van (vermeende) tegenstanders van het heersende Baa'th-regime.

Vertegenwoordigers van de Irakese verenigingen, waarmee voor dit onderzoek is gesproken, geven een soortgelijk beeld van de achtergronden van de vluchtelingenbewegingen uit Irak. Belangrijkste reden om te vluchten is, volgens gesprekspartners, dat veel mensen hun leven niet zeker zijn in Irak: *“Leven in Irak betekent een zeer onzeker bestaan vanwege het dictatoriale regime, de onderdrukking, de internationale politieke situatie, de gevolgen voor burgers van de handelsboycot, de angst voor activiteiten van de geheime diensten. De situatie in Koerdistan is al decennia problematisch. Ook de positie van de Arabieren in Zuid-Irak is de laatste 10 jaar sterk verslechterd. Verschillende nationaliteiten in Irak zijn in de jaren tachtig door het regime tegen elkaar uitgespeeld. Koerden in het leger werden bij voorbeeld naar Zuid-Irak gestuurd, Arabische militairen naar Noord-Irak. Dat heeft over en weer tot veel wantrouwen geleid. Het regime zal op korte termijn weinig veranderen. De mensen in Irak kunnen er weinig tegen uitrichten. Zoals is gebleken, volgt bij enig vermoeden van opstand zware repressie: dorpen worden platgebrand, families worden uitgeroeid, zware wapens worden tegen de bevolking ingezet. Daar tegenover staat het beeld van Europa als een veilig, rijk en democratisch gebied”*.

Bedreiging van de levensomstandigheden, van henzelf en vaak ook van familieleden, is voor veel mensen reden om Irak te ontvluchten. Een van de gesprekspartners, werkzaam bij een allochtonenorganisatie, zegt hierover bij voorbeeld: *“Veel mensen moesten vluchten omdat ze politiek betrokken waren. Daarbij gaat het niet alleen om mensen die zelf iets gedaan hebben tegen het regime, maar om ook familieleden van deze personen. In Irak is het zo dat als bekend wordt dat iemand uit een familie politiek iets tegen het regime onderneemt, andere leden van de familie eveneens kunnen worden beschuldigd en vervolgd. Dat kan tot ver in de familie doorgaan. Voor nogal wat Irakese vluchtelingen geldt dat ze zelf niet politiek actief waren, maar dat ze vervolgd werden als familielid van iemand die politiek actief was. Het overgrote deel van de Irakezen in Nederland zijn vluchtelingen, die door politieke activiteiten ofwel zelf direct in gevaar waren, of door activiteiten van familieleden in gevaar waren gekomen. Behalve de bedreigingen vanwege politieke activiteiten spelen ook problemen als gevolg van de oorlogen, de economische achteruitgang en het restrictieve beleid van het regime een rol: “Er is ook een groep mensen die gedwongen zijn in het buitenland te gaan werken om hun familie in Irak te kunnen laten leven. Dit zijn vaak mensen met wat meer geld, die in staat zijn voor hun vlucht te betalen. De eerste groepen vluchtelingen in de jaren negentig waren in het algemeen redelijk welgestelde mensen, niet echt arm voor Irakese omstandigheden. Er zaten nogal wat mensen uit de handel, winkeliers, bij, die geleidelijk alles verloren hebben, door de opvolgende oorlogen en het financiële beleid van de regering. Op een bepaald moment werd de munteenheid in Irak bij voorbeeld ineens ongeldig verklaard. Veel van deze mensen hebben toen alles moeten verkopen en zijn uit Irak weggegaan”.*

Gesprekspartners hebben de indruk dat de meeste mensen bij hun vlucht niet weten waar ze naar toe zullen gaan: *“Voor een belangrijk deel wordt dat bepaald door reisagenten. De keuze van het land waar je naar toe kunt gaan is vaak afhankelijk van wat je kunt betalen. De meeste mensen hebben overigens weinig keuze in dit opzicht. Je kunt alleen naar landen in Europa, de VS of Canada. Arabische landen accepteren Irakese vluchtelingen niet of sturen ze terug. Pogingen om te vluchten brengen in Irak zelf grote risico's met zich mee. In 1999 is er nog een nieuwe wet aangenomen, die bepaalt dat wie probeert te vluchten en wordt gepakt, direct ter dood kan worden veroordeeld en worden opgehangen. Ook over het lot van degenen die naar omliggende landen zijn gevlucht en van daaruit worden teruggestuurd heerst grote onzekerheid.*

Een onderzoek van het INDIAC uit de jaren '90 ondersteunt de waarnemingen van de gesprekspartners. Voor dit onderzoek werden de IND-dossiers van 152 Irakese asielzoekers uit de jaren 1993, 1994 en 1997 nader geanalyseerd. Uit dit onderzoek komt naar voren dat men in deze jaren in ruim de helft van de gevallen Nederland niet expliciet als reisdoel had en dat vaak een reisagent besliste naar welk land men uiteinde-

lijk toegang. Bijna tweederde van de betreffende asielzoekers blijkt bij de vlucht uit het herkomstland gebruik te hebben gemaakt van een reisagent. Bij de aankomst in Nederland blijkt meer dan 90% een beroep op een reisagent te hebben gedaan. Politieke activiteiten en het niet eens zijn met het regime zijn door de jaren heen de belangrijkste motieven om te vluchten (in meer dan 50% van de gevallen). Daarnaast wordt in de jaren 1993 en 1994 het motief desertie/dienstweigering veelvuldig genoemd (in respectievelijk 33% en 22% van de gevallen). In 1997 komt dit veel minder voor. In dit laatste jaar worden beduidend vaker motieven opgegeven als het niet mee willen werken met overheidsorganisaties en het feit dat familie, vrienden of kennissen worden 'gezocht' (in respectievelijk 26% en 29% van de gevallen). De onderzoekers tekenen bij deze cijfers overigens wel aan dat ze als indicatief voor de totale populatie moeten worden gezien. Gegeven de geringe aantallen in de steekproef zeggen zij geen harde uitspraken te kunnen doen (Birkenhäger, 1998).

3.3 Instroom van Irakese asielzoekers in Nederland: omvang en samenstelling

Kwantitatieve ontwikkeling

Sinds het midden van de zeventiger jaren komen er vluchtelingen uit Irak naar Nederland. Aanvankelijk waren dit kleinere groepen uit vooral de Koerdische gebieden, later arriveerden er ook vluchtelingen uit andere delen van het land. De asielmigratie van Irakezen naar Nederland vond evenwel vooral in de jaren in negentig plaats, in het bijzonder in de tweede helft van de jaren negentig. Tabel 3.2 laat zien dat in de periode 1989-2000 in totaal 39.597 Irakezen een asielaanvraag in Nederland hebben ingediend. Verder komt in de tabel naar voren dat in deze periode 23.127 aanvragen zijn gehonoreerd. Nog eens 2.231 Irakezen werden als uitgenodigde vluchtelingen in Nederland opgenomen.

Op basis van de cijfers in tabel 3.2 kan men overigens niet de *precieze* verhouding tussen aantallen aanvragen en aantallen toekenningen berekenen. Het is bekend dat de afhandeling van asielaanvragen meestal nogal wat tijd vergt. Een deel van de 39.597 aanvragen waren dan ook niet afgehandeld op het moment dat deze stand van zaken op eind 2000 werd opgemaakt. Verder geldt dat een deel van de 23.127 gehonoreerde aanvragen al voor 1989 ingediend is. Bovendien is een deel van de Irakezen als uitgenodigde vluchteling naar Nederland gekomen. Uitgenodigde vluchtelingen zijn vluchtelingen die door de UNHCR (Hoge Commissariaat voor vluchtelingen van de VN) zijn voorgedragen. Een aantal landen neemt een bepaald quotum van deze vluchtelingen op. Deze uitgenodigde vluchtelingen werden opgehaald vanuit kampen in omliggende landen, bijvoorbeeld in Saoedi Arabië. De vluchtelingen werden tot 1999 cen-

traal in Apeldoorn opgevangen en na een intensieve begeleiding van een half jaar naar verschillende steden uitgeplaatst. Het gaat hierbij echter slechts om een relatief gering aantal. De meeste Irakezen zijn op eigen initiatief of met hulp van derden naar Nederland gekomen en in eerste instantie in een asielzoekerscentrum (AZC) opgevangen.

*Tabel 3.2 - Aantal asielaanvragen van Irakezen in Nederland en aantal keren statusverlening (eerste aanleg + bezwaar) in de periode 1989-2000**

	<i>Aantal asielaanvragen</i>	<i>Aantal keren statusverlening</i>	<i>Aantal uitgenodigde vluchtelingen</i>
1989	361		
1990	439		42
1991	684		2
1992	770	1.005	233
1993	3.229	893	319
1994	2.858	2.129	461
1995	2.431	2.773	547
1996	4.378	4.938	475
1997	9.641	4.341	118
1998	8.330	5.987	29
1999	3.703	552	5
2000	2.773	509	

Bron: IND.

* Het gaat hier om zaken, niet om personen. Dubbeltellingen zijn mogelijk omdat binnen één jaar over één zaak meerdere beslissingen kunnen worden genomen.

Zoals uit tabel 3.2 blijkt is het aantal asielzoekers uit Irak in 1999 en in 2000 beduidend teruggelopen. Dit heeft te maken met een wijziging in het Nederlandse beleid. Sinds 1998 wordt door de Nederlandse overheid een restrictiever toelatingsbeleid ten aanzien van vluchtelingen uit Irak gevoerd. De door de VN beschermde gebieden in noord-Irak zijn op basis van ambtsberichten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken tot 'veilig gebied' verklaard en dat impliceert dat vluchtelingen uit deze gebieden minder gemakkelijk in Nederland kunnen worden toegelaten. Ook is bepaald dat vluchtelingen uit centraal-Irak, die eventueel naar de beschermde gebieden kunnen uitwijken, alleen nog onder aangescherpte condities kunnen worden opgenomen. Deze wijziging van het beleid impliceert verder dat Irakese vluchtelingen die al in Nederland verblijven en die hier een voorlopige verblijfsstatus hebben, het risico lopen naar Irak te worden teruggestuurd. Het gaat hierbij om een vrij groot aantal personen, waar-

van er velen al geruime tijd in Nederland asielaanvragen hebben lopen. De beslissing tot intrekking van de status van deze vluchtelingen heeft tot veel onrust en protesten binnen de Irakese gemeenschap in Nederland geleid. Men is van mening dat de beslissing noord-Irak tot 'veilig' gebied te verklaren niet strookt met de feitelijke situatie in de regio. Terugsturen van de inmiddels uitgeprocedeerde Irakese asielzoekers naar deze regio zou de betrokkenen in grote problemen kunnen brengen.

Kwalitatieve veranderingen

Overigens doet zich vanaf 1998 niet alleen een duidelijke kwantitatieve verandering voor in het aantal asielzoekers uit Irak - zie tabel 3.2 - maar er is ook sprake van veranderingen in de samenstelling van de groep asielzoekers uit Irak (zie tabel 3.3). In 1997 en 1998 - met respectievelijk 9.641 en 8.330 asielzoekers uit Irak - ging het overwegend om mannen. In 1999 en 2000 neemt niet alleen het aantal asielzoekers uit Irak af, maar gaat het in toenemende mate om vrouwen en kinderen. Dit wijst erop dat het in de laatste jaren in toenemende mate gaat om volgmigratie van vrouwen en kinderen in het kader van gezinshereniging.

Tabel 3.3 - Samenstelling van de stroom asielzoekers uit Irak, in de periode 1995-2000

	<i>jaar</i>						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	totaal 1995-2000
<i>Geslacht</i>							
. % man	68	69	75	75	63	55	70
. % vrouw	32	31	25	25	37	45	30
totaal (abs. = 100%)	2.204	4.302	9.528	8.103	3.563	2.451	30.151
<i>Leeftijd bij instroom</i>							
. % jonger dan 18 jaar	32	29	22	25	37	46	28
. % 18 jaar en ouder	68	71	78	75	63	54	72
totaal (abs. = 100%)	2.204	4.302	9.528	8.103	3.563	2.451	30.151

Bron: IND, bewerking ITS. De absolute aantallen in deze tabel zijn enigszins lager dan die in tabel 3.2, aangezien hier in tabel 3.3 geen sprake is van dubbeltellingen.

Opleiding en beroep

Het ITS heeft, in geanonimiseerde vorm, de beschikking gekregen over de asielin-stroomgegevens van de IND voor de jaren 1995 tot en met 2000. In dit bestand zitten de volgende gegevens:

- . jaar van instroom (zie tabel 3.3)
- . geslacht (zie tabel 3.3)
- . leeftijd bij instroom (zie tabel 3.3)
- . opleiding in herkomstland
- . beroep in herkomstland.

In het IND-bestand van de instroomjaren 1995 tot en met 2000 zitten in totaal 30.151 Irakese asielzoekers. Dit is wat minder dan in tabel 3.2 - daar gaat het in deze jaren om 30.934 *asielaanvragen* - aangezien wij asielzoekers die in één jaar meerdere asielaanvragen hebben ingediend als één persoon hebben gerekend.

In tabel 3.4 geven we een overzicht van het opleidingsniveau waarmee de Irakese asielzoekers naar Nederland komen. In dit geval hebben we ons beperkt tot de ruim 21.000 asielzoekers die bij instroom 18 jaar of ouder waren, enerzijds vanwege het feit dat bij jongere personen vaak sprake is van een nog niet voltooide schoolloopbaan en anderzijds omdat onze onderzoekspopulatie bestaat uit volwassen vluchtelingen/ statushouders van Irakese komaf.

Tabel 3.4 laat zien dat lang niet van alle 21.000 volwassen Irakese asielzoekers, die in de periode 1995-2000 naar Nederland zijn gekomen, het opleidingsniveau bekend is. Tot voor enkele jaren was het zo dat sommige IND-medewerkers dit gegeven wel steeds vastlegden, terwijl andere dit niet of minder systematisch deden. De laatste jaren probeert de IND dit tot standaardprocedure te maken.

Tabel 3.4 - Opleidingsniveau van de Irakese asielzoekers van 18 jaar en ouder, die in de periode 1995-2000 asiel hebben aangevraagd in Nederland, naar leeftijd en geslacht

	Leeftijd bij instroom				Geslacht		
	18-24	25-34	≥ 35	totaal	man	vrouw	totaal
1. Opleiding bekend							
. ja	55%	53%	54%	54%	53%	56%	54%
. nee	45%	47%	46%	46%	47%	44%	46%
totaal (= 100%)	5.604	9.624	6.348	21.576	16.134	5.408	21.542
2. Opleidingsniveau							
. geen dagonderwijs	9%	7%	15%	10%	7%	18%	10%
. 1-3 jaar basisonderwijs	5%	3%	3%	3%	3%	3%	3%
. 4-5 jaar basisonderwijs	6%	4%	5%	5%	5%	4%	5%
. basisonderwijs	13%	9%	10%	11%	10%	12%	11%
. lager voortgezet/middenschool	23%	18%	13%	18%	19%	16%	18%
. middelbaar onderwijs	18%	15%	13%	15%	16%	13%	15%
. mbo	6%	9%	6%	7%	8%	5%	7%
. enkele jaren hbo/wo	6%	7%	7%	7%	7%	6%	7%
. hbo/wo	13%	27%	28%	24%	24%	24%	24%
totaal (= 100%)	3.101	5.202	3.406	11.709	8.593	3.043	11.636

Bron: IND; analyse en bewerking ITS.

Tot nog toe is de werkwijze vooral zo dat door de IND-medewerkers de opleidingsgegevens, die door de asielzoekers of hun tolken worden verwoord, min of meer letterlijk - dus als tekst - in de computer invoeren. Er wordt dus niet gewerkt aan de hand van een systematisch categorisering. Dit heeft diverse nadelen, zoals:

- . De opleidingen zijn meestal in talrijke varianten ingevoerd, afhankelijk van de desbetreffende IND-medewerker.
- . Soms zijn alle opleidingen vermeld, terwijl in andere gevallen alleen de hoogste opleiding is ingevoerd.
- . Soms zijn alleen bij de niet-afgemaakte opleidingen het aantal gevolgde jaren/klassen vermeld, terwijl in andere gevallen dit aantal jaren/klassen bij alle gevolgde opleidingen is vermeld.
- . Soms is wel vermeld of het om een algemene of om beroepsopleiding gaat, maar ontbreekt het niveau; terwijl in andere gevallen wel het niveau is vermeld, maar niet of het om een algemene of beroepsopleiding gaat.

Tabel 3.5 - Meest genoemde beroepen door Irakezen die in periode 1995-2000 asiel hebben aangevraagd in Nederland

mannen	vrouwen
1. zelfstandig ondernemer	1. leerkracht/onderwijzeres
2. chauffeur	2. administratief medewerkster
3. verkoper	3. academisch beroep (arts, jurist, etc.)
4. automonteur	4. ambtenaar
5. bouwvakker	5. kleermaakster/naaister
6. leerkracht/onderwijzer	6. kapster
7. boer	7. zelfstandig ondernemer
8. (elektro)monteur	8. secretaresse/typiste/receptioniste
9. schoonmaker, los arbeider, hulpkracht, etc.	9. verpleegkundige/verpleegster
10. academisch beroep (arts, jurist, etc.)	10. verkoopster
11. ambtenaar/administratief medewerker	11. veehoeder/herder
12. herder, veehoeder	12. schoonmaakster
13. militair	
14. kleermaker	
15. kapper	

Bron: IND; bewerking ITS.

Ondanks deze bezwaren levert de analyse van de beschikbare opleidingsgegevens toch een redelijk beeld op van de opleidingsbagage waarmee de volwassen Irakese asielzoekers naar Nederland komen. Zo laat tabel 3.4 duidelijk zien dat het zeker niet uitsluitend om hoog opgeleiden gaat. Van de Irakese mannen heeft een kwart niet meer dan basisonderwijs genoten en bij de vrouwen gaat dit op voor ruim eenderde deel. Iets meer dan de helft (53%) van de volwassen Irakese asielzoekers heeft een middelbare of hogere opleiding gehad. Bijna de helft van deze categorie heeft een hbo of universitaire studie gevolgd. Wat dit laatste betreft is er geen verschil tussen mannen en vrouwen. In beide gevallen gaat op dat bijna een kwart (24%) een hbo of universitaire studie heeft gedaan.

Ook de beroepen die de Irakese asielzoekers in het geboorteland uitoefenden zijn als teksten in de computer uitgevoerd. Tabel 3.5 brengt de meest genoemde beroepen in beeld, afzonderlijk voor mannen en voor vrouwen. Er komt een grote variëteit aan beroepen voor, waaronder diverse beroepen die geen of weinig opleiding vragen zoals boer, schoonmaker, los arbeider, veehoeder, herder en verkoper. Ook geeft men nogal wat beroepen op die een middelbare opleiding vragen of een opleiding in het lager en

middelbaar beroepsonderwijs, zoals automonteur, bouwvakker, elektromonteur, administratief medewerker, secretaresse, verpleegkundige.

3.4 Achtergronden van Irakese vluchtelingen in Nederland

Uit de gesprekken met sleutelpersonen uit de Irakese gemeenschap, die voor dit onderzoek zijn gevoerd, komt naar voren dat er maar weinig bekend is over de kenmerken en achtergronden van de Irakezen die naar Nederland zijn gekomen. Er is nauwelijks systematisch onderzoek naar gedaan. Men heeft de indruk dat de cijfers in de reguliere statistieken, zoals bij voorbeeld die van het CBS, de werkelijkheid ook niet goed weergeven. Duidelijk is wel dat er verschillende groepen in Nederland zijn, die in een verschillende situatie verkeren als het gaat om participatie en integratie in de Nederlandse samenleving. Uit de informatie die gesprekspartners op dit punt hebben gegeven, valt het volgende beeld te destilleren.

1. De eerste vluchtelingen die uit Irak naar Nederland kwamen arriveerden in het midden van de zeventiger jaren. Het waren Koerden, die uit hun land weg vluchtten nadat het Koerdische verzet de steun van Iran had verloren als gevolg van een politiek akkoord tussen Iran en Irak in 1975. Sommigen kwamen op eigen initiatief, anderen op uitnodiging van de Nederlandse regering. Het waren doorgaans politiek actieve mensen, veel van jongere leeftijd, vrijwel allemaal hoog opgeleid, de meesten afkomstig uit de steden. De meesten van hen waren welkom in Nederland, zijn hier heel goed opgevangen en hebben veel steun en begeleiding gehad van Nederlandse vrijwilligers en steunorganisaties van de Koerdische beweging. Zij hebben hun weg in de Nederlandse samenleving doorgaans redelijk weten te vinden. Ze zijn in Nederland gaan studeren, zijn met Nederlanders getrouwd en hebben in Nederland vaak ook werk kunnen vinden. Een aantal van hen is ook ruimer in de samenleving actief geweest, in verenigingen, politieke partijen of andere maatschappelijke organisaties.
2. Tot 1980 zijn vooral Koerden naar Nederland gekomen, vaak individueel, soms in kleinere groepen. Tussen 1980 en 1990 bleven de aantallen vluchtelingen uit Irak eveneens nog beperkt. In deze tijd speelde de oorlog tussen Irak en Iran een belangrijke rol en ontvluchtten ook mensen uit andere etnische groepen Irak, zoals Assyrische christenen, Turkmenen en Arabieren uit het zuiden van Irak. Onder deze vluchtelingen bevonden zich leden van oppositionele groeperingen (zoals bij voorbeeld communisten), dienstweigeraars en sjiiitische moslims die verdacht werden van sympathieën met het buurland Iran. Ook deze vluchtelingen hebben in Nederland goede opvang en begeleiding gekregen. Ook zij hebben doorgaans hun weg in

Nederland redelijk weten te vinden en zijn inmiddels redelijk in Nederland geïntegreerd.

3. Pas in de jaren negentig is de vluchtelingenstroom uit Irak veel massaler geworden. Grote groepen mensen vluchtten uit het land weg na het einde van de Golfoorlog in 1991. Zij vluchtten in eerste instantie naar omliggende landen in de regio, maar een deel van hen ging later verder door naar West-Europa, i.c. Nederland. Onder hen bevonden zich mensen uit allerlei groeperingen, maar vooral Koerden uit het noorden en Arabieren uit het zuiden, die hadden deelgenomen aan de opstanden tegen het regime. De meesten van hen kwamen op eigen initiatief naar Nederland; slechts een beperkt aantal werd uitgenodigd. Zij kregen in Nederland te maken met nieuwe asielprocedures, kwamen in een ander opvangsysteem terecht en kregen doorgaans minder begeleiding en ondersteuning. Zij arriveerden ook in een periode dat het Nederland economisch minder voor de wind ging en het moeilijker was om bij voorbeeld werk te krijgen en inkomen te verwerven. De integratie van deze groepen is een stuk problematischer verlopen.
4. Sinds het midden van de jaren negentig, vooral in de jaren 1997 en 1998, komen er beduidend grotere groepen asielzoekers uit Irak naar Nederland (zie ook tabel 3.2.). Deze mensen komen niet alleen meer uit de steden, maar ook uit dorpsgemeenschappen van het platteland. Behalve hoger opgeleiden bevinden zich onder hen ook handwerkslieden, handelaren, geschoolde en ongeschoolde arbeiders. Zij waren in hun herkomstland politiek vaak minder actief. Onder hen bevonden zich nogal wat uit politiek ‘neutrale’ beroepen als arts, verpleegkundige, ingenieur, technicus. Het embargo van de VN tegen Irak speelt een rol bij de verklaring van deze vluchtbewegingen. Het heersend regime gebruikt het embargo als een instrument om mensen onder druk te zetten. Voedsel, bij voorbeeld, is in Irak op de bon en mensen raken hun voedselbonnen kwijt als ze niet meewerken aan maatregelen van het regime. Mensen zien hun bestaansmogelijkheden op die manier geblokkeerd en ze vluchten weg om voor zichzelf of hun familie betere perspectieven te scheppen. In Nederland komen zij nu in een heel andere context terecht dan de eerste groepen vluchtelingen uit de jaren zeventig en tachtig. De asielproblematiek is veel complexer geworden, het toelatingsbeleid is aangescherpt, de mogelijkheden voor vestiging in Nederland zijn verminderd, de beeldvorming ten aanzien van vluchtelingen is negatiever geworden. Dit levert allerlei problemen op rond de integratie van deze groepen.

Door de grote instroom, met name in de periode 1996-1998, is er in Nederland een Irakese gemeenschap ontstaan, met een grote variatie wat betreft herkomst, achtergronden, niveau, opleidingen. ‘*Je kunt er nu allerlei mensen onder vinden*’, stelt een

vertegenwoordiger van een van de Irakese zelforganisaties: *“Iedereen in Irak is uiteindelijk onder druk komen te staan’*. Gesprekspartners hebben wel de indruk dat het merendeel van de mensen uit middle-class families afkomstig is en scholing tot op zeker middelbaar en hoger niveau heeft gehad. Bekend is dat er een aanzienlijke groep zeer hoog opgeleiden Irakezen (intellectuelen, academici, hoogleraren) in Nederland verblijft.

Een van de deskundigen, die zelf al lange tijd in Nederland is en de Irakese gemeenschap goed kent, wijst er op dat er een verschil bestaat tussen de situatie van eerdere groepen en de groepen die later, na 1990, naar Nederland zijn gekomen. Dit speelt ook een rol als het gaat om participatie en integratie: *‘De eerste groepen waren veel sterker ‘gedwongen’ te integreren. Men was maar met een beperkt aantal in Nederland, men woonde verspreid over het land, contacten met eigen landgenoten waren maar beperkt mogelijk, men was wel genoodzaakt contacten met Nederlanders op te bouwen. De enige wereld die je toen zag was de Nederlandse wereld. Mensen werden ook meteen actief in de samenleving. Het waren idealisten, politiek was heel belangrijk voor hen. Zij zochten contacten met verenigingen, partijen, media. Voor de groepen die na 1991 zijn gekomen was de situatie anders. Zij kwamen met grotere aantallen hiernaar toe. Het waren vaak mensen die elkaar goed kenden, uit dezelfde stad of groepen uit dezelfde dorpen. Zij konden doorgaan contacten vooral binnen de eigen cultuur te zoeken. Ze konden hier ook nieuwe, eigen media gebruiken, bij voorbeeld Arabische kranten, televisie. Ze waren minder genoodzaakt contacten met Nederlanders op te bouwen. Ze waren vaak ook politiek en maatschappelijk minder actief. Vluchten was minder verbonden met politieke idealen. Doel was meer het eigen bestaan te verbeteren en dan is integratie misschien minder belangrijk. Wat dit betreft zijn er verschillen binnen de gemeenschap, tussen mensen met politieke idealen en mensen uit nieuwere groepen. Dat komt ook tot uitdrukking in verschillende ideeën over allerlei zaken die met integratie te maken hebben’*. Hij wijst er verder op dat veel mensen uit de latere groepen vanuit een andere materiële en culturele achtergrond naar Nederland zijn gekomen, met andersoortige opvattingen over zaken als werken, niet-werken, omgang met mensen uit de eigen cultuur, integratie e.d. Verder komen zij wel in een professioneler opvangcircuit terecht, maar is de beeldvorming rond vluchtelingen in de samenleving negatiever geworden. Dat werpt ook belemmeringen voor integratie op.

Ontvangst en opvang

Mijnheer A. hoorde bij de eerste groepen Koerdische vluchtelingen die in de jaren '70 in Nederland aankwamen: 'Wij werden bijna als helden ontvangen. De rode looper lag als het ware klaar op Schiphol. De pers was erbij, kranten, radio, tv. Professionele opvang was er toen nog niet, maar we hadden veel vrienden in Nederland en die regelden alles voor ons. Van hen kregen we veel steun en begeleiding. Dat maakte het voor ons een stuk gemakkelijker om onze weg te vinden'.

Mijnheer B. kwam in de jaren '90 als asielzoeker in Nederland aan: 'Ik kreeg vrij snel een status, maar heb verder niet zo veel ondersteuning gehad. De taallessen waren te kort om de taal goed te leren spreken. Ik werkte tijdelijk bij een metaalbedrijf, maar raakte opnieuw werkloos. Daarna ging het een tijd niet zo goed meer. Ik kon geen ander werk vinden, raakte geïsoleerd, kreeg problemen met de gezondheid. Op een gegeven moment ontmoette ik toen iemand van vluchtelingenwerk. Zij stimuleerde me sterk een beroepsopleiding te gaan volgen. Dat heb ik gedaan en dat gaf weer nieuw perspectief. Mijn ervaring is dat opvang na aankomst heel belangrijk is, maar dat je ook moet zorgen dat mensen daarna niet aan hun lot zijn overgelaten'.

3.5 Enkele basisgegevens over Irakese vluchtelingen en statushouders in Nederland

In de volgende hoofdstukken zullen we verder ingaan op achtergronden en kenmerken van de Irakese bevolkingsgroep in Nederland, zoals die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen. In tabel 3.6 geven we een eerste indicatie van de samenstelling op basis van recente gegevens van het CBS. Het gaat hierbij om enkele kerngegevens als leeftijdsverdeling, geslacht, positie in het gezin en spreiding over Nederland.

Tabel 3.6 - Irakese bevolking in Nederland, naar leeftijd per 1-1-1997 en per 1-1-2000

	1 januari 1997			1 januari 2000		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
<i>Leeftijd</i>						
. 0-14 jaar	27%	39%	31%	26%	39%	31%
. 15-24 jaar	13%	15%	14%	14%	14%	14%
. 25-44 jaar	50%	38%	45%	49%	38%	45%
. 45-64 jaar	9%	7%	8%	9%	8%	9%
. 65 jaar en ouder	1%	1%	1%	1%	2%	1%
totaal (abs. = 100%)	9.800	5.990	15.790	20.830	12.640	33.470

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

Uit tabel 3.6 blijkt dat er begin 1997 in totaal 15.790 Irakese vluchtelingen/statushouders in Nederland waren. Het gaat hierbij om 9.800 mannen (62%) en om 5.990 vrouwen (38%). Begin 2000 gaat het om 33.470 Irakese vluchtelingen/statushouders. De kwantitatieve verhouding tussen mannen en vrouwen is nog steeds: 62% mannen en 38% vrouwen.

Ook de leeftijdsverdeling van de Irakese vluchtelingen/statushouders is in de periode 1997-2000 nauwelijks of niet veranderd. Bijna eenderde deel, zowel in 1997 als in 2000, bestaat uit kinderen van onder de 15 jaar. Negentig procent van de Irakezen is jonger dan 45 jaar. Irakese vluchtelingen/statushouders van 65 jaar en ouder komen (nog) nauwelijks voor in Nederland.

Wanneer we de 33.470 Irakese vluchtelingen/statushouders typeren naar hun *plaats in het gezin*, dan ontstaat het volgende beeld:

. lid van echtpaar zonder kinderen	5%
. lid van echtpaar met kinderen	21%
. ouder in éénoudergezin	5%
. kind	33%
. niet in gezinsverband levend	34%
. samenwonend paar met kinderen	1%

Anders dan traditionele minderheidsgroepen blijken de Irakezen sterker verspreid te zijn over de verschillende provincies en blijkt een groter deel buiten de 4 grote steden in de Randstad te wonen. Ongeveer een kwart van de Irakezen woont in Zuid-Holland, maar daarnaast wonen er grotere aantallen in de provincies Noord-Holland, Gelderland en Overijssel (telkens 10-15%). Slechts een kleine minderheid woont in de 4 grote steden (circa 15%). Buiten deze steden wonen veel grotere aantallen Irakezen (600-1000 personen) in steden als Arnhem, Delft, Almelo, Enschede en Leeuwarden.

3.6 Zelforganisaties en onderlinge scheidslijnen

Met de toegenomen instroom van Irakese asielzoekers in Nederland zijn er ook steeds meer Irakese verenigingen opgezet. Veel van deze organisaties zijn opgezet voor en door de vluchtelingen zelf. Volgens schattingen van gesprekspartners zijn er momenteel enkele tientallen Irakese organisaties en verenigingen in Nederland actief. Daaronder bevinden zich politieke verenigingen, maar ook culturele verenigingen en verenigingen die zich vooral richten op belangenbehartiging en bevordering van participatie en integratie. De verenigingen organiseren samenkomsten voor landgenoten en speciale culturele evenementen, maar houden zich ook bezig met bij voorbeeld taal-

cursussen en voorlichting over onderwerpen waar men in Nederland mee te maken krijgt, zoals huisvesting, gemeentelijke diensten, uitkeringen, arbeidsbemiddeling. De mensen die bij deze zelforganisaties werken spelen bovendien een belangrijke rol als aanspreekpunten voor leden van de Irakese gemeenschap en als bemiddelaars tussen de vluchtelingen en allerlei gemeentelijke instanties. Zelforganisaties vervullen daarmee vaak een aantal verschillende functies, zoals een van de gesprekspartners aangeeft: *“Integratie is een proces met twee kanten. Nodig voor integratie is ook de eigen cultuur overeind te houden. En hier ligt een rol voor de Irakese zelforganisaties. Maar daarnaast moeten zelforganisaties mensen vertrouwd maken met de Nederlandse regels. Ouders voorlichten, bij voorbeeld, over het feit dat onderwijs verplicht is voor kinderen en dat er bepaalde regels voor jongeren gelden. Binnen Irakese gezinnen accepteert men het van jongeren niet dat het verkeerd gaat wat betreft alcoholmisbruik, drugs, rellen en dergelijke”*.

De Irakese vluchtelingen in Nederland vormen een betrekkelijk heterogene gemeenschap, zo is in de vorige paragrafen gebleken, en deze heterogeniteit komt ook in hun organisatievorming tot uitdrukking. Volgens een van de gesprekspartners weerspiegelt deze heterogeniteit scheidslijnen die van oudsher ook in het land van herkomst al aanwezig zijn: *‘Er bestaan grote verschillen tussen groepen in Irak zelf, politiek, cultureel, en dat vind je terug onder de organisaties in Nederland. Verschillende groepen hebben hier hun eigen organisaties. Groepen hebben verschillende historische en culturele achtergronden, hebben andere problemen meegemaakt, hebben conflicten met elkaar gehad. Mensen wantrouwen elkaar vaak. Ze kunnen niet zo gemakkelijk gezamenlijk optrekken’*. Een ander stelt in dit verband: *“In Nederland bestaat eigenlijk geen Irakese gemeenschap in de strikte zin van het woord. Irakezen vormen geen homogene eenheid. Koerden, bij voorbeeld, kennen weinig loyaliteit ten aanzien van Irak. Zij zien zich primair als Koerdisch, niet als Irakees. Er bestaat veel wantrouwen tussen Irakezen uit verschillende groeperingen en er is soms ook angst voor elkaar. Gesprekspartners wijzen er op dat het onderling wantrouwen vaak ook wordt ingegeven door vrees voor de Irakese geheime diensten, waarvan vermoed wordt dat die ook in Nederland actief zijn geweest (zie b.v. BVD jaarverslag 1998).*

De afgelopen jaren zijn er diverse pogingen geweest om tot een gezamenlijke koepelorganisatie voor Irakese vluchtelingen in Nederland te komen. Die pogingen zijn in het algemeen moeizaam verlopen. Wel zijn er binnen verschillende groepen bredere samenwerkingsverbanden ontstaan. Ondanks verschillen van inzicht blijken problemen oplosbaar. Een van de gesprekspartners relateert in dit verband het onderlinge wantrouwen enigszins: *“Met het wantrouwen tussen zelforganisaties valt het nog wel mee. Verschillen van inzicht zijn zeker aanwezig, maar zijn niet altijd zo scherp als soms wordt voorgesteld. Wantrouwen bestaat er vooral tegen veiligheidsagenten van*

het Iraakse regime. Als er enig vermoeden is dat er bepaalde bindingen bestaan, wordt er niet samengewerkt. Het wantrouwen onderling is geringer als het gaat om religieuze en politieke verschillen. Verschillende inzichten blijken in de praktijk ook overbrugbaar te zijn". Momenteel zijn er bij voorbeeld enkele platforms van Koerdische organisaties, die goed samenwerken. Ook is er een landelijk platform, met een negental ledengroepen met verschillende politieke en culturele achtergronden. Het streven van deze verenigingen is, zoals hun vertegenwoordigers zeggen *'om mensen bij elkaar te brengen, scheidslijnen waar mogelijk te doorbreken'* . Vermeldenswaard zijn verder enkele organisaties van kleinere minderheidsgroepen uit Irak. In sommige gemeenten zijn verenigingen van groeperingen als de Sabeërs en de Mandaeërs actief. Recent zijn ook diverse platforms voor Irakese vluchtelingenvrouwen opgezet.

4 Schets van de Irakese bevolkingsgroep in Nederland

In het kader van dit onderzoek zijn interviews gehouden met 108 Irakezen die als vluchteling naar Nederland zijn gekomen. In dit hoofdstuk zullen we een schets van de Irakese bevolkingsgroep in Nederland presenteren, met behulp van de gegevens uit de interviews. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is uiteraard in hoeverre deze gegevens een goede afspiegeling vormen van de totale Iraakse bevolking in Nederland. Op punten waar dit mogelijk is zullen we hier nader op ingaan. Verder zijn de gegevens uit de interviews op enkele punten aangevuld met bevindingen uit een eerder dossieronderzoek van Irakese asielzoekers van dit INDIAC (Birkenhäger, 1998).

4.1 Vlucht: alleen of met gezin

Van de 108 geïnterviewde Irakezen zijn er 73 (68%) op eigen initiatief naar Nederland gekomen. Van de rest zijn er 16 (15%) op uitnodiging van de Nederlandse regering hierheen gekomen. Nog eens 16 hebben deze stap gezet in het kader van gezinshereniging met hun partner (14 personen) of met hun ouders (2 personen). Van 2 van de 108 geïnterviewde Irakezen is op dit punt geen informatie verkregen.

Het merendeel - 62 van de 108 Irakezen - had op het moment van vertrek uit Irak een partner en/of kinderen. De andere 46 Irakezen hadden (toentertijd) geen partner en/of kinderen en zij zijn in de helft van de gevallen alleen en in de andere helft tezamen met familieleden naar Nederland gekomen. Van de 62 die op het moment van de vlucht wel een partner en/of kinderen hadden, zijn er 33 samen met hun gezin gevlucht. De andere 29 zijn zonder hun partner en/of kinderen gevlucht. Voor 17 van deze 29 vluchtelingen geldt dat hun volledige gezin inmiddels in Nederland is. Bij de andere 12 is dit niet het geval. Van hen zijn er momenteel 3 bezig om hun gezinsleden naar Nederland te halen.

Deze gegevens komen overeen met de bevindingen van een eerder onderzoek van het INDIAC (Birkenhäger, 1998), waarin circa 150 dossiers van Irakese asielzoekers uit 1993, 1994 en 1997 zijn geanalyseerd. Dit onderzoek signaleert verder een stijging van het aantal asielzoekers dat lid is van een gezin gedurende de opvolgende onderzochte jaren. In 1997 blijkt ruim de helft (56%) van de asielzoekers gezinsleden in Irak te hebben achtergelaten, terwijl dit in 1994 nog maar 23% en in 1993 slechts 15%

was. Ook blijkt het aantal asielzoekers zonder familie in Nederland in 1997 met 82% wat hoger te liggen dan in 1994 (63%) en 1993 (72%).

Gemiddeld zijn de 108 Irakezen inmiddels 6 jaar in Nederland. Het volledige overzicht naar jaar van aankomst in Nederland is als volgt:

1988-1991	7 personen	(6%)
1992	4 personen	(4%)
1993	16 personen	(15%)
1994	14 personen	(14%)
1995	11 personen	(10%)
1996	19 personen	(18%)
1997	28 personen	(26%)
1998	4 personen	(4%)
1999	2 personen	(2%)
niet bekend	3 personen	(3%)

Van de 105 voor wie bekend is wanneer zij naar Nederland zijn gekomen, zijn er 96 (91%) in de periode 1992-1998 naar Nederland gekomen. Onder de 29.985 Irakezen, die op 1 januari 1999 rechtmatig in Nederland verbleven, bevonden zich 3.000 tweede generatie Irakezen, dat wil zeggen hier geboren kinderen. Van de andere 26.985 naar Nederland gekomen Irakezen zijn er 25.489 (94%) in de periode 1992-1998 hierheen gekomen. De 108 geïnterviewde Irakezen vormen op dit punt dus een nauwkeurige afspiegeling van de totale groep Irakese vluchtelingen en statushouders in Nederland.

Een meerderheid - 64 van de 108 Irakezen - had bij hun vlucht geen duidelijke voorkeur voor een bepaald land. Bij de andere 44 was wel sprake van een dergelijke voorkeur en meestal - bij 36 van deze 44 Irakezen - was dat Nederland. De meest genoemde redenen voor deze voorkeur zijn:

- . dat men positieve berichten over Nederland gehoord had (13 keer genoemd)
- . dat Nederlanders open staan voor andere culturen (12 keer)
- . dat men al familie/kennissen in Nederland had (11 keer)
- . vanwege de asielprocedure in Nederland (9 keer)
- . dat Nederlanders altijd al bereid geweest zijn vluchtelingen op te nemen (6 keer)

Dat er in Nederland al veel Irakezen waren, wordt slechts door 2 personen genoemd als reden van hun voorkeur voor Nederland.

Uit het al genoemde onderzoek van het INDIAC onder Irakese asielzoekers in de jaren 1993, 1994 en 1997 blijkt dat eveneens een meerderheid zegt dat Nederland geen duidelijk reisdoel was (respectievelijk 59%, 54% en 57%). Een grote groep van deze asielzoekers geeft aan dat een 'reisagent' besliste dat men naar Nederland zou gaan (respectievelijk 56%, 40% en 48%). Daarnaast speelt in telkens zo'n 10% van de ge-

vallen een rol dat men familie of kennissen in Nederland had, dat men een positief beeld van Nederland had dan wel dat men naar Nederland wilde komen vanwege de veiligheid en de goede mensenrechtensituatie (Birkenhäger, 1998).

4.2 Geslacht, leeftijd en etniciteit

In meerderheid mannen

Van de 108 geïnterviewde Irakezen heeft de interviewer in twee gevallen verzuimd aan te geven of het om een man of een vrouw gaat. Onder de andere 106 bevinden zich 74 (70%) mannen en 32 (30%) vrouwen. Daarmee lijken in verhouding wat veel mannen geïnterviewd te zijn. Onder de 33.470 Irakezen die op 1 januari 2000 in Nederland verbleven bevinden zich namelijk 62% mannen en 38% vrouwen (zie tabel 6 in hoofdstuk 3). Onder deze vrouwen bevinden zich echter naar verhouding duidelijk meer personen onder de 15 jaar dan bij de mannen het geval is. Van de 33.470 Irakezen zijn er 23.105 in de leeftijd van *15 jaar en ouder* (zie tabel 4.1). Onder hen bevinden zich 15.355 mannen (67%) en 7.750 vrouwen (33%). Aangezien de Iraakse onderzoekspopulatie bestaat uit personen van 18 jaar en ouder kunnen we stellen dat de man-vrouw verhouding in de steekproef in kwantitatief opzicht een vrij precieze afspiegeling vormt van de populatie.

Tabel 4.1 - Iraakse vluchtelingen/statushouders in de populatie (per 1-1-1999) en in de steekproef, naar geslacht

	Populatie		b.		Dit onderzoek	
	a.		Alle Irakezen			
	Alle Irakezen		vanaf 15 jaar,			
	per 1-1-2000*		per 1-1-2000*			
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
<i>Geslacht:</i>						
. man	20.830	62	15.355	67	74	70
. vrouw	12.640	38	7.750	33	32	30
totaal	33.470	100	23.105	100	106**	100

* Bron: CBS, Sector bevolking

** Van 2 geïnterviewde personen is niet bekend of het om mannen of vrouwen gaat.

Op één respondent na zijn alle geïnterviewde personen in Irak geboren. Kijken we naar hun ouders dan blijkt dat hun moeder eveneens steeds in Irak geboren is. Hetzelfde geldt, op twee uitzonderingen na, voor de vader van de geïnterviewde Irakezen.

Eerder zagen we dat ruim tweederde deel (68%) van de geïnterviewde Irakezen op eigen initiatief naar Nederland is gekomen. Dit gaat vooral op voor de 72 mannen (81%) en veel minder voor de 32 vrouwen (34%). Van de 32 vrouwen is de helft in het kader van gezinshereniging naar Nederland gekomen.

Leeftijd

Per 1 januari 2000 verbleven er 33.470 erkende vluchtelingen en statushouders uit Irak in Nederland. Bijna de helft (45%) was toen tussen de 25 en 44 jaar (zie tabel 4.2). Bijna een evengroot deel (45%) was toen jonger dan 25 jaar. Vanzelfsprekend vormt de steekproef van 108 Irakezen op dit punt geen nauwkeurige afspiegeling. Dit onderzoek heeft immers uitsluitend betrekking op personen die 18 jaar en ouder zijn. Van de 108 geïnterviewde Irakezen is 16% tussen de 18 en 24 jaar oud. Tweederde deel is 25-44 jaar oud en 17% is 45 jaar of ouder.

Tabel 4.2 - Leeftijdsverdeling Irakezen in populatie en steekproef

	Populatie		Dit onderzoek			
	a. Alle Irakezen per 1-1-2000*		b. Alle Irakezen vanaf 15 jaar per 1-1-2000*			
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
<i>Leeftijd:</i>						
. 0-14 jaar	10.365	31				
. 15-24 jaar	4.785	14	4.785	20	17	16
. 25-44 jaar	15.000	45	15.000	65	69	67
. 45-64 jaar	2.900	9	2.900	13	14	14
. 65 jaar en ouder	420	1	420	2	3	3
totaal	33.470	100	23.105	100	103**	100

* Bron: CBS, Sector bevolking

** Van 5 personen is de leeftijd niet bekend

Wanneer we de leeftijdsverdeling van de geïnterviewde Irakezen vergelijken met de leeftijdsverdeling in de populatie dan moeten we eigenlijk in dit laatste geval de cate-

gorie personen onder de 15 jaar buiten beschouwing laten. Personen onder de 18 jaar behoren immers niet tot de onderzoekspopulatie. Na deze 'correctie' blijkt de groep geïnterviewde Irakezen wat hun leeftijd betreft een nauwkeurige afspiegeling te vormen van de totale groep van 23.105 Irakezen van 15 jaar en ouder in Nederland (zie tabel 4.2).

Leeftijd bij komst naar Nederland

Voor 7 van de 108 is niet bekend op welke leeftijd zij naar Nederland zijn gekomen. Bij de andere 101 Irakezen varieert dit van 9 tot 79 jaar. Meestal - 66 van de 101 - zijn zij echter naar Nederland gekomen op een leeftijd tussen de 20 en de 40 jaar. Het volledige overzicht is als volgt:

. 9-14 jaar	4 personen	(4% van 108)
. 15-19 jaar	15 personen	(14% van 108)
. 20-24 jaar	12 personen	(11% van 108)
. 25-29 jaar	19 personen	(18% van 108)
. 30-34 jaar	14 personen	(13% van 108)
. 35-39 jaar	20 personen	(19% van 108)
. 40-49 jaar	10 personen	(9% van 108)
. 50 jaar en ouder	7 personen	(6% van 108)
. onbekend	7 personen	(6% van 108)

Er zitten dus personen in het onderzoek die als minderjarigen naar Nederland zijn gekomen, maar inmiddels 18 jaar of ouder zijn.

Etnische herkomst

Onder de 108 geïnterviewden zijn de Koerden met 64 personen in de meerderheid. Daarnaast is sprake van 28 Arabieren, 4 Turkmenen en 4 Assyriërs. De overige 8 behoren tot andere bevolkingsgroepen. De precieze verhouding tussen Koerden en Arabieren is bij de personen, die als asielzoeker naar Nederland komen, niet bekend. De schattingen die door de geraadpleegde deskundigen gemaakt werden, varieerden op dit punt enigszins. Wel werd steeds naar voren gebracht dat het meer Koerden dan Arabieren betreft. Ook op dit punt is de steekproef waarschijnlijk een vrij goede afspiegeling van de populatie.

De informatie uit het eerder genoemde INDIAC-onderzoek bevestigt het beeld dat er veel Koerden onder de asielzoekers zijn. In 1993, 1994 en 1997 vormden zij respectievelijk 35%, 35% en 52% van de totale instroom. Maar in deze jaren blijken ook veel Arabieren te zijn ingestroomd. Hun aantal bedroeg respectievelijk 45%, 37% en 36%

van het totaal. In 1993 en 1994 zijn er relatief veel Assyriërs naar Nederland gekomen. Het aandeel van andere groepen bedroeg telkens zo'n 12-14%. Dit waren vooral Turkmene, Armenen en Chaldaeërs. Uit het onderzoek blijkt verder dat een relatief grote maar geleidelijk wel afnemende groep asielzoekers uit Bagdad afkomstig is, namelijk 48% in 1993, 44% in 1994 en 30% in 1997 (Birkenhäger, 1998).

4.3 Opleiding en werk in Irak

Van de 108 geïnterviewde Irakezen hebben er 94 aangegeven hoeveel jaar zij onderwijs hebben gehad in Irak:

. hooguit 6 jaar	13 personen	(12% van 108)
. 7-9 jaar	17 personen	(16% van 108)
. 10-12 jaar	31 personen	(29% van 108)
. 13-15 jaar	17 personen	(16% van 108)
. 16 jaar en meer	16 personen	(15% van 108)

Onder de 108 Irakezen zitten er 12 (11%) die hooguit tot hun twaalfde jaar dagonderwijs hebben gevolgd in Irak. Bij de rest is dit als volgt:

. 13-15 jarige leeftijd	8 personen	(7% van 108)
. 16-18 jarige leeftijd	17 personen	(16% van 108)
. 19-21 jarige leeftijd	18 personen	(17% van 108)
. 22-24 jarige leeftijd	17 personen	(16% van 108)
. minimaal tot 25 jarige leeftijd	5 personen	(5% van 108)
. geen informatie	31 personen	(29% van 108)

Van de 108 geïnterviewde Irakezen konden er 24 niet aangeven of zij in Irak tot de hoger of tot de lager opgeleiden behoorden. Van de andere 84 geven er 20 te kennen dat zij in hun geboorteland tot de lager opgeleiden behoorden. Van deze 20 hebben er 14 (70%) hooguit basisonderwijs gevolgd in hun geboorteland (zie tabel 4.3). Een duidelijke meerderheid van de Irakese vluchtelingen rekent zich tot de hoger opgeleiden in Irak (29 personen) of rekent zich tot de tussengroep (35 personen). Van de 29 die zich tot de hoogopgeleiden in Irak rekenen, heeft 59% daar een universitaire of hogere beroepsopleiding gedaan.

Bij de 24 Irakezen die niet konden aangeven of zij in Irak tot de hoger of tot de lager opgeleiden behoorden, gaat het vooral om personen die op jonge leeftijd - en dus op een moment dat zij nog met hun schoolloopbaan bezig waren - hun geboorteland hebben verlaten. Vandaar dat we in tabel 4.4 de opleidingsgegevens nog eens in beeld brengen, maar nu afgezet tegen de leeftijd van de geïnterviewde Irakezen.

Tabel 4.3 - Feitelijk gerealiseerd opleidingsniveau in Irak, naar inschatting van de relatieve opleidingspositie

	In Irak behoorde men naar eigen inschatting tot:				
	de lager opgeleiden	tussen- positie	hoger opgeleiden	geen informatie	totaal
<i>Feitelijk bereikt opleidingsniveau:</i>					
. geen informatie	20			46	14
. basisonderwijs	70	23	10	25	29
. lbo/vbo	5	3	3	4	4
. mavo	0	20	3	21	12
. havo/vwo	5	17	14	4	11
. mbo		26	10		11
. hbo		9	21		8
. universiteit		3	38		11
totaal (abs.=100%)	(20)	(35)	(29)	(24)	(108)

Tabel 4.4 laat zien dat de geïnterviewde Irakezen gemiddeld 6 jaar in Nederland zijn en dat dit zowel opgaat voor de personen die nog geen 30 jaar zijn als voor de personen die (duidelijk) ouder zijn. De 27 Irakezen die nu nog geen 30 jaar zijn, zijn gemiddeld op 17-jarige leeftijd naar Nederland gekomen en hadden op dat moment gemiddeld 9 jaar dagonderwijs gevolgd in Irak. De 39 Irakezen die nu 40 jaar of ouder zijn, zijn gemiddeld op 42-jarige leeftijd naar Nederland gekomen en zij hebben gemiddeld 12.5 jaar dagonderwijs in Irak gevolgd. De oudere Irakezen hebben gemiddeld dus langer dagonderwijs in hun geboorteland gehad dan de jongere Irakezen. Van deze laatste groep geeft echter ook ruim driekwart (76%) te kennen dat hun vertrek uit Irak een onderbreking van hun schoolloopbaan impliceerde. Bij de oudere Irakezen is dit vrijwel nooit het geval geweest. Dat driekwart van de jongere Irakezen op het moment van vertrek een laag opleidingsniveau had (basisonderwijs of lbo/vbo/mavo) heeft dus vooral te maken met het feit dat dit vertrek een (voorlopige) afbreking van de schoolloopbaan met zich meebracht.

In hoofdstuk 3 - zie tabel 3.4 - hebben we een overzicht gegeven van het opleidingsniveau van de volwassen Irakezen die in de periode 1995-2000 asiel hebben aangevraagd in Nederland. Van deze personen heeft 29% hooguit basisonderwijs genoten in Irak; 18% heeft lbo/mavo gehad, 29% heeft een middelbare opleiding gehad en 24% een hbo of universitaire opleiding. Ook op dit punt vormt de steekproef van 108 Irakezen dus een goede afspiegeling van de totale populatie Irakezen in Nederland.

Tabel 4.4 - Onderwijsloopbaan in Irak, naar leeftijd

	<i>Leeftijd</i>				Alle Irakese asielzoekers van 18 jaar en ouder*
	jonger dan 30 jaar (N=27)	30-40 jaar (N=37)	40 jaar en ouder (N=39)	totaal (N=103)	
1. Gemiddelde leeftijd op dit moment in jaren	23.1	34.4	48.2	36.7	
2. Gemiddeld aantal jaren dat men in Nederland is	5.8	5.8	6.3	6.0	
3. Gemiddelde leeftijd in jaren bij komst naar Nederland	17.4	28.5	42.0	30.8	
4. Gemiddeld aantal jaren dagonderwijs in Irak	9.0	12.5	12.5	11.5	
5. Onderwijsloopbaan in Irak					
. nog niet afgesloten bij vertrek	76%	13%	3%	25%	
. al wel afgesloten	24%	87%	97%	75%	
totaal	100%	100%	100%	100%	
6. Feitelijk bereikt opleidingsniveau in Irak					
. basisonderwijs	41%	27%	21%	28%	29%
. lbo/vbo/mavo	26%	13%	13%	17%	18%
. havo/vwo/mbo	15%	16%	31%	22%	29%**
. hbo/wo	7%	30%	18%	20%	24%
. geen informatie	11%	14%	18%	15%	
totaal	100%	100%	100%	100%	100%
7. Situatie bij vertrek uit Irak					
. betaald werk	5%	68%	45%	43%	
. eigen bedrijf	5%	10%	35%	18%	
. meewerken in familiebedrijf	10%	3%	6%	6%	
. werkloos/werkzoekend	5%	6%	10%	7%	
. nog in opleiding	76%	13%	3%	25%	
totaal	100%	100%	100%	100%	

* Zie ook tabel 3.4 in hoofdstuk 3.

**Inclusief 7% die in Irak enkele jaren hbo/wo hebben gedaan.

Onder de geïnterviewden bevinden zich 74 mannen en 32 vrouwen. De mannen hebben vaker (92%) informatie over het in Irak gerealiseerde opleidingsniveau gegeven dan de vrouwen (72%). Tussen mannen en vrouwen is geen groot verschil in opleidingsniveau. Van beide categorieën is ongeveer een kwart hoger opgeleid. Op dit punt vormen dus zowel de geïnterviewde Irakese mannen als de vrouwen een precieze afspiegeling van de totale populaties Irakese mannelijke en vrouwelijke asielzoekers - zie tabel 3.4 - in Nederland. In de interviews met de Irakese vluchtelingen/statushouders komt verder naar voren dat het bij de vrouwen met een hoge opleiding vrijwel steeds gaat om universitaire studies, terwijl het bij de mannen even vaak een hbo-opleiding betreft als een universitaire studie.

Van de geïnterviewde Irakezen heeft 43% betaald werk verricht in hun geboorteland, bijna een kwart had daar een eigen bedrijf (18%) of werkte al dan niet betaald mee in het familiebedrijf (6%). De rest was nog in opleiding (25%) of was werkloos/werkzoekend (7%). Vooral de oudere Irakezen hadden vaak een eigen bedrijf (zie tabel 4.4). Van degenen die betaald werk verrichtten heeft circa de helft (25 personen) aangegeven welk werk ze eerder in Irak deden. Een 7-tal was werkzaam in een administratieve baan; 5 personen werkten in technische functies; 5 werkten als arbeider of chauffeur; de overigen waren werkzaam in hogere functies, bij voorbeeld als docent of arts in een ziekenhuis. Van degenen die in een eigen bedrijf werkten (30 personen) heeft eveneens de helft aangegeven welk soort bedrijf zij hadden. In 7 gevallen gaat het om een ambachtelijk bedrijf, zoals een timmerbedrijf, een kleermakerij of een garage; in 5 gevallen had men een handelsbedrijf; verder had 1 respondent in Irak een boerenbedrijf.

Geen werk in Irak

Enkele jongere vluchtelingen geven aan dat zij door de omstandigheden in Irak nauwelijks de kans hebben gehad onderwijs te volgen en te werken. Vooral na 1991 is in een aantal regio's een situatie ontstaan waarin dit nagenoeg onmogelijk was. Mijnheer C., Koerdisch vluchteling, heeft geen vast beroep en heeft in Irak geen vast werk gehad: 'Vergeet niet dat er in sommige streken van Irak altijd oorlog was. Alles was ontregeld. Er waren geen scholen, bedrijven lagen stil. Veel mensen waren in het verzet of waren politiek actief. Je kon geen beroep leren. Je kon niet gewoon werken. Mensen waren bezig te overleven'.

4.4 Status en nationaliteit

Van de 108 Irakezen hebben er 51 (47%) de Iraakse nationaliteit; 20 (19%) zeggen zowel de Iraakse als de Nederlandse nationaliteit te hebben en 37 (34%) hebben alleen de Nederlandse nationaliteit. Hierbij moet overigens worden aangetekend dat bij mensen, die aangeven een dubbele nationaliteit te hebben, de Iraakse nationaliteit niet door de Irakese autoriteiten wordt erkend. Zodra een Irakees een andere nationaliteit krijgt, vervalt zijn nationaliteit in het herkomstland.

Gevraagd naar hun huidige verblijfsstatus antwoorden de 108 Irakezen als volgt:

. A-status	53 personen	(49%)
. VVTV/VTV-C-status	16 personen	(15%)
. weet niet/geen antwoord	8 personen	(8%)
. genaturaliseerd/Nederlandse nationaliteit	31 personen	(29%)

Van de 31 personen die zich inmiddels tot Nederlander hebben laten naturaliseren zeggen er 28 dat zij daarvoor over een A-status beschikten.

In totaal hebben 65 Irakezen informatie gegeven over de tijdsduur die hun asielaanvraag in beslag heeft genomen. Meestal - bij 53 van de 65 Irakezen - is dit vlot verlo-

pen: zij hebben binnen 1 jaar een verblijfsvergunning verkregen. Bij de andere 12 heeft dit meestal 1 tot 3 jaar geduurd. Bij 4 Irakezen heeft de afhandeling van de asiel-aanvraag 4 jaar of langer geduurd. Gemiddeld heeft de asielprocedure bij deze 65 Irakezen iets meer dan een half jaar geduurd.

4.5 Vergelijking met andere groepen vluchtelingen

Wanneer we de Irakezen vergelijken met andere groepen vluchtelingen - zie tabel 4.5 - dan blijkt dat zij meer overeenkomsten vertonen met de Iraniërs en de Afghanen dan met de Somaliërs en de Ethiopiërs/Eritreërs. Evenals bij de Iraniërs en bij de Afghanen gaat het bij de Irakezen vaak om vluchtelingen die op wat latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen en bij hun vertrek al een vaste partner en/of kinderen hadden. Wel gaat het bij de Irakese vluchtelingen vaker om mannen dan het geval is bij de Iraanse en Afghaanse vluchtelingen.

Tabel 4.5 - Situatie bij de vlucht naar Nederland

	<i>Nieuwe etnische groepen*</i>				
	Afghanen**	Irakezen	Iraniërs**	Somaliërs**	Ethiopiërs/** Eritreërs
1. <i>Geslacht</i>					
. man	55	70	47	70	56
. vrouw	45	30	53	30	44
totaal (ab. = 100%)	(98)	(106)	(112)	(110)	(117)
2. <i>Wanneer naar Nederland gekomen</i>					
. vòòr 1992	7	6	26	26	77
. 1992-1994	21	34	51	54	16
. 1995 of later	72	60	23	20	7
totaal (abs. = 100%)	(98)	(105)	(110)	(104)	(114)
3. <i>Gemiddelde leeftijd bij komst in Nederland in jaren</i>	34	31	29	24	24
4. <i>Gemiddelde verblijfsduur in Nederland in jaren</i>	4,5	6,0	6,6	6,8	11,4
5. <i>Partner en/of kinderen bij vertrek</i>					
. ja	66	58	50	36	25
. nee	34	42	50	64	75
totaal (abs. = 100%)	(98)	(107)	(112)	(112)	(117)
6. <i>Gemiddelde leeftijd in jaren</i>	39	37	36	31	36

* Bron: ITS, 2000 (*Nieuwe etnische groepen in Nederland*).

** In totaal zijn in deze vijf groepen 547 personen geïnterviewd. Het totaal in de tabellen is soms lager, aangezien niet in alle gevallen de gevraagde informatie verkregen is of beschikbaar was.

5 Woon- en leefsituatie van de Irakezen

In dit hoofdstuk komt de woon- en leefsituatie van de Irakese vluchtelingen aan de orde. Hoe ziet hun gezinssituatie eruit? Hoe is het gesteld met partners en kinderen? Waar wonen ze en hoe wonen ze? In hoeverre zijn ze in hun woonomgeving ingeburgerd? Hoe verhoudt hun situatie zich op deze punten tot die van andere nieuwe groepen in Nederland? Deze vragen worden hieronder vooral beantwoord op basis van de interviews. Daarnaast is bij sommige onderwerpen informatie uit de gesprekken met geraadpleegde deskundigen toegevoegd.

5.1 Gezinssituatie

Alleen of met partner/kinderen

Van 4 van de 108 Irakezen is de burgerlijke staat niet bekend. Van de andere 104 zijn er 71 (68%) gehuwd, 8 (8%) zijn gehuwd geweest - van 3 Irakezen is de partner overleden en 5 zijn gescheiden - en 25 (24%) zijn ongehuwd. De 71 gehuwde Irakezen hebben vrijwel allemaal een eveneens in Irak geboren partner, één is gehuwd met een Nederlandse partner en 7 zijn getrouwd met een partner uit een ander land.

Van de 71 gehuwde Irakezen wonen er 59 met hun partner samen in hetzelfde huis. In 3 gevallen woont de partner elders in Nederland en in de overige 9 gevallen woont de partner buiten Nederland en dat is meestal - in 7 van deze 9 gevallen - in Irak.

Huishouden

Tabel 5.1 brengt in beeld dat het merendeel van de geïnterviewde Irakezen alleen woont (27%) of met hun partner en/of kinderen (62%). In de overige 11% van de gevallen maken (ook nog) andere personen deel uit van de huishouding. In absolute termen gaat het hier om 12 situaties, waarvan er 8 betrekking hebben op ongehuwde respondenten, die nog in gezinsverband met hun ouders en broers/zussen wonen. Dit is een direct uitvloeisel van het gegeven dat we voor dit onderzoek een steekproef uit de Gemeentelijke basisadministratie hebben getrokken van personen van 18 jaar en ouder. Op deze manier zijn ook volwassen kinderen, die nog in gezinsverband wonen met beide of één van de ouders, in het onderzoek terecht gekomen.

Tabel 5.1 - *Dagelijkse leefsituatie van de geïnterviewde Irakezen*

	woont met partner samen (59)	wel partner, maar woont niet samen (12)	gehuwd geweest (8)	ongetrouwd (25)	totaal (104)
1. Kinderen					
. geen kinderen	142%	50%	12%	100%	38%
. een kind	17%	8%	25%	0%	12%
. twee kinderen	20%	17%	0%	9%	13%
. drie kinderen	20%	0%	0%	0%	12%
. vier kinderen	8%	17%	12%	0%	8%
. vijf of meer	20%	8%	50%	0%	16%
totaal	100%	100%	100%	100%	100%
2. Totaal absoluut aantal kinderen					
	169	21	33	0	223*
3. Totaal absoluut aantal kinderen in Nederland					
	154	13	29	0	196*
4. Samenstelling huishouden					
. woont alleen	0%	75%	50%	64%	27%
. woont met partner en/of kinderen (kerngezin, éénoudergezin)	98%	17%	38%	0%	62%
. woont nog bij ouder(s)	2%	0%	12%	27%	8%
. ook nog andere personen	0%	8%	0%	9%	3%
totaal	100%	100%	100%	100%	100%

* De 108 geïnterviewde Irakezen hebben te samen 237 kinderen. In dit overzicht ontbreken 14 van de 237 kinderen omdat de vader of moeder geen informatie over hun burgerlijke staat heeft meegedeeld. In totaal wonen 208 van de 237 kinderen in Nederland. In dit overzicht ontbreken 12 van de 208 kinderen omdat de vader of moeder geen informatie over hun burgerlijke staat heeft meegedeeld.

Kinderen

Bijna tweederde deel van de 108 geïnterviewde Irakezen heeft kinderen. Meestal - 41 van de 70 - hebben zij hooguit 3 kinderen. In totaal hebben deze 70 Irakezen 237 kinderen, van wie er 208 in Nederland wonen (zie ook tabel 5.1). Overigens geldt voor 2 van deze 70 Irakezen dat geen van hun kinderen in Nederland verblijft.

In de interviews zijn voor de 208 in Nederland verblijvende kinderen steeds een aantal kenmerken geïnventariseerd. Tabel 5.2 geeft hiervan een overzicht. Zo komt daar naar voren dat onder deze 208 kinderen iets meer meisjes (55%) dan jongens (45%) zijn. Bijna een kwart (24%) van de kinderen is hooguit 5 jaar. Ruim een kwart (28%) is 18 jaar of ouder.

Van de 68 geïnterviewde Irakezen met kinderen in Nederland geven er 50 (74%) te kennen dat een of meer van hun kinderen in Nederland op school zit of heeft gezeten. Van deze 50 ouders zeggen er 8 (16%) dat zij veel contact hebben (gehad) met ouders van andere schoolgaande kinderen, 20 (40%) spreken over weinig c.q. beperkte contacten en 22 (44%) zeggen dat er helemaal geen contact met andere ouders is (geweest).

Van de 50 ouders met schoolgaande kinderen zeggen er 34 (68%) desgevraagd dat hun kinderen deelnemen c.q. deelgenomen hebben aan programma's voor ouders en kind zoals bijvoorbeeld Opstapje, Boekenpret en Klimrek. Van de andere 16 zeggen 4 dat dit niet het geval is (geweest). De andere 12 zeggen niet te weten of dit het geval is (geweest).

Van de 32 ouders die op dit moment kinderen in de leeftijd van 0 tot 5 jaar hebben, geven er 14 (44%) aan dat een of meer van deze kinderen naar de crèche of het kinderdagverblijf gaan. *'Vaak is dit in gezinnen waar beide ouders werken', stelt een van de geraadpleegde deskundigen, 'maar soms ook in gezinnen waar alleen de moeder werkt. De man is wel thuis, maar voor hem is het dan moeilijk alleen voor de kinderen te zorgen'.*

Van de 50 ouders met schoolgaande kinderen maken er 12 (24%) gewag van problemen bij het onderwijs van hun kinderen in Nederland. Door deze 12 ouders worden de volgende problemen genoemd:

- . overgang van onderwijs in Irak naar Nederlands onderwijs (8 keer genoemd)
- . onbekendheid van het kind met de Nederlandse taal (7 keer)
- . kind kan eigenlijk (nog) beter presteren (5 keer)
- . kind voelt zich onplezierig op school (4 keer)
- . niveau/kwaliteit van het Nederlandse onderwijs (4 keer)
- . kan niet goed met klasgenoten opschieten (3 keer)
- . onvoldoende hulp bij overgangsproblemen (3 keer)
- . prestaties blijven achter bij capaciteiten (3 keer)
- . kind spijbelt (2 keer)
- . kind wordt door klasgenoten gepest (1 keer).

De vertegenwoordigers van Irakese organisatie waarmee voor dit onderzoek is gesproken - die zelf vaak ook schoolgaande kinderen hebben - zijn ook tamelijk positief over de ervaringen van hun kinderen in het onderwijs. Zij krijgen niet zo veel signalen van problemen die zich rond Irakese kinderen voordoen: *'Irakese kinderen doen het doorgaans goed op school. Onze kinderen zijn meestal rustig en willen graag dingen leren. Ouders stimuleren zo'n houding vaak ook. Ze willen niet dat hun kinderen gaan spijbelen en rondhangen en zo'.*

Tabel 5.2 - Kenmerken van de kinderen van de geïnterviewde Irakezen

	% Geïnterviewde Irakezen met een of meer kinderen met genoemd kenmerk		Totaal aantal kinderen van de geïnterviewde Irakezen met genoemd kenmerk	
	van alle 108 Irakezen*	van de 68 met kinderen in Nederland*	abs.	%
1. Geslacht				
. jongens	43%	68%	84	45
. meisjes	45%	72%	102	55
			186**	100
2. Leeftijd				
. 0-5 jaar	30%	47%	46	24
. 6-10 jaar	25%	40%	37	19
. 11-17 jaar	25%	40%	53	28
. 18 jaar en ouder	19%	29%	54	28
			190**	100
3. Geboorteland				
. Nederland	27%	42%	58	31
. Irak	36%	58%	117	63
. Elders	6%	10%	11	6
			186**	100
4. Belangrijkste dagelijkse bezigheden				
. crèche/kinderdagverblijf	1%	1%	1	1
. peuterspeelzaal	9%	15%	11	9
. basisonderwijs	31%	50%	56	47
. voorgezet onderwijs	13%	21%	31	26
. vervolgonderwijs	5%	7%	11	9
. betaald werk (12 uur of meer)	1%	1%	1	1
. huishouden/zorgtaken	2%	3%	2	2
. werkloos/werkzoekend	1%	1%	1	1
. anders	5%	7%	6	5
			120**	100

* *Leesrecept:* Van de 108 geïnterviewde Irakezen heeft 43% een of meer kinderen van het mannelijk geslacht en 45% heeft een of meer kinderen van het vrouwelijk geslacht. Drukken we dit uit als percentages op de 68 geïnterviewde Irakezen met kinderen in Nederland dan zijn deze cijfers respectievelijk 68 en 72%.

** In totaal hebben de geïnterviewde Irakezen 208 kinderen die in Nederland verblijven. Het totaal in deze tabel is lager omdat niet iedereen deze informatie heeft verstrekt. Met name voor de jongere kinderen onder de 10 jaar is vaak niet aangegeven wat hun belangrijkste dagelijkse bezigheden zijn.

5.2 Woonsituatie

Een deel van de geïnterviewde Irakezen, namelijk de 16 die in het kader van gezinshereniging met partner of ouders naar Nederland zijn gekomen, is na aankomst bij hun partner of ouders gaan wonen. Van de andere Irakezen zijn er 34 via het Centraal orgaan Opvang Asielzoekers (COA) aan een woning gekomen en 58 hebben op eigen kracht - soms met ondersteuning van vrienden, bekenden, familie of Vluchtelingen-Werk - woonruimte gezocht en gevonden.

Iets meer dan een derde deel (36%) woont nog steeds op dit eerste adres, terwijl de rest inmiddels een keer (47%) of vaker (17%) is verhuisd. Overigens blijken de Irakezen, die op eigen kracht een eerste woning hebben gezocht, inmiddels niet veel vaker (70%) van woning veranderd te zijn dan de Irakezen die via het COA aan hun eerste woning zijn gekomen (62%). Van de 69 Irakezen die inmiddels van woning zijn veranderd zijn er 47 (68%) alleen binnen de gemeente verhuisd, 22 zijn inmiddels ook van gemeente veranderd. De Irakezen die inmiddels van woonplaats zijn veranderd hebben dit meestal (onder andere) gedaan om meer of gemakkelijker contacten met landgenoten, familie en vrienden te kunnen onderhouden. In een aantal gevallen spelen (ook) arbeidsmarktoverwegingen een rol. Van de 22 Irakezen die van gemeente zijn veranderd geven er 7 aan dat zij in de nieuwe gemeente meer kansen op werk hadden.

Huisvesting

Mijnheer D. is ruim 5 jaar in Nederland. Hij heeft geen werk en moet rondkomen met een bijstandsuitkering. Hij woont in een gehuurd appartement: 'Ik woonde hier eerst met een broer. Dat ging nog wel. Maar later is mijn gezin overgekomen en nu moeten we met vijf kinderen toekomen met een huiskamer en twee slaapkamers. Dat is te krap. Misschien kunnen we een groter huis vinden als ik werk krijg. Misschien gaan de kinderen straks het huis uit. Maar op dit moment hebben we niet meer ruimte en kunnen we ons geen grotere woning veroorloven'.

Van de 108 Irakezen wonen er momenteel 102 in een huurwoning. De andere 6 hebben hun huidige woning gekocht. De woningprijzen spelen doorgaans een belangrijke rol bij de afweging tussen huren en kopen, in relatie tot de situatie op de woningmarkt. Zo wonen er nogal wat Irakezen in steden buiten de Randstad, in provincies als Friesland, Gelderland en Brabant. Redenen om hier een woning te betrekken zijn vaak het ruimere aanbod van woningen in deze regio's, de lagere prijzen en de kortere wachttijden.

Van de 108 Irakezen woont iets meer dan de helft (55%) in straten/buurtten waar vooral Nederlanders wonen. Bijna een kwart (24%) woont in een buurt waar ongeveer

evenveel autochtonen als allochtonen wonen. De rest (19%) woont in een straat of buurt met overwegend allochtone Nederlanders (zie tabel 5.3).

Iets minder dan de helft (45%) van de Irakezen met wie in het kader van dit onderzoek een interview is gehouden heeft veel of redelijk veel contact met andere bewoners in hun straat/buurt. Dit gaat volgens hen ook op voor hun partner (zie tabel 5.3). Voorzover men contacten in de straat of buurt heeft, hebben die meestal betrekking op zowel Nederlanders als niet-Nederlanders. Bij ongeveer 1 op 4 Irakezen beperken die contacten zich vooral of geheel tot Irakezen of andere niet-Nederlanders.

Tabel 5.3 - Contacten in de straat/buurt van de respondent en zijn of haar partner

	Respondent zelf %	partner %
<i>1. Samenstelling van de straat/buurt</i>		
. vooral Nederlanders	55	
. vooral niet-Nederlanders	19	
. ongeveer evenveel Nederlanders als niet-Nederlanders	24	
. weet niet/geen mening	3	
totaal (absoluut = 100%)	(108)	
<i>2. Mate van contact in straat/buurt</i>		
. ja, veel contacten	9	5
. ja, redelijk veel contacten	36	41
. niet zo veel contact	40	36
. (vrijwel) geen contact	14	19
totaal (absoluut = 100%)	(107)	(64)
<i>3. Met wie vooral contact</i>		
. vooral met Nederlanders	12	13
. vooral met Irakezen	20	27
. vooral met andere niet-Nederlanders	3	4
. met alle categorieën/maakt niet uit	64	56
totaal (absoluut = 100%)	(90)	(52)

* Het absoluut aantal is 90 in plaats van 107 omdat 16 personen (vrijwel) geen contacten in hun buurt/straat hebben.

5.3 Vergelijking met andere vluchtelingengroepen

Wanneer we de Irakezen op deze punten vergelijken met andere groepen vluchtelingen - zie tabel 5.4 - dan blijkt dat zij relatief vaak verhuisd zijn. Alleen de Somaliërs hebben dit nog vaker gedaan.

Tabel 5.4 - Woonsituatie en contacten

	<i>Nieuwe etnische groepen</i>				
	Afghanen*	Irakezen	Iraniërs*	Somaliërs*	Ethiopiërs/* Eritreërs
1. Verhuisd (na verkrijgen eerste woning)					
. nog steeds op eerste adres	68	36	58	30	40
. verhuisd binnen gemeente	16	44	22	31	36
. ook van gemeente veranderd	15	21	19	39	23
totaal (abs. = 100%)	(97)	(107)	(109)	(110)	(107)
2. Samenstelling buurt					
. vooral Nederlanders	65	55	60	27	51
. vooral niet-Nederlanders	11	19	14	24	16
. ongeveer evenveel niet-Nederlanders als Nederlanders	19	24	22	41	27
. weet niet	5	3	4	8	6
totaal (abs. = 100%)	(97)	(108)	(111)	(112)	(114)
3. Met wie vooral contact in buurt					
. vooral met Nederlanders	19	12	29	18	27
. vooral met mensen uit geboorteland	14	20	18	40	19
. vooral met andere niet-Nederlanders	0	3	1	11	7
. met alle categorieën in gelijke mate	67	64	51	31	47
totaal (abs. = 100%)	(85)**	(90)**	(72)**	(96)**	(98)**
4. Met wie vooral contact in vrije tijd					
. meer met mensen uit geboorteland	26	48	28	74	48
. meer met Nederlanders	12	9	25	5	12
. beide evenzeer	63	43	47	22	39
totaal (abs. = 100%)	(94)	(104)	(108)	(106)	(114)

* Bron: ITS, 2000 (*Nieuwe etnische groepen in Nederland*).

** Een aanzienlijk deel van de geïnterviewden heeft (vrijwel) geen contacten in hun directe woonomgeving. Dit is relatief vaak het geval bij de Iraanse vluchtelingen.

Zoals voor de meeste andere vluchtelingengroepen geldt - de Somaliërs vormen een uitzondering - gaat ook voor de Irakezen op dat zij vaak in een buurt met overwegend Nederlanders wonen. Verder hebben de Irakezen met de andere vluchtelingengroepen gemeen - de Somaliërs vormen ook nu weer een uitzondering - dat zij meestal (ook)

contacten onderhouden met Nederlandse buurtgenoten. In hun vrije tijd zijn de Irakezen, evenals overigens de Somaliërs en de Ethiopiërs/ Eritreërs, echter nogal eens georiënteerd op personen uit hun geboorteland.

6 Deelname aan onderwijs, arbeid en inkomen in Nederland

Dit hoofdstuk beschrijft de deelname van de geïnterviewde Irakese vluchtelingen aan onderwijs, arbeid en inkomen in Nederland. Hun positie op deze terreinen geeft indicaties van de mate waarin zij structureel in de samenleving zijn geïntegreerd. Aan de orde komen vragen als: in hoeverre hebben zij in Nederland aan opleidingen en cursussen deelgenomen? Waarom hebben ze dit gedaan? In hoeverre zijn ze erin geslaagd werk te vinden en om wat voor soort werk gaat het dan? Wat betekent (betaald) werk voor hen, hoe hebben ze werk proberen te vinden en hoe zijn de ervaringen met arbeidsbemiddelingsinstanties? Hoe is hun inkomenspositie momenteel? Welke zijn hun voornaamste bronnen van inkomsten? Deze vragen worden beantwoord op basis van de gegevens van de 108 geïnterviewde vluchtelingen, toegelicht met informatie die de geraadpleegde Irakese sleutelpersonen op deze punten hebben gegeven.

6.1 Dagonderwijs en beroepsgerichte cursussen

In hoofdstuk 4 is al ingegaan op het opleidingsniveau dat de 108 Irakezen in hun geboorteland hebben bereikt. Hier - zie tabel 6.1 - vullen we dat aan met de opleidingen en cursussen die zij inmiddels in Nederland gevolgd hebben of nog aan het volgen zijn.

In hoofdstuk 4 kwam het volgende beeld naar voren wat betreft het opleidingsniveau dat de 108 geïnterviewde Irakezen in hun geboorteland bereikt hebben:

. basisonderwijs	31 personen	(29%)
. lbo/mavo	17 personen	(16%)
. havo/mbo	24 personen	(22%)
. hbo/wo	21 personen	(19%)
. geen informatie	15 personen	(14%)

Laagopgeleiden - hooguit lbo of mavo - zijn vooral aangetroffen onder de 27 Irakezen die nu nog geen 30 zijn. Bij hun komst naar Nederland waren zij gemiddeld 17 jaar. Bijna driekwart bleek bij hun vertrek uit Irak hun schoolloopbaan nog niet te hebben afgesloten. Deze cijfers zijn eerder vermeld in tabel 4.4. Voor het gemak worden ze in tabel 6.1 herhaald. In deze tabel 6.1 zijn de gegevens over de opleidingsinspanningen in Nederland toegevoegd. Zo ontstaat een compleet beeld van de opleidingen die de geïnterviewde Irakezen hebben gevolgd.

Tabel 6.1 laat zien dat weinig meer dan een vijfde deel van de geïnterviewde Irakezen dagonderwijs in Nederland heeft gevolgd. Ruim eenderde deel (37%) heeft in Nederland een of meer beroepsgerichte cursussen gevolgd en 21% heeft (vage) plannen om een dergelijke cursus te gaan volgen.

Tabel 6.1 - Onderwijsloopbaan in Irak en in Nederland, naar leeftijd

	Leeftijd			totaal (N=103)	Alle Irakese asielzoekers van 18 jaar en ouder*
	jonger dan 30 jaar (N=27)	30-40 jaar (N=37)	40 jaar en ouder (N=39)		
1. Gemiddelde leeftijd op dit moment in jaren	23.1	34.4	48.2	36.7	
2. Gemiddeld aantal jaren dat men in Nederland is	5.8	5.8	6.3	6.0	
3. Gemiddelde leeftijd in jaren bij komst naar Nederland	17.4	28.5	42.0	30.8	
4. Gemiddeld aantal jaren dagonderwijs in Irak	9.0	12.5	12.5	11.5	
5. Onderwijsloopbaan in Irak					
. nog niet afgesloten bij vertrek	76%	13%	3%	25%	
. al wel afgesloten	24%	87%	97%	75%	
totaal	100%	100%	100%	100%	
6. Feitelijk bereikt opleidingsniveau in Irak					
. basisonderwijs	41%	27%	21%	28%	29%
. lbo/vbo/mavo	26%	13%	13%	17%	18%
. havo/vwo/mbo	15%	16%	31%	22%	29%**
. hbo/wo	7%	30%	18%	20%	24%
. geen informatie	11%	14%	18%	15%	
totaal	100%	100%	100%	100%	100%
7. Dagonderwijs in Nederland					
. nee	56%	84%	90%	79%	
. ja, lbo/mavo	7%	5%	5%	6%	
. ja, mbo/havo	15%	0%	3%	5%	
. ja, hbo/wo	22%	10%	3%	11%	
totaal	100%	100%	100%	100%	
8. Beroepsgerichte cursus in Nederland					
. nee, en ook niet van plan	22%	38%	62%	43%	
. nee, maar wel vage plannen	4%	14%	13%	11%	
. nee, maar wel zekere plannen	7%	14%	8%	10%	
. ja, gedaan (en soms opnieuw plannen)	66%	35%	18%	37	
totaal	100%	100%	100%	100%	

* Zie ook tabel 3.4 in hoofdstuk 3.

**Inclusief 7% die in Irak enkele jaren hbo/wo hebben gedaan.

De opleidingsinspanningen die men hier gedaan heeft, hangen duidelijk samen met de leeftijd die men nu heeft en dus ook - gemiddeld zijn de jonge Irakezen net zo lang in Nederland als hun oude(re) landgenoten - met de leeftijd waarop men naar Nederland is gekomen. Met name de Irakezen die jong naar Nederland zijn gekomen - en voor wie het vertrek uit Irak meestal een onderbreking van hun schoolloopbaan impliceerde - zijn hier weer vaak onderwijs gaan volgen. Bijna de helft van deze groep is hier opnieuw dagonderwijs gaan volgen en tweederde deel heeft een of meer beroepsgerichte cursussen gevolgd. Bij de Irakezen die op oudere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, zijn dergelijke opleidingsinspanningen eerder uitzondering dan regel.

Tabel 6.2 - Dagonderwijs en beroepsgerichte cursussen in Nederland door de geïnterviewde Irakezen, naar bereikt opleidingsniveau in Irak

	<i>Bereikt opleidingsniveau in Irak</i>					totaal
	basis- onder- wijs	lbo/ mavo	mbo/ havo	hbo/ wo	geen infor- matie	
<i>1. Dagonderwijs in Nederland</i>						
. geen	81	71	79	71	93	79
. ja, lbo/mavo	10	6	4	0	7	6
. ja, mbo/havo	3	18	8	0	0	6
. ja, hbo/wo	6	6	8	28	0	11
totaal (abs.=100%)	(31)	(17)	(24)	(21)	(15)	(108)
<i>2. Beroepsgerichte cursus</i>						
. nee en ook niet van plan	35	41	50	33	67	44
. nog niet, wel vage plannen	19	12	4	0	13	10
. nog niet, zekere plannen	13	12	8	10	7	10
. ja, gedaan (en soms opnieuw plannen)	32	36	37	57	13	36
totaal (abs.=100%)	(31)	(17)	(24)	(21)	(15)	(108)

Voor 27 van de 108 Irakezen gaat op dat hun schoolloopbaan in Irak is afgebroken door hun vertrek uit dat land. Slechts een beperkt deel van deze groep (30%) heeft hun schoolloopbaan in Nederland voortgezet. Waarschijnlijk betreft het hier (vooral) personen die bij hun komst in Nederland onder de hier vigerende leerplicht vielen: van de 108 geïnterviewde Irakezen waren er 4 bij aankomst nog geen 15 jaar en nog eens 9 waren nog geen 18 jaar. Wel heeft ruim de helft (56%) van de groep, die door hun vertrek uit Irak hun opleiding moesten afbreken, hier inmiddels een of meer beroepsgerichte cursussen gevolgd. Ook de personen die in Irak een hoog opleidingsniveau

bereikt hebben, hebben hier vrij vaak beroepsgerichte cursussen gevolgd (zie tabel 6.2).

Ruim eenderde deel (38%) van de Irakezen heeft inmiddels in Nederland een beroepsgerichte cursus gevolgd of is daar nog mee bezig. De anderen hebben dit tot nog toe niet gedaan en hebben meestal ook geen echte plannen om dat alsnog te gaan doen. De 39 Irakezen die eerder in Nederland een beroepsgerichte cursus deden of daar nu mee bezig zijn, hebben hiervoor de volgende argumenten:

- . om de kans op werk te vergroten (24 keer genoemd)
- . om (meer) kans te maken op een betere baan (11 keer)
- . om de huidige baan beter te kunnen doen (8 keer)
- . om de huidige baan te kunnen houden (5 keer)
- . om de beschikbare tijd op een zinvolle manier te kunnen vullen (4 keer)

Van de 108 Irakezen hebben er 35 min of meer vastomlijnde plannen om in het komende jaar een beroepsgerichte cursus te gaan volgen. Zij noemen hiervoor vooral (21 van de 35) het argument: om de kansen op een baan te vergroten. Bij een kleiner deel - bij 8 van de 35 - speelt vooral het argument: om (meer) kans te maken op een betere baan. Voor 5 van deze 35 personen speelt vooral het argument dat zij de beschikbare tijd op een zinvolle manier willen invullen.

We kunnen dus concluderen dat opleidingsdeelname vooral wordt ingegeven door de mogelijkheden die men ziet tot perspectiefverbetering via arbeid: door meer kansen op een baan te creëren, een baan die men al heeft te kunnen blijven behouden of eventueel een betere baan te kunnen krijgen.

Opleiding voor perspectiefverbetering

Mijnheer E. kwam in 1993 als uitgenodigd vluchteling naar Nederland toe: 'In Nederland ben ik uitstekend geholpen. Ik kreeg intensieve taallessen en kon daarna door gaan met studeren. Ik was ingenieur, maar wilde in Nederland niet verder in die richting. Ik wilde met mensen werken, mensen helpen. Ik ben mbo maatschappelijk werk gaan doen en heb daarna ook het hbo-diploma gehaald, met een beurs van het UAF. Nog voordat ik was afgestudeerd kon ik een betaalde baan krijgen als begeleider van nieuwkomers. Ik heb veel kansen in Nederland gekregen. Daar ben ik dankbaar voor'.

6.2 Sleutelpersonen over onderwijs, verdere scholing en omscholing

Probleem: erkenning en waardering van diploma's en kwalificaties

Onderwijs, scholing en omscholing worden door veel respondenten gezien als een belangrijk middel om toegang tot (beter) werk te krijgen. Dat geldt ook voor mensen die van huis uit al redelijk wat kwalificaties meebrengen in termen van opleiding en werkervaring. Nogal wat Irakezen hebben in eigen land (en soms ook in het buitenland) hoge kwalificaties behaald. Geraadpleegde deskundigen benadrukken in dit verband het probleem dat in Nederland weinig wordt gedaan met de diploma's en andere kwalificaties waarover deze Irakese vluchtelingen beschikken. Een Irakese medewerkster van een allochtonenorganisatie zegt bij voorbeeld: *'Onder de Irakese vluchtelingen bevinden zich nogal wat academici. Een probleem voor hen is dat hun universitaire diploma's in Nederland niet worden erkend. Afgestudeerden moeten op een Nederlandse universiteit meestal als eerstejaars opnieuw beginnen. Universitaire diploma's uit Irak worden in Nederland niet geaccepteerd. We hebben geen idee waarom dat niet gebeurt. In een land als Engeland gebeurt het wel. Een huisarts uit Irak, bij voorbeeld, kan in Engeland een cursus van 6 maanden volgen en daarna weer als volwaardig huisarts aan de gang. In Nederland kan een Irakese huisarts in het beste geval als assistent aan de slag, maar dan moet hij zich wel in het eerste jaar op de universiteit inschrijven. Hetzelfde geldt voor tandartsen. Er zijn voorbeelden bekend van mensen die 10 jaar ervaring hebben als tandarts in Irak en die in Nederland als eerstejaars op de opleiding moeten beginnen. Weer opnieuw met zo'n studie beginnen levert voor de betrokkenen allerlei problemen op. Ze vertrekken vanuit een heel andere uitgangspositie. Ze hebben vaak al 10-20 jaar werkervaring achter zich. Ze hebben vaak gezinnen met kleine kinderen. Er is een groot leeftijdsverschil met de medestudenten. Soms werken ze er ook nog gedeeltelijk bij. Dat maakt het studeren niet gemakkelijk'*

Niet alleen probleem voor hoger opgeleiden

Dit probleem speelt overigens niet alleen bij hoger opgeleiden een rol. Het geldt ook voor mensen met opleidingen op middelbare niveau's en met bepaalde opleidingen uit het beroepsonderwijs: *'Ook voor middelbaar opgeleiden is het vaak moeilijk om met de diploma's die ze meebrengen naar Nederland zonder meer verder te kunnen. Ze zijn voor hun vlucht vaak langere tijd onderweg geweest. Daarna hebben ze soms nog langere tijd nodig gehad om de asielprocedures te doorlopen. Al die tijd hebben ze weinig aan onderwijs kunnen doen en hun kennis niet op peil kunnen houden. Bovendien sluiten Nederlandse en Irakese opleidingen vaak niet goed op elkaar aan. Mensen kunnen in Nederland dan niet zomaar met hun diploma middelbare school in het*

hoger onderwijs instromen. Dat is voor hen te moeilijk. Het niveau is vaak te hoog. Ze moeten dan soms wel terugvallen op opleidingen, die eigenlijk weer onder hun niveau liggen. Een betere waardering van hun diploma's en vooral van de werkervaring die ze hebben, zou kunnen bevorderen dat deze vluchtelingen gemakkelijker verder zouden kunnen gaan studeren of eventueel werk kunnen vinden". De ervaring is wel dat het voor mensen met een specifieke vakopleiding vaak wat gemakkelijker is hun vaardigheden erkend te krijgen en te gelde te maken. Mensen met opleidingen als bij voorbeeld elektrotechniek, automonteur, timmerman, blijken gemakkelijker in Nederlandse vakopleidingen te kunnen instromen en kunnen eventueel volstaan met verkorte cursussen of kortere bijscholingstrajecten om een equivalent Nederlands diploma te kunnen krijgen. Voor hen blijkt het vervolgens ook gemakkelijker werk in hun eigen vakrichting en op gepast niveau te kunnen krijgen.

Omscholing als uitweg

De beperkte waardering voor diploma's, voor eerdere werkervaring en voor kwalificaties en soms ook de beperkte mogelijkheden om met bepaalde diploma's in Nederland iets te kunnen doen, werkt demotiverend en leidt er in nogal wat gevallen toe dat mensen het opgeven in Nederland op hun eigen gebied en niveau verder te willen gaan. Ze laten zich omscholen en slaan een andere richting in: *"Wat je nu in de praktijk ziet, is dat veel mensen van beroep veranderen en een heel andere kant op gaan. Nogal wat mensen gaan bij voorbeeld computercursussen of opleidingen in de informatica volgen. Die bieden veel kans op een baan. Veel mensen zijn in Nederland na verloop van tijd totaal van richting veranderd. Bij voorbeeld: een in Irak afgestudeerd econoom, die in Nederland een studie mechanica gaat doen om zijn kans op werk te vergroten en sneller geld te kunnen gaan verdienen. Of een arts uit Irak, die moe is van dat werk en in Nederland heel ander werk wil gaan zoeken, als computerdocent of programmeur".* Omscholing kan worden gevolgd in het dagonderwijs, maar vaak is dat niet haalbaar, omdat er dan problemen met de uitkering ontstaan. In veel gevallen wordt omscholing daarom in de avonduren, via allerlei vormen van particulier onderwijs gevolgd.

6.3 Nederlandse taalbeheersing

Taalcursussen

Het merendeel (86%) van de 108 geïnterviewde Irakezen heeft inmiddels een of meer taalcursussen - meestal één - gevolgd of is daar nog mee bezig. Bij de 84 personen die zo'n cursus inmiddels beëindigd hebben is sprake van een grote variatie in het aantal

lessuren dat zij gehad hebben, namelijk van 100 tot meer dan 900. Van de 78, die zich het aantal lessen herinnerden, zeggen er 9 dat zij hooguit 300 uur les gehad hebben, 21 noemen 300 tot 500 uur, 22 noemen 500 tot 600 lessuren, 15 geven 600 tot 900 uur op en de overige 11 meer dan 900 lessuren. Ook ten aanzien van het behaalde CITO-eind-niveau is sprake van een aanzienlijke variatie. Van de 84 Irakezen kunnen er 10 het behaalde niveau niet aangeven. Bij de 74 anderen varieert dit als volgt:

- . Cito 1: 5 personen
- . Cito 2: 23 personen
- . Cito 3: 20 personen
- . Cito 4: 13 personen
- . Cito 5: 13 personen

Van de 84 Irakezen geven er 46 te kennen dat zij het NT2-certificaat hebben behaald.

Taalvaardigheid

Van de 108 geïnterviewde Irakezen vindt de helft dat zij het Nederlands goed of zeer goed verstaan en begrijpen. Ten aanzien van het lezen in de Nederlandse taal liggen de scores bijna op een vergelijkbaar niveau. Bij het spreken en bij het schrijven liggen de scores lager (zie tabel 6.2).

Tabel 6.2 - Beheersing Nederlandse taal door respondent zelf en door partner van respondent

	<i>Verstaan/begrijpen</i>		<i>Spreken</i>		<i>Lezen</i>		<i>Schrijven</i>	
	respon- dent zelf	partner	respon- dent zelf	partner	respon- dent zelf	partner	respon- dent zelf	partner
<i>Beheersing Nederlandse taal</i>								
. niet of zeer slecht	1	6	3	6	7	10	7	11
. slecht	11	17	21	31	16	26	22	27
. redelijk	37	44	35	37	31	35	34	37
. goed	33	21	30	18	26	19	25	15
. zeer goed	18	11	12	8	21	10	12	10
totaal (abs. = 100%)	(108)	(62)	(107)	(62)	(107)	(62)	(107)	(62)

In totaal gaat voor 62 van de 108 geïnterviewde Irakezen op dat zij met hun partner in hetzelfde huis samenwonen (59 Irakezen) of dat hun partner elders in Nederland

woont (3 Irakezen). Gemiddeld genomen beheersen de 62 partners de Nederlandse taal minder goed (zie tabel 6.2), en dat geldt voor alle aspecten maar het meest nog wel voor het schrijven.

Eerder zagen we dat de 84 Irakezen die inmiddels een cursus Nederlandse taal hebben afgesloten, dit met nogal wisselende resultaten hebben gedaan. Tabel 6.3 laat zien dat voor een aantal Irakezen opgaat dat één taalcursus onvoldoende is om de Nederlandse taal op een voldoende niveau te leren beheersen. Toch heeft maar een klein deel van deze personen besloten om opnieuw taallessen te nemen.

Tabel 6.3 - *Communicatievermogen in het Nederlands*

	<i>Oordeel geïnterviewde over spreekvaardigheid</i>				totaal
	niet of zeer slecht	redelijk	goed	zeer goed	
<i>1. In het verleden taalcursus gevolgd</i>					
. ja	62	81	94	85	81
. nee	38	19	6	15	19
totaal (abs. = 100%)	(21)	(36)	(32)	(13)	(102)
<i>2. Gerealiseerd Cito-eindniveau</i>					
. niveau 1-3	100	85	58	9	66
. niveau 4	0	12	23	27	16
. niveau 5	0	3	19	64	18
totaal (abs. = 100%)	(12)	(26)	(26)	(11)	(74)*
<i>3. Op dit moment taalcursus</i>					
. ja	32	19	9	0	17
. nee	68	81	91	100	83
totaal (abs. = 100%)	(25)	(37)	(32)	(13)	(107)

* Deze vraag is alleen gesteld aan de 84 Irakezen die een taalcursus hebben gevolgd. Van deze 84 kunnen er 10 geen informatie verstrekken over hun taalvaardigheid c.q. het gerealiseerde Cito-eindniveau.

Zowel voor de respondenten zelf als voor hun partners gaat dus op dat (duidelijk) minder dan de helft goed Nederlands spreekt. De voertaal binnen het gezin met de kinderen is meestal (in 59 situaties) Arabisch of Koerdisch. Slechts 6 Irakezen geven te kennen dat zij met hun kinderen meestal in het Nederlands communiceren. In de communicatie met de partner is praktisch zonder uitzondering (in 61 van de 62 geval-

len) de voertaal Arabisch of Koerdisch. De ene uitzondering ligt voor de hand aangezien in dit geval sprake is van een Nederlandse partner.

Jongere vluchtelingen/statushouders hebben niet vaker dan oudere landgenoten een taal cursus gevolgd. Wel hebben ze deze cursus vaker op Cito-niveau 4 of 5 afgesloten (zie tabel 6.4). Niettemin geldt ook voor bijna de helft van de jongere vluchtelingen uit Irak dat zij de taal cursus op een vrij laag niveau (Cito-niveau 1-3) afsluiten. Toch zijn zij meestal van mening dat zij (zeer) goed Nederlands spreken. Dit komt ongetwijfeld omdat zij meer mogelijkheden hebben en meer situaties kunnen benutten om de Nederlandse taal te leren dan hun oudere landgenoten.

Situaties benutten

Mijnheer F. kwam eind jaren '80 naar Nederland: 'Ik heb wel taallessen gevolgd maar ben er op een gegeven moment mee opgehouden omdat ik dat niet zo zinvol meer vond. Ik leerde veel meer in de praktijk. Ik was actief in verenigingen, hielp andere vluchtelingen, had contacten met allerlei instanties. Misschien leer je de taal dan minder goed schrijven, je bent wel gedwongen om goed duidelijk te maken wat je wil zeggen. Zo leer je de taal steeds beter spreken'.

Tabel 6.4 - Taalvaardigheid en taal cursussen, naar leeftijd

	Leeftijd			
	jonger dan 30 jaar (N=27)	30-40 jaar (N=37)	40 jaar en ouder (N=39)	totaal (N=103)
1. Taal cursus gevolgd				
. ja	81%	80%	84%	82%
. nee	19%	20%	16%	18%
totaal	100%	100%	100%	100%
2. Gerealiseerd Cito-eindniveau				
. niveau 1-3	48%	53%	74%	59%
. niveau 4	14%	26%	3%	14%
. niveau 5	29%	15%	10%	16%
. weet niet	10%	7%	13%	10%
totaal	100%	100%	100%	100%
3. Spreekvaardigheid Nederlands				
. (zeer) slecht	8%	24%	31%	22%
. redelijk	22%	38%	41%	35%
. (zeer) goed	71%	38%	28%	43%
totaal	100%	100%	100%	100%

6.4 Sleutelpersonen over inburgering en taalverwerving

Ook in de gesprekken met sleutelpersonen uit de Irakese gemeenschap - zelf meestal vluchtelingen die al wat langere tijd in Nederland zijn - zijn zaken als inburgering en taalverwerving aan de orde gesteld. Daarbij is een aantal problemen naar voren gekomen, waarop hieronder verder wordt ingegaan. Gesproken is met vertegenwoordigers van enkele landelijke organisaties en van Irakese verenigingen uit vijf grotere gemeenten, verspreid over het land.

Lokaal inburgeringsbeleid

In deze gemeenten wordt geen specifiek beleid gevoerd voor Irakese vluchtelingen. Zij worden door de gemeenten gezien als doelgroep van het algemene minderhedenbeleid en kunnen gebruik maken van faciliteiten die in het kader van dit algemene beleid ter beschikking worden gesteld. Bij de opvang van Irakezen spelen de lokale instellingen van VluchtelingenWerk vaak een belangrijke rol. Ook VluchtelingenWerk heeft voor Irakezen doorgaans geen specifiek aanbod, maar voert het normale pakket ondersteuningsmaatregelen uit: begeleiding richting instanties, begeleiding uit de opvang, begeleiding bij vestiging in de gemeente. Men volgt mensen ook nog enige tijd na hun erkenning en vestiging buiten het AZC. In een aantal regio's worden de laatste tijd naast de gewone begeleiding ook steeds meer specifieke projecten voor vluchtelingen opgezet, bij voorbeeld op het gebied van onderwijs, taalverwerving, arbeidstoeleiding, leren en werken. De eerste kennismaking van Irakese asielzoekers met de Nederlandse taal, cultuur en samenleving vond onder de oude wetgeving meestal plaats in de AZC's. Onder de nieuwe wetgeving geldt dat zo'n aanbod in de AZC's niet meer nog worden gedaan, wanneer de eerste beschikking op het asielverzoek negatief is.

Moeilijkheden bij inburgering

Sommige gesprekspartners benadrukken de moeilijkheden die veel Irakese vluchtelingen, vooral oudere vluchtelingen, de eerste jaren in Nederland hebben gehad en de problemen die dat voor zaken als taalverwerving en inburgering met zich meebracht. Een deskundige van een van de Irakese zelforganisaties zegt hierover: *“Veel mensen hebben het moeilijk gehad, de eerste jaren in Nederland. Met de taal, de cultuur, werk vinden. Mensen waren na de vlucht vaak moe van alles. Ze wilden even adem halen, tot rust komen. Ze hadden geen haast te gaan leren of een baan te krijgen. Ze zijn meestal wel met taallessen begonnen, maar namen de cursussen niet altijd even serieus. Het idee bij ouderen was vaak: de kinderen helpen ons wel. De meesten hadden weinig contacten met Nederlanders, maar vooral contacten binnen de eigen gemeen-*

schap. Daarvoor was het niet nodig goed Nederlands te leren praten". Er zijn dan ook nogal wat oudere Irakezen, ook mensen die al langere tijd in Nederland zijn, die slecht Nederlands spreken. Zij hebben weinig taallessen gevolgd of zijn tijdens de rit afgehaakt.

De meeste gesprekspartners hebben de indruk dat met name jongere Irakezen wel bereid en in staat zijn zich tijdig de nodige vaardigheden eigen te maken om in Nederland thuis te raken. Een ambtenaar van de Dienst Welzijn van een van de gemeenten, zelf van Irakese herkomst, zegt hierover: *"Irakezen zijn een serieus volk. De meeste Irakezen zullen de taal goed willen leren en zullen zich willen verdiepen in wat nodig is om de Nederlandse gewoonten te kunnen begrijpen en een plek in Nederland te kunnen vinden. Veel jongere Irakezen associëren zich met de westerse cultuur. Een groot aantal van hen heeft al een goede opleiding van huis uit. Zij zullen minder problemen hebben een nieuwe taal te leren, met nieuwe gewoontes om te gaan. Anderzijds is er ook een groep mensen die vaak wat lager zijn opgeleid of geen school hebben gehad. Uit deze groep komen soms wel signalen van problemen rond analfabetisme, moeilijkheden bij taallessen, problemen op school, problemen binnen het gezin, problemen rond de rol van vrouwen en dergelijke. Maar die signalen zijn in het algemeen toch beperkt"*.

Problemen met taalcursussen

Een aantal deskundigen geeft aan dat mensen vaak niet zo tevreden zijn met de taallessen die hen in het kader van inburgering worden gegeven. Ook persoonlijk hebben zij soms geen beste ervaringen. Regel is momenteel dat men tenminste 500 uur taallessen volgt, in de taalklas van het ROC, in kleine groepjes, samen met mensen van andere nationaliteiten. Onder de Irakezen vallen verschillende punten van kritiek over deze taallessen te beluisteren:

- het lesmateriaal vooronderstelt soms een te hoog niveau; het is lastig te volgen voor Irakezen; het Nederlands is voor de meeste Irakezen een vreemde taal, niet alleen qua schrift, ook wat betreft woordgebruik, zinsconstructie e.d.;
- het beginniveau is te hoog voor veel Irakezen, vooral voor mensen die in eigen land geen of weinig scholing hebben gehad;
- lessen zijn te weinig gedifferentieerd; docenten spelen te weinig in op niveauverschillen; vooral hoger opgeleiden kunnen vaak meer aan dan wordt geboden;
- lessen spreken niet aan, hebben soms weinig te maken met wat mensen willen leren;
- de lessen zijn te basaal; ze bieden alleen een basisniveau ('genoeg om inkopen te doen en een beetje te roddelen in de buurt') maar geen vaktaal en dus geen adequate opstap naar werk.

Mensen blijken nogal eens zelf initiatieven te ondernemen om de gebreken te compenseren door sneller door de cursus heen te gaan, elders bij te gaan leren of na de verplichte lessen nog vervolgcursussen op taalgebied te gaan doen. Een Irakese medewerkerster van een allochtonenorganisatie meldt over haar eigen werkgebied bij voorbeeld: *“Wat je bij ons in de praktijk ziet is dat een grote groep Irakezen na de inburgering zelf een andere cursus gaat zoeken om de taal beter te leren, bij voorbeeld via een gespecialiseerd bureau of via de sociale dienst. Ook zijn er mensen die na afloop van de taallessen bij een particulier opleidingsinstituut verder gaan met lessen Nederlands”*. De middelen die voor inburgering beschikbaar zijn, worden volgens haar niet optimaal besteed. Zij pleit voor een bredere inbedding van de taallessen, vooral door een betere combinatie met buitenschoolse situaties: *“Beter is een opzet waarbij taallessen in de klas worden gecombineerd met het spreken van de taal in de praktijk, bij voorbeeld in werksituaties. Een betere opzet zou bij voorbeeld kunnen zijn twee dagen cursus, gecombineerd met twee dagen werken als vrijwilliger. Mensen moeten dan dat wat ze leren meteen toepassen in alledaagse situaties”*

Taalcursussen te weinig ingebed

De kritiek op het beperkte en betrekkelijk geïsoleerde karakter van de taalverwerving zoals die nu in het kader van de inburgering is georganiseerd, wordt door meer gesprekspartners geventileerd. Probleem is vaak niet de methode zelf, maar vooral het feit dat verworven taalvaardigheden niet beklijven als mensen daarna niet in situaties komen waarin ze die vaardigheden op peil kunnen houden en verder kunnen blijven oefenen. Een medewerkster van een Irakees vrouwenplatform stelt bij voorbeeld: *“Te weinig kennis van de taal is een belangrijke belemmering voor Irakezen. In onze stad krijgen mensen 500 uur taallessen in het kader van de inburgering. Dit is te weinig, te primair. De methode is te primitief. Wat je leert is te weinig vakgericht. Te weinig gericht op dingen die je later in werk wat je eventueel krijgt zou kunnen gebruiken. Het grootste probleem is nog niet de taallessen zelf, maar het feit dat de meeste mensen er na lessen niets mee kunnen doen. Voor veel Irakezen geldt na de inburgering: ze vinden geen werk, hebben geen contacten met Nederlanders, spreken de taal daarom niet of nauwelijks en vergeten weer wat ze geleerd hebben. Om de taal goed te leren, moet je hem elke dag kunnen spreken. Dat kan wel als je werk hebt, niet als je werkloos thuis zit. Alleen praatjes maken met de bureaus is niet voldoende om de taal vast te houden”*

Naast deze kritiek op de vormgeving en inbedding van de taallessen valt er overigens ook kritiek te beluisteren over de bredere opzet van de inburgering. Een deskundige van vluchtelingenwerk, die behalve met Irakezen ook veel met vluchtelingen uit andere Arabische landen te maken heeft, zegt hierover: *“Aan de taallessen en aan de*

methodes valt best het een en ander te verbeteren. Maar met alleen de taal spreken ben je er nog niet. In het integratiebeleid ligt nu sterk het accent op taalverwerving, terwijl het beste voor integratie is dat mensen eerst de samenleving leren kennen, eventueel zelfs in hun eigen taal. Daarna, als ze een beetje de weg weten, dan pas moet je taalcursussen gaan geven. In inburgeringstrajecten zoals die op dit moment worden opgezet, is er te weinig aandacht voor oriëntatie op de maatschappij, op opleiding, inkomen, werk” .

6.5 Arbeid en arbeidsmarktgedrag

Deelname aan arbeid, en vooral aan betaalde arbeid, wordt algemeen gezien als een belangrijk element van integratie. Dit onderwerp is in het onderzoek dan ook uitvoerig aan de orde gesteld. De geïnterviewde Irakezen hebben vrijwel steeds (106 van de 108) informatie gegeven over hun huidige arbeidsmarktpositie. Van de geïnterviewde Irakezen hebben er 62 een partner, die eveneens in Nederland verblijft. Op één na hebben de geïnterviewde Irakezen ook steeds informatie gegeven over de arbeidsmarktpositie van hun partner. Tabel 6.5 brengt de arbeidsmarktpositie van de geïnterviewde Irakezen en van hun partners in beeld.

In totaal heeft ruim eenderde deel (34%) van de 167 respondenten en hun partners op dit moment betaald werk. Duidelijk meer personen - 70 van de 167 = 42% - zouden werk willen hebben. Vrijwel steeds gaat het hierbij om Irakezen die in Nederland nog geen betaald werk hebben verricht. Bijna een kwart (24%) van de 167 personen heeft niet eerder betaald werk gehad in Nederland, maar is daar ook (nog) niet naar op zoek.

Er is een duidelijk verschil in arbeidsmarktpositie naar geslacht. Van de 95 mannen wil het overgrote deel (85%) betaald werk hebben en bijna de helft (48%) is hierin geslaagd. Van de 72 vrouwen is het deel dat (nog) niet op zoek is naar werk groter (36%). Van de vrouwen die betaald werk zouden willen verrichten, is vooralsnog maar een klein deel hierin geslaagd: van de 72 vrouwen heeft 15% een betaalde baan.

Betaald werk vrouwen:

Mevrouw G. is ruim 5 jaar in Nederland. Ze werkt, na een aantal jaren werkloos te zijn geweest, voor enkele dagen per week bij een schoonmaakbedrijf: ‘Ik kreeg die baan bij het arbeidsbureau aangeboden en heb ze ook aangenomen. Maar het is eigenlijk geen werk voor mijn niveau. Ik was docente in Irak en heb jarenlang les gegeven op de basisschool’.

Mevrouw H. kwam in 1996 naar Nederland. Ze werkt momenteel parttime als betaalde kracht bij een allochtonenorganisatie: ‘Ik deed dit zelfde werk eerder al een tijd als vrijwilligster. Het kan nu voor een deel worden gesubsidieerd. Het ligt me en ik vind het leuk om te doen. Maar ik blijf me verder oriënteren. Misschien ga ik straks toch ook weer een nieuwe studie volgen’.

Tabel 6.5 - Werkervaring en arbeidsoriëntatie van de geïnterviewde Irakezen en hun partners, naar geslacht

	<i>respondent</i>			<i>partner</i>			<i>totaal</i>		
	man	vrouw	(totaal)	man	vrouw	(totaal)	man	vrouw	(totaal)
<i>Werkervaring en arbeidsmarktorientatie</i>									
. heeft nu werk	53	16	(41)	33	15	(21)	48	15	(34)
. eerder werk gehad en zoekt nu weer	4	6	(5)	5	2	(3)	4	4	(4)
. niet eerder werk gehad, maar nu wel op zoek naar werk	28	31	(29)	48	55	(53)	33	44	(38)
. niet eerder gewerkt en ook niet op zoek	15	47	(24)	14	28	(23)	15	36	(24)
totaal (abs. = 100%)	(74)	(32)	(106)	(21)	(40)	(61)	(95)	(72)	(167)

In totaal hebben 57 van de 167 Irakezen dus betaald werk. Voor 50 van deze 57 is informatie beschikbaar over de omvang van dit werk:

- . minder dan 12 uur per week 1 persoon (2% van 50)
- . 12 tot 24 uur 5 personen (20% van 50)
- . 24 tot 36 uur 16 personen (32% van 50)
- . 36 uur of meer 29 personen (58% van 50)

Ruim de helft van de Irakezen met betaald werk heeft dus een fulltime baan.

Over het betaalde werk van de partner is verder geen informatie verzameld. Hier is volstaan met de vraag naar de omvang van de baan. Bij de geïnterviewde respondenten zelf is wel meer gedetailleerd ingegaan op het werk en de manier waarop men de desbetreffende baan verkregen heeft.

Van de 44 geïnterviewde Irakezen met een betaalde baan geven er 23 (52%) aan dat het om een vaste baan gaat. Vrijwel alle 44 Irakezen blijken in loondienst te werken. Voor 2 personen gaat op dat zij als zelfstandig ondernemer of freelancer werkzaam zijn. Een kwart heeft hun huidige baan nog geen half jaar en eveneens een kwart heeft deze baan tussen een half en een heel jaar. De andere helft is al langer dan één jaar in de huidige baan werkzaam. Op één uitzondering na hebben zij deze baan inmiddels tussen een en vijf jaar.

De 44 Irakezen met een betaalde baan, zijn op de volgende manier aan deze baan gekomen:

- . via uitzendbureau 16 personen
- . via advertentie 9 personen
- . via arbeidsbureau 9 personen
- . via vrienden/kennissen 4 personen
- . via stage 3 personen
- . via open sollicitatie 3 personen

Voor 17 van de 44 Irakezen die nu betaald werk hebben, gaat op dat dit niet hun eerste betaalde baan is. Deze 17 hebben hiervoor al een of meer andere banen gehad. Voor tweederde deel gaat op dat men deze eerdere baan hooguit één jaar gehad heeft. Voor de rest gaat op dat zij tussen een en vijf jaar in die eerdere baan werkzaam zijn geweest.

Voor zowel de huidige als een (eventuele) eerdere baan is gevraagd naar de mate van aansluiting tussen eigen opleiding en ervaring enerzijds en de inhoud van het werk anderzijds. Daarnaast is steeds gevraagd in hoeverre het werk de integratie in de Nederlandse samenleving bevorderde of vergemakkelijkte. In tabel 6.6 zijn de resultaten op een rij gezet.

Door een aanzienlijk deel van de werkende Irakezen wordt gesteld dat werk zeker van belang is bij het leren kennen van de Nederlandse samenleving en voor het door de Nederlanders geaccepteerd worden. Dit gaat niet alleen op voor het huidige werk, maar óók voor de eerdere banen.

Tegelijk laat tabel 6.6 heel duidelijk uitkomen dat er vaak ook aanzienlijke verschillen zijn tussen het huidige werk en de eerdere banen - de startbanen - van de geïnterviewde Irakezen. De huidige banen bieden duidelijk vaker kansen c.q. perspectieven om de eigen competenties te benutten en te gelde te maken. De huidige baan biedt (daarmee) vaker dan de eerdere baan gelegenheid om een bestaan voor zichzelf en/of het gezin in Nederland op te bouwen.

We hebben de geïnterviewde Irakezen gevraagd in eigen bewoordingen de werkzaamheden in hun huidige baan te omschrijven. Circa 40 respondenten hebben dit gedaan. Uit hun antwoorden blijkt dat het in het merendeel van de gevallen (25 van de 40) om relatief laag of ongeschoold werk gaat, zoals werk in de productie, bij de post, op de veiling, in de montage en in de verzorging. In een aantal gevallen hebben mensen werk op middelbaar niveau, bij voorbeeld als boekhouder, lasser, monteur of tekenaar.

Verder geven 5 personen aan hooggeschoold werk te doen, als arts of in de hulpverlening.

Tabel 6.6 - Aspecten van de huidige (kolom 1) en de eerdere banen (kolom 2)

	Kolom 1 Irakezen die nu betaald werk hebben (N=44)	Kolom 2 Irakezen met eerdere baan (N=17)
<i>% dat zegt dat sprake is of was</i>		
a. van goede aansluiting bij eigen opleiding/ervaring	36%	12%
b. van goede mogelijkheden om vooruit te komen	45%	18%
c. van goede/plezierige contacten met Nederlanders	61%	41%
d. van door werk Nederlandse samenleving beter leren kennen	68%	41%
e. van dat werk mogelijkheid bood om gezin te onderhouden	50%	12%
f. van dat werk voor belangrijk deel inhoud en regelmaat aan leven geeft	64%	18%
g. dat men door werk beter geaccepteerd wordt door Nederlanders	57%	41%
h. dat werk gelegenheid biedt om bestaan in Nederland op te bouwen	48%	18%

Onder de 108 Irakezen bevinden zich 35 personen die geen werk hebben, maar wel een betaalde baan zouden willen hebben. Zij zeggen dat in hun situatie de volgende argumenten hierbij een rol spelen:

. werk biedt mogelijkheid om vooruit te komen	21 personen	(60% van 35)
. via werk meer en makkelijker contact met Nederlanders kunnen krijgen	23 personen	(66% van 35)
. wil voor mezelf en gezin zorgen	19 personen	(54% van 35)
. werk geeft inhoud en regelmaat aan het leven	19 personen	(54% van 35)
. werk bevordert acceptatie door Nederlanders	18 personen	(51% van 35)
. werk biedt mogelijkheid om bestaan op te bouwen in Nederland	16 personen	(46% van 35)
. om geld te kunnen verdienen	14 personen	(40% van 35)
. om opleiding en ervaring te kunnen benutten	9 personen	(26% van 35)
. om partner en/of kinderen naar Nederland te kunnen halen	3 personen	(9% van 35)

De 35 Irakezen, die betaald werk zouden willen hebben, hanteren diverse zoekkanalen:

. arbeidsbureau	20 personen	(57% van 35)
. uitzendbureau	12 personen	(34% van 35)
. advertenties bijhouden	12 personen	(34% van 35)
. via vrienden/bekenden	8 personen	(23% van 35)
. via open sollicitaties	6 personen	(17% van 35)

6.6 Voor (aansluitend) werk zijn nieuwe investeringen in competenties nodig

In het onderzoek *Nieuwe etnische groepen in Nederland* komt naar voren dat de mate waarin vluchtelingen en statushouders succesvol zijn op de arbeidsmarkt in Nederland, meer samenhang vertoont met de opleidingsinspanningen die zij hier gedaan hebben dan met de opleidingsbagage die zij uit hun geboorteland hebben meegebracht. Dit blijkt ook op te gaan voor de vluchtelingen en statushouders uit Irak (zie tabel 6.7).

De 63 Irakezen die nu zonder werk zijn, hebben gemiddeld precies 11 jaar dagonderwijs gevolgd in Irak en van deze 63 personen rekende zich 24% tot de hoger opgeleiden in hun geboorteland. In de groep van 16 Irakezen die hier wel werk gevonden hebben dat aansluit bij hun competenties zijn deze cijfers nauwelijks anders. Iets meer verschil is er met de groep van 29 Irakezen die wel werk hebben gevonden, maar die van mening zijn dat dit werk niet aansluit bij hun competenties. Op dit punt - en dat geldt ook voor het in Irak behaalde opleidingsniveau - zijn er dus wel wat verschillen tussen de 3 onderscheiden groepen Irakezen, maar deze verschillen zijn niet significant.

Kijken we naar de opleidingsinspanningen in Nederland dan komen veel grotere verschillen tussen de drie groepen Irakezen naar voren en in dit geval zijn deze verschillen ook significant. Zo heeft van de 63 Irakezen zonder werk slechts 14% een vorm van dagonderwijs gevolgd in Nederland, terwijl dit opgaat voor de helft van de Irakezen met aansluitend werk. Van deze laatste groep heeft driekwart hier in Nederland een of meer vakgerichte cursussen gevolgd, terwijl dit bij de groep van 63 zonder werk nauwelijks voorkomt (6%). Vrijwel alle geïnterviewde Irakezen hebben een cursus Nederlands gevolgd of zijn daar nog mee bezig. Dit laatste - nu bezig met taallessen - komt vaker (25%) voor bij de groep die (nog) geen werk dan bij de groep die nu aansluitend werk heeft (0%). De Irakezen uit de laatste groep zijn gemiddeld ook al langer (7,3 jaar) in Nederland dan de Irakezen uit de eerste groep (5,5 jaar).

Tabel 6.7 - Het verwerven van (aansluitend) werk en investeringen in competentie-ontwikkeling

	heeft geen werk	wel werk, maar dat sluit niet aan	aansluitend werk	totaal
(Aantal Irakezen)	(63)	(29)	(16)	(108)
<i>Onderwijsinvesteringen in Irak</i>				
1. Gemiddeld aantal jaren dagonderwijs in Irak (NS)	11.0	12.4	12.0	11.5
2. % dat zich in Irak tot categorie hoger opgeleiden rekent (NS)	24%	35%	25%	27%
3. % met HBO of universitaire opleiding in Irak (NS)	13%	27%	32%	19%
<i>Onderwijsinvesteringen in Nederland</i>				
4. % dat dagonderwijs in Nederland heeft gevolgd (S)	14%	21%	50%	21%
5. % dat hier beroepsgerichte cursus heeft gedaan (S)	6%	38%	75%	25%
6. % dat cursus Nederlands heeft gevolgd (S)	71%	93%	100%	82%
7. % dat nu cursus Nederlands volgt (S)	25%	7%	0%	17%
8. % dat taal cursus op citoniveau 4 of 5 heeft afgesloten (S)	13%	42%	63%	32%
9. % dat van zichzelf vindt dat men (zeer) goed Nederlands spreekt (S)	27%	55%	75%	42%
10. Gemiddeld aantal jaren dat men in Nederland is ((NS)	5.5	6.4	7.3	6.0

* NS = niet significant; S = significant

Praktisch alle geïnterviewde Irakezen hebben dus taallessen gevolgd of zijn daar nog mee bezig. Op dit punt zijn er niet zo'n grote verschillen tussen de 3 groepen uit tabel 6.7. Dat geldt wèl heel duidelijk voor het resultaat van de lessen. Van de groep Irakezen die nu aansluitend werk heeft, heeft bijna tweederde deel (63%) de cursus op

Citoniveau 4 of 5 afgesloten. In de groep Irakezen zonder werk is dit veel minder vaak (13%) het geval. Ook in het eerdere onderzoek *Nieuwe etnische groepen in Nederland* constateerden we al dat de meeste vluchtelingen wel een taal cursus hebben gevolgd, maar dat dit vaak maar weinig verband vertoont met de mate waarin ze het Nederlands beheersen. Dit wordt in dit onderzoek bevestigd. Eveneens wordt bevestigd dat het beheersen van de Nederlandse taal een cruciale factor is bij het verwerven van (aansluitend) werk.

In *Nieuwe etnische groepen in Nederland* wezen we er al op dat - ten onrechte - nogal eens wordt verondersteld dat vluchtelingen hoog opgeleid zijn en om die reden minder moeite zullen hebben met het onder de knie krijgen van de Nederlandse taal. Ook in dit onderzoek komt opnieuw naar voren dat lang niet alle Irakese vluchtelingen hoog opgeleid zijn. Van de 93 Irakezen waarvan het opleidingsniveau bekend is, heeft een aanzienlijk deel (31 personen) hooguit basisonderwijs genoten. Een kwart van de 93 Irakezen heeft een HBO of universitaire opleiding gehad. Tabel 6.8 brengt in beeld dat naarmate de geïnterviewde vluchtelingen hoger opgeleid zijn, zij vaker de taal cursus op Citoniveau 4 of 5 hebben afgesloten en ook vaker van zichzelf vinden dat zij goed Nederlands spreken.

Tabel 6.8 - Taalbeheersing en problemen met vinden van (aansluitend) werk naar opleidingsniveau

	<i>Opleidingsniveau bij komst naar Nederland</i>					totaal
	basis- onder- wijs	lbo, mavo	havo mbo	hbo/ univ.	geen info	
(Aantal Irakezen)	(31)	(17)	(24)	(21)	(15)	(108)
1. % dat taal cursus op Citoniveau 4 of 5 heeft afgesloten (S)	16%	16%	30%	65%	13%	32%
2. % dat van zichzelf vindt dat men (zeer) goed Nederlands spreekt (S)	29%	36%	42%	76%	27%	42%
3. % voor wie Nederlandse taal probleem vormt/vormde (NS)	65%	65%	50%	48%	47%	56%
4. % voor wie het vinden van aansluitend werk een probleem vormt/vormde (S)	19%	18%	38%	71%	0%	31%

Niettemin geven hoger opgeleiden bijna net zo vaak als lager opgeleiden te kennen dat de Nederlandse taal een probleem voor hen vormt of vormde. Waarschijnlijk speelt hierbij - naast het gevolgd hebben van opleidingen waaraan in Nederland minder behoefte bestaat - vooral een rol dat een zeer goede beheersing van de Nederlandse taal voor hoger opgeleiden veel vaker dan voor lager opgeleiden een noodzakelijke voorwaarde is om hun oude beroepsniveau ook in Nederland te kunnen realiseren. Een aanwijzing in deze richting is dat hoger opgeleiden, ondanks dat zij meestal een betere beheersing van de Nederlandse taal hebben, veel vaker problemen ervaren (hebben) bij het vinden van aansluitend werk dan lager opgeleiden.

Aansluitend versus niet-aansluitend werk

Mijnheer I. is ruim 10 jaar in Nederland. Hij was leraar basisonderwijs in Irak, maar heeft in deze richting in Nederland geen werk kunnen vinden. De taalbarrière is volgens hem daarbij het grootste probleem. Recentelijk heeft hij wel het aanbod gekregen naar een WIW-plaats te solliciteren, als conciërge op een basisschool in de buurt. Hij maakt daar goede kans op. Daarnaast kreeg hij onlangs een aanstelling als docent eigen taal en cultuur bij de locale Irakese vereniging. Beide banen komen in ieder geval enigszins in de richting van het werk waarvoor hij van huis uit opgeleid is.

Mijnheer J is nu bijna 12 jaar in Nederland. In Irak volgde hij de middelbare school en studeerde hij een tijd wiskunde in het hoger onderwijs. In Nederland kon hij met deze vooropleidingen niet aan de slag komen en ook niet instromen in een beroepsopleiding. Hij is geruime tijd werkloos geweest. In die tijd werkte hij wel als vrijwilliger bij een allochtonenorganisatie. Een paar jaar geleden kon hij bij deze instelling een fulltime aanstelling als betaalde kracht krijgen.

Meneer K. is circa 5 jaar in Nederland. Hij is elektromonteur van beroep en heeft in Irak de nodige jaren werkervaring opgedaan, eerst in loondienst, later enkele jaren in een eigen bedrijf. Na aankomst in Nederland is hij vrij snel met een verkorte vakopleiding elektrotechniek gestart. Met die opleiding kon hij via een technisch uitzendbureau tijdelijk werk krijgen bij een installatiebedrijf in de regio. Hij doet dit nog steeds, maar overweegt ook een Nederlands vakdiploma elektrotechniek te gaan halen omdat hij denkt daarmee meer kansen op werk met meer zekerheid, betere betaling en betere arbeidsomstandigheden te krijgen.

6.7 Toenemend aantal geregistreerde ondernemers

Eerder - in hoofdstuk 4 - kwam naar voren dat een aanzienlijk deel van de geïnterviewde Irakese vluchtelingen in Irak een eigen bedrijf had of in het bedrijf van de ouders of andere familieleden werkzaam was. In de afgelopen jaren neemt het aantal Irakezen dat een bedrijf start in Nederland snel toe (zie tabel 6.9).

Tabel 6.9 - Ontwikkeling van het aantal Irakese starters en van het aantal Irakese bedrijven in periode 1990-1999; absolute aantallen

	aantal starters	aantal bestaande bedrijven
1990	13	75
1991	26	96
1992	21	111
1993	24	123
1994	30	136
1995	28	150
1996	41	175
1997	68	227
1998	60	257
1999	106	338

Bron: Handelingsregister; bewerking ITS

Kijken we naar het Irakese ondernemerschap in Nederland dan is er overigens niet alleen sprake van een kwantitatieve groei, maar ook van kwalitatieve veranderingen (zie tabel 6.10). In de Irakese bedrijvigheid in Nederland wordt het aandeel horeca steeds kleiner. Het neemt af van 36% in 1990 naar 20% in 1999. Het aandeel detailhandel neemt toe van 12% in 1989 naar 21% in 1999. Ook het aandeel autobedrijven neemt flink toe: van 1% in 1989 naar 6% in 1999. Hetzelfde geldt voor bouwbedrijven: van 1% in 1989 naar 3% in 1999. Onder de Irakese instroom in Nederland zitten ook veel personen die in Irak als automonteur of als bouwvakker werkzaam waren.

Ondernemerschap

In een van de gemeenten in dit onderzoek is een Irakese vluchtelingen onlangs een autobedrijf gestart. Voorzover bekend bij betrokkenen is hij tot nog toe de enige die een eigen bedrijf is begonnen. Hij was van huis uit monteur en kende het vak. Hij wilde niet werkloos thuis blijven zitten. Het bedrijf draait redelijk. Hij werkt tot nu toe alleen, hij heeft nog geen andere mensen in dienst.

Tabel 6.10 - Alle in een bepaald jaar geregistreerde Irakese bedrijven naar branche

	aantal bedrijven	Branche*										totaal
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Irakese bedrijven												
1990	75	0	4	1	1	12	12	36	3	17	12	100%
1991	96	0	5	1	3	15	11	34	3	15	11	100%
1992	111	0	5	1	2	19	9	35	4	16	10	100%
1993	123	0	4	1	2	18	11	35	4	14	10	100%
1994	136	1	3	1	4	15	13	32	5	16	10	100%
1995	150	1	2	1	5	13	15	33	5	15	9	100%
1996	175	1	2	1	4	15	17	31	5	16	9	100%
1997	227	0	3	1	5	20	17	26	5	14	8	100%
1998	257	1	3	2	5	18	16	25	4	18	8	100%
1999	338	2	4	3	6	16	21	20	3	19	7	100%

Bron: ITS, 2001 (*Monitor etnisch ondernemerschap 2000*).

* branche codes:

1 = landbouw/bosbouw (deze categorie is bij de weergave van alle bedrijven weggelaten omdat anders onnodig veel verstoring optreedt)	6 = detailhandel
2 = industrie	7 = horeca
3 = bouwnijverheid	8 = vervoer
4 = handel auto's/motorfietsen, reparatie	9 = financiële diensten, verhuur, overige zakelijke dienstverlening
5 = groothandel	10 = overige (persoonlijke) dienstverlening

Zelfstandig ondernemerschap wordt naast betaalde arbeid vaak gezien als een van de wegen waarlangs integratie kan worden bevorderd. Als we die opvatting als uitgangspunt nemen, dan kunnen we vaststellen dat de mogelijkheden voor Irakese vluchtelingen in dit opzicht de laatste jaren verbeterd zijn.

6.8 Sleutelpersonen over werk, werkloosheid en bemiddeling

In het voorafgaande is gebleken dat van de geïnterviewde Irakezen en hun partners bijna een kwart (24%) (nog) niet op zoek is naar werk. Onder de rest bevinden zich meer personen (42%) die op zoek zijn naar werk dan die werk hebben (34%). Dit maakt duidelijk dat er onder deze groep nog een hoge werkloosheid bestaat. De sleutelpersonen uit de Irakese gemeenschap, waarmee voor dit onderzoek is gesproken, schatten op basis van eigen ervaringen de werkloosheid onder Irakese vluchtelingen in Nederland doorgaans ook vrij hoog in. Hun schattingen variëren van 80 tot 50 a 60 procent werkloosheid, afhankelijk van de regio die men kent of de groepen die men

als referentiekader neemt. Zij hebben verder de indruk dat de werkloosheid een aantal jaren geleden nog beduidend hoger was dan nu het geval is.

Problemen bij oudere vluchtelingen

Volgens diverse gesprekspartners speelt de werkloosheidsproblematiek vooral onder bepaalde groepen oudere vluchtelingen een rol. Zij geven ook verschillende verklaringen voor hun moeilijke positie op de arbeidsmarkt situatie. Een medewerker van een allochtonenorganisatie, zelf Irakees, krijgt veel met deze vluchtelingen te maken. Hij analyseert de problematiek als volgt: *“Iraakse vluchtelingen zijn vaak van wat oudere leeftijd. Dat betekent dat ze de Nederlandse taal moeilijker kunnen leren en dat hun kansen op de arbeidsmarkt beperkter zijn. Een aantal hoger opgeleiden, heeft studies gedaan waar je in Nederland niet direct iets mee kunt, bij voorbeeld theologie of sociale wetenschappen. Voor anderen geldt dat ze diploma’s hebben die in Nederland niet worden erkend, bij voorbeeld artsen, ingenieurs, economen. Werkervaring in Irak wordt meestal nauwelijks meegewogen, ook niet bij mensen met technische beroepsopleidingen en beroepservaring in de techniek, bij voorbeeld engineers. Daar komt bij dat veel van deze mensen getraumatiseerd zijn, zich moeilijk kunnen concentreren op taallessen, werk zoeken, eventueel kijken naar andere mogelijkheden”*.

Een medewerker van een landelijke Iraakse zelforganisatie stelt dat vooral hoger opgeleide oudere vluchtelingen vaak problemen ondervinden bij het zoeken van werk. Sommigen lukt het nog wel werk te vinden, velen is het niet gelukt: *“Sommige groepen vluchtelingen, bij voorbeeld degenen die op uitnodiging zijn gekomen, zijn in Nederland redelijk geholpen. Bij voorbeeld de Iraakse artsen. Dit is een van de weinige beroepsgroepen die in Nederland in hun eigen richting werk heeft gevonden. Ze werken vaak in ziekenhuizen of in andere instellingen in de zorg, niet altijd als arts, maar in ieder geval wel in hun eigen beroepsveld. Maar met de meeste hoger opgeleiden is het in Nederland niet zo goed gegaan. Vooral voor universitair opgeleide Irakezen is het vaak heel moeilijk geschikt werk te vinden. Voor vaklieden, zoals mensen uit de bouw, is het wat gemakkelijker een baan te vinden. Hun beroepen sluiten beter aan bij wat door werkgevers in Nederland gevraagd wordt. Mijn ervaring is overigens wel dat het momenteel beter gaat, met de krappere arbeidsmarkt, en dat er momenteel meer kansen zijn dan een aantal jaren geleden, ook voor hoger opgeleiden’*. Betrokene is zelf afgestudeerd academicus in de techniek. Hij is al geruime tijd in Nederland, maar hij is lang werkloos geweest en heeft pas recent een tijdelijke, parttime baan gekregen in de marketingwereld.

Gesprekspartners signaleren een tendens dat ook oudere vluchtelingen de laatste jaren meer aan het werk zijn gegaan, mede onder invloed van de toegenomen druk op de

arbeidsmarkt. Vaak hebben ze daarbij banen moeten accepteren, die ver onder hun niveau liggen. Ook blijken er velen hun toevlucht in onbetaald werk te hebben gezocht. Een van de gesprekspartners stelt: *“Veel mensen zijn uiteindelijk wel aan het werk gegaan, maar werken ver onder hun niveau, in de schoonmaaksector, in de productie e.d. Daarbij heeft ook het beleid van sociale diensten een rol gespeeld. De sollicitatieplicht en het sanctiebeleid is de laatste jaren aangescherpt. Dat heeft ook implicaties voor vluchtelingen gehad. Voor oudere vluchtelingen heeft dit overigens niet altijd goed gewerkt. Zij krijgen vaak geen kans voor opleiding of bijscholing. Ze zijn volgens de arbeidsbureau's niet meer bemiddelbaar. Er zijn nogal wat mensen die vrijwilligerswerk zijn gaan doen, zowel mannen als vrouwen. Ze zijn bij voorbeeld bij bejaardentehuizen gaan werken, bij zelforganisaties, bij tolkenbureaus. Ze doen dat overigens vaak zonder dat ze officieel de status van vrijwilliger hebben en missen dan faciliteiten die de 'echte vrijwilligers' wel krijgen, zoals bepaalde vergoedingen, verzekeringen en dergelijke”*. Niet alleen in het reguliere circuit, ook in het vrijwilligerscircuit blijken deze vluchtelingen dus vooral in de secundaire segmenten terecht te komen, op laaggekwalificeerde banen, waar ze hun kennis en vaardigheden vaak maar beperkt kunnen benutten.

Situatie van oudere versus nieuwere groepen

Volgens enkele gesprekspartners ligt de situatie verschillend voor de groepen die in de jaren '80 en de jaren '90 naar Nederland zijn gekomen. Van de eerdere groepen Irakezen uit de jaren '80 schat men dat circa 80 procent uiteindelijk wel een betaalde baan heeft gevonden. Ze waren doorgaans goed opgeleid, vaak nog jong toen ze in Nederland aankwamen, en de groep vluchtelingen/Irakezen in zijn totaliteit was toen nog minder omvangrijk. Bij de groepen die in de jaren '90 naar Nederland kwamen, ligt de situatie anders. Zij kwamen in veel grotere getale. Men maakt voor deze nieuwere groepen de volgende analyse:

- . Groep *45-plussers*: een deel hiervan doet vrijwilligerswerk, een klein deel ervan heeft een betaalde baan, afhankelijk van hun diploma en hun werkervaring tijdens de eerste jaren in Nederland. Naar schatting is 10-15 procent aan het werk kunnen komen.
- . Groep *35-45 jarigen*: van deze groep heeft een beduidend groter deel betaald werk kunnen vinden, maar vaak wel in een heel andere richting dan in Irak.
- . Groep *20-35 jarigen*: onder deze groep zijn nogal wat mensen die tegelijkertijd werken en opleiding volgen; anderzijds ook een groep die na diverse (mislukte) opleidingen en (korte) werkkringen uiteindelijk weer werkloos is geworden en moeilijk aan de slag kan komen. Zij zijn nu vaak te oud en te duur om voor eenvoudige baantjes in aanmerking te komen.

- . Groep van *rond de 20 jaar*: van deze groep zijn er veel meteen naar school gegaan. Ze hadden vaak al een redelijke vooropleiding in Irak. Bij deze groep zie je in sommige gevallen mensen ook switchen van opleidingen, of eerst een opleiding volgen, daarna gaan werken, en vervolgens een opleiding voor een ander beroep gaan doen’.

Blijvende werkloosheid, ook bij aantrekkende arbeidsmarkt

Hierbij moet worden bedacht dat de arbeidsmarktsituatie waarin de groepen terecht kwamen nogal verschillend is geweest. Begin jaren negentig was er nog sprake van relatief hoge werkloosheid en een vrij ruime arbeidsmarkt. In de tweede helft van de jaren negentig is de werkgelegenheid sterk aangetrokken en zijn er in veel sectoren en regio’s forse tekorten op de arbeidsmarkt ontstaan. Ook Irakese vluchtelingen hebben daardoor betere kansen op werk gekregen. Gesprekspartners hebben de indruk dat de aantrekkende arbeidsmarkt de perspectieven voor met name jongere vluchtelingen hebben verbeterd. Niettemin blijft de arbeidsmarkt weinig flexibel en moeilijk toegankelijk voor grote groepen vluchtelingen, zo stelt men. Werkgevers blijven minder geneigd vluchtelingen aan te nemen en de verwachting is dat dit de komende jaren niet veel zal veranderen. Ook gaat het vaak mis bij de bemiddeling van vluchtelingen. Een medewerker van vluchtelingenwerk, zegt hierover bij voorbeeld: *“De arbeidsmarkt is krappere aan het worden en dat werkt gunstig voor vluchtelingen. Wij worden regelmatig gebeld door werkgevers met vraag voor personeel (hoger en lager geschoold), niet alleen uit de regio zelf, maar ook uit andere regio’s, zoals Rotterdam. We verwijzen dan vaak door naar de toeleiders. Maar we krijgen vaak signalen terug dat het mis gaat met vluchtelingen bij het matchen van vragers en aanbieders. Werkgevers nemen vaak niet de moeite goed te kijken naar kwalificaties van vluchtelingen. Ze vragen de mensen vaak gewoon voor laaggeschoold werk. Wij dringen er bij werkgevers wel op aan mensen een stukje begeleiding op de werkplek te geven, b.v. bij taalproblemen, maar de ervaring is dat werkgevers dat vaak niet willen. Dat kost tijd, kost geld, en daar willen ze niet in investeren. Mensen worden dan soms te snel als ‘moeilijk plaatsbaar’ bestempeld in het toeleidingscircuit. Onze ervaring uit contacten is ook dat bij werkgevers de onbekendheid met de doelgroep in het algemeen tamelijk groot is. Werkgevers bedoelen het vaak goed, maar weten niet goed hoe allochtonen te benaderen. Ze zijn snel bang te discrimineren. Er is koudwatervrees voor culturele verschillen. Het argument van culturele verscheidenheid leidt tot huiver bij mensen om ‘normale’ dingen te doen bij sollicitaties, zoals gewoon kijken wat iemand kan en wil, iemand aanspreken als hij niet op tijd op het werk komt, iemand duidelijk maken wat hij fout doet etc.’*

Ook een van de Irakese deskundigen benadrukt de nog steeds geldende relatieve geslotenheid van de Nederlandse arbeidsmarkt voor Irakese vluchtelingen: *'De Nederlandse arbeidsmarkt is niet flexibel, is gesloten voor Irakese vluchtelingen. Buiten laaggeschoolde banen, zijn er niet veel banen open voor Irakezen. De bemiddeling werkt niet goed. Er is sprake van latente discriminatie ten aanzien van buitenlanders. Wat nodig is, is eigenlijk een multiculturalisering van de arbeidsmarkt. Maar de perspectieven daarvoor zijn niet goed. De toegang tot hogere functies zal een probleem blijven voor Irakezen, niet alleen in het bedrijfsleven ook in andere sectoren. Neem bijvoorbeeld Vluchtelingenwerk: dat is een witte organisatie. Men heeft nauwelijks vluchtelingen in dienst. Laat staan dat bedrijven vluchtelingen toelaten.'* Het beleid van Vluchtelingenwerk is overigens wel veranderd. De laatste jaren zijn meer vluchtelingen bij de organisatie in dienst getreden.

Ervaringen met arbeidsmarktinstaties

Van verschillende kanten worden kritische geluiden over de activiteiten van arbeidsmarktinstaties vernomen. Er is met name kritiek op de beperkte registratie, de inadequate match van kwalificaties, het niet kunnen waarmaken van beloftes en de sanctiedruk vanuit uitkeringsinstellingen. We laten hieronder enkele gesprekspartners aan het woord.

Een medewerker van een allochtonenorganisatie, zelf Irakees, krijgt regelmatig klachten van cliënten over de arbeidsbemiddeling in de regio: *'Onze indruk is dat ervaringen van veel Iraki's met de arbeidsbureaus slecht zijn. De arbeidsbureaus kennen de gegevens en kwalificaties van Iraki's gewoonweg niet of hebben er geen oog voor. Men kijkt niet naar eerder werk, kwalificaties of diploma's, maar stuurt vluchtelingen gewoon alleen naar simpel werk: schoonmaakbedrijven, baantjes in de tuinbouw, fabriekswerk etc. De arbeidsbureaus stellen mensen voor de keuze: snel naar simpel werk of problemen met de uitkering. Consulente zoeken niet echt goed, doen niet echt hun best voor Irakese vluchtelingen. Mensen hebben maar weinig aan de arbeidsbureaus. Veel beter is het mensen te stimuleren zelf werk te zoeken, langs andere kanalen, via kennissen, werkgevers in de buurt. Misschien kunnen ook sterkere financiële prikkels in die zin helpen.'*

Een medewerker van een Irakese zelforganisatie constateert dat veel vluchtelingen problemen ondervinden als gevolg van wisselend beleid bij de sociale diensten: *'Probleem is dat de sociale dienst mensen jaren lang in een uitkering heeft laten zitten en nu in één keer iedereen aan het werk wil sturen. Men accepteert ook geen vrijwilligerswerk meer. Het beleid is in die zin aangescherpt. Veel gekwalificeerde Iraki's willen het liefste in hun eigen beroep werken, niet aan de kassa in de supermarkt. Ook*

niet op een Melkertbaan, want dat scheelt nauwelijks met een uitkering. Bij lager opgeleiden speelt soms wat jullie de armoedeval noemen een rol: als ze gaan werken komen ze qua inkomen uiteindelijk lager uit dan bij een uitkering. Maar mensen worden bang dat ze hun uitkering kunnen verliezen. Ze weten vaak nauwelijks hoe het systeem werkt. Hier liggen taken voor zelforganisaties: mensen uitleggen wat regels in Nederland zijn. Maar ook voor jongeren richting ouderen: als jongeren kun je ook oudere landgenoten voorlichten’.

Ook een medewerkster van een Irakees vrouwenplatform signaleert toenemende druk vanuit bemiddelings- en uitkeringsinstanties om mensen aan het werk te krijgen. Vaak sluiten hun activiteiten niet aan bij de opvattingen en verwachtingen die betrokkenen ten aanzien van werk hebben. Dit roept vaak allerlei spanningen op: *“Wat we zien is dat momenteel vanuit sociale diensten sterke druk wordt uitgeoefend op oudere intellectuelen om laaggeschoold handwerk te gaan doen. Beleid is strakker geworden op dit punt. Vroeger kon je gewoon vrijwilligerswerk blijven doen. Nu mag dat ineens niet meer. Nogal wat Irakezen melden dat ze bij sociale diensten en bemiddelingsinstanties bejegend worden vanuit de optiek ‘zij willen niet werken’. Veel oudere vrouwen hebben die ervaring. Vóór 1980 waren vrouwen in Irak een belangrijke factor in de economie. Ze hebben altijd grote invloed op de economie gehad. Veel vrouwen hadden werk, vaak hooggeschoold, hoogbetaald werk: artsen, journalisten, boekhoudkundigen e.d. In Nederland hebben ze nooit passend werk kunnen vinden. Zij ervaren grote druk vanuit het beleid van de sociale diensten op dit moment’.*

Sommige gesprekspartners zijn vrij negatief over de activiteiten en effectiviteit van de formele toeleidings- en bemiddelingsinstanties. Een medewerker van Vluchtelingenwerk is sceptisch ten aanzien van nieuwe initiatieven in het veld van arbeidsbemiddeling: *“In veel gemeentelijke beleidsstukken is momenteel het trefwoord ‘diversiteit’. Men pleit voor toepassing van een individuele maatwerkbenadering. Wij hebben grote vraagtekens of dat zal gaan werken. Je kunt veel bureaucratische problemen verwachten, b.v. bij registratie door de sociale dienst. We hebben daar geen goede ervaringen mee. Bij het opzetten van een recent project voor bepaalde groepen, bleken er maar hele kleine aantallen vluchtelingen uit die groepen in de bestanden te zitten; daarom is het project afgeblazen. Het is de vraag is of de registratie wel goed is. Het is al vaker gezegd dat de sociale diensten hun eigen doelgroepen niet kennen. Bij de arbeidsbureaus is dat naar onze ervaring nog een stuk problematischer. Onze ervaringen met het toeleidingscircuit zijn niet best. Je wordt doodgegooid met projecten van toeleiders die baangaranties bieden. En als de scholing afgelopen is, dan komt er niks’.*

6.9 Hoogte en aard van het inkomen

In de interviews met de Irakezen is behalve hun arbeidsmarktpositie ook hun inkomenssituatie aan de orde gesteld om een indicatie te krijgen van hoe ze er in economisch opzicht op dit moment voorstaan. Tabel 6.11 geeft een overzicht van de hoogte en aard van het inkomen van de 108 geïnterviewde Irakezen.

Tabel 6.11 - Aard en hoogte van het netto maandinkomen van de 108 Irakezen

	Inkomen uit arbeid	Inkomen uit uitkering/studiefinanciering	Netto-maand inkomen uit arbeid en/of uitkering/studiefinanciering
<i>Netto maandinkomen in gulden</i>			
. minder dan 1100		10	6
. 1100-1500		17	10
. minder dan 1500	7		3
. 1500-1900	9	14	12
. 1900-2300	30	25	27
. 2300-2700	23	3	12
. 2700-3100	9		4
. 3100-3500	5		2
. meer dan 3500	2		1
. weet niet / wil niet zeggen	16	31	24
totaal (abs. = 100%)	(44)	(59)	(103)

Van de 108 geïnterviewde Irakezen hebben er 44 een inkomen uit arbeid. Daarnaast geven 59 Irakezen aan dat zij een inkomen hebben uit een uitkering of studiefinanciering. Deze 59 noemen de volgende bronnen:

. bijstandsuitkering	25 personen	(42% van 59)
. werkloosheidsuitkering	9 personen	(15% van 59)
. uitkering op basis van zorgwet VVTV	4 personen	(7% van 59)
. studiefinanciering	4 personen	(7% van 59)
. AOW	1 persoon	(2% van 59)
. overige	13 personen	(22% van 59)
. precieze bron niet bekend	4 personen	(7% van 59)

Bij de Irakezen met betaald werk varieert het inkomen uit arbeid van minder dan 1500 gulden netto per maand tot meer dan 3500 gulden netto per maand. Meestal ligt het arbeidsinkomen tussen de 1900 en 2700 gulden netto per maand (zie tabel 6.11).

Bij de 59 personen met een uitkering of studiefinanciering variëren de netto maandinkomsten hieruit tussen minder dan 1100 gulden tot 2700 gulden. In de meeste gevallen ligt dit inkomen tussen de 1100 en de 2300 gulden netto per maand.

In de laatste kolom van tabel 6.8 is voor de 102 geïnterviewde Irakezen het netto maandinkomen weergegeven, ongeacht of dit inkomen gegenereerd wordt met arbeid, een uitkering of studiefinanciering.

Ook uit de gesprekken met sleutelpersonen komt naar voren dat veel Irakezen in Nederland met een beperkt inkomen rond moeten komen en een beperkte levensstandaard hebben, vaak op een beduidend lager peil dan zij vroeger in Irak gewend waren. Niettemin bespeurt men ook een zekere tevredenheid. Men is blij dat men in Nederland is opgenomen en dat inkomen verzekerd is, ook als men geen werk kan vinden: *‘Voor mensen is een uitkering vaak al een heel bedrag en ze zijn er heel tevreden mee. Het idee dat je inkomen krijgt zonder dat je werkt is voor veel Irakezen eigenlijk een heel vreemd idee. In Irak zelf zou zo iets onbestaanbaar zijn’*.

6.10 Vergelijking met andere vluchtelingengroepen

Wat betreft taalvaardigheid en deelname aan dagonderwijs onderscheiden de geïnterviewde Irakezen zich weinig van de Afghanen. Eerder - zie tabel 5 in hoofdstuk 4 - kwam naar voren dat beide groepen vluchtelingen vooral in de tweede helft van de jaren negentig naar Nederland zijn gekomen, vaak op al wat oudere leeftijd.

Kijken we echter naar de arbeidsparticipatie - zie tabel 6.12 - dan is er echter wel een duidelijk verschil tussen beide groepen: van de geïnterviewde Irakezen heeft 41% betaald werk tegenover 14% van de Afghaanse vluchtelingen. Dat kan komen doordat de meeste Afghanen toch nog wat korter in Nederland zijn dan de meeste Irakezen.

Tussen beide groepen bestaan ook andere duidelijke verschillen, bijvoorbeeld wat betreft de getalsmatige verhouding tussen mannen en vrouwen (Irakezen 70% man; Afghanen: 55% man). De geïnterviewde Irakese mannen blijken veel vaker (53%) betaald werk te hebben dan de geïnterviewde Irakese vrouwen (16%). Ook is er een duidelijk verschil wat betreft de opleidingsbagage waarmee men naar Nederland is gekomen (Irakezen: 19% hoger opgeleid; Afghanen: 50% hoger opgeleid). Mogelijk

ervaren mannen meer druk - vanuit het kostwinnersprincipe - om snel aan de slag te gaan en zodoende hun gezin te kunnen onderhouden. Bovendien is dit voor lager opgeleiden wellicht wat gemakkelijker omdat op de lagere beroepsniveaus minder eisen worden gesteld aan de lees-, spreek- en schrijfvaardigheid in de Nederlandse taal.

Tabel 6.12 - Taalvaardigheid, onderwijsdeelname en arbeidsparticipatie

	Nieuwe etnische groepen*				
	Afghanen	Irakezen	Iraniërs	Somaliërs	Ethiopiërs/ Eritreërs
1. Spreken Nederlandse taal					
. (zeer) slecht	20	24	14	14	15
. redelijk	39	35	34	48	30
. goed	28	30	33	25	34
. zeer goed	12	12	20	13	21
totaal (abs. = 100%)	(98)	(107)	(112)	(112)	(117)
2. Cursus Nederlands gevolgd					
. ja	65	73	74	86	74
. nee	35	27	26	14	26
totaal (abs. = 100%)	(98)	(102)	(112)	(112)	(117)
3. Dagonderwijs in Nederland					
. geen dagonderwijs	81	78	56	62	47
. wel	19	22	44	38	53
totaal (abs. = 100%)	(98)	(102)	(112)	(112)	(117)
4. Beroepsgerichte cursus gevolgd					
. ja	10	25	22	22	46
. nee	87	66	76	78	52
. onbekend	3	9	2	0	2
totaal (abs. = 100%)	(98)	(108)	(112)	(112)	(117)
5. Arbeidsparticipatie/arbeidsmarktgedrag					
. betaald werk	14	41	38	31	53
. werkzoekend/werkloos	34	34	41	40	23
. (nog) niet op zoek of niet meer op zoek	52	24	20	29	24
totaal (abs. = 100%)	(98)	(106)	(112)	(111)	(117)

* Bron: ITS, 2000 (*Nieuwe etnische groepen in Nederland*).

7 Thuisraken en thuisvoelen in Nederland

In de interviews met de 108 Irakese vluchtelingen is niet alleen gevraagd hoe het gesteld is met hun feitelijke situatie wat betreft gezin, huisvesting, onderwijs, arbeid, inkomen en sociale contacten, maar is ook vrij uitgebreid ingegaan op hoe zijn hun situatie ervaren en beleven. In hoeverre zijn ze thuis geraakt in de Nederlandse samenleving en in hoeverre voelen ze zich hier inmiddels ook thuis? In hoeverre zijn ze tevreden met hun leven in Nederland? Tegen welke problemen lopen zij aan? Ook in de gesprekken met de sleutelpersonen uit de Irakese gemeenschap zijn deze vragen aan de orde gesteld. Vanuit hun specifieke deskundigheid geven zij een beeld van bepaalde knelpunten die zich rond participatie en integratie voordoen.

7.1 Thuisraken

Bijna een kwart (24%) van de 108 geïnterviewde Irakezen is inmiddels goed thuisgeraakt in Nederland, dat wil zeggen dat zij op de hoogte zijn geraakt van belangrijke wet- en regelgeving in Nederland, alsmede van meer of minder typische gebruiken en gewoonten van Nederlanders en van bestaande voorzieningen. Nog eens 38 procent van de geïnterviewde 108 Irakezen is van mening dat zij hier inmiddels redelijk goed zijn thuisgeraakt en ruim eenderde deel (37%) zegt dat dit (nog) maar ten dele het geval is.

In totaal vindt dus bijna tweederde deel van de 108 Irakezen dat zij inmiddels redelijk tot goed vertrouwd zijn geraakt met de Nederlandse samenleving. Bijna de helft (48%) heeft in de vrije tijd meer contact met Irakezen dan met Nederlanders. Het omgekeerde - meer contact met Nederlanders dan met Irakezen - komt weinig (9%) voor. Wel gaat voor 43% van de geïnterviewde Irakezen op dat zij in hun vrije tijd evenzeer contact hebben met Nederlanders als met Irakezen. Ruim een kwart neemt vaak (14%) of soms (14%) deel aan activiteiten in verenigingsverband. In 23 van deze 30 gevallen maken vooral of uitsluitend Nederlanders deel uit van de desbetreffende verenigingen. In de andere 7 gaat het om verenigingen waarvan veel Irakezen lid zijn.

Diverse sleutelpersonen benadrukken de rol die lokale zelforganisaties en steunpunten voor vluchtelingen spelen bij het wegwijs maken van mensen in de Nederlandse regels en gebruiken. Deze organisaties geven vaak voorlichting omtrent allerlei zaken waar nieuwkomers in Nederland mee te maken krijgen, zoals inburgering, onderwijs, uitke-

ringen, beroepsmogelijkheden, gezondheidszorg e.d. Ze fungeren daarnaast vaak als aanspreekpunt voor mensen die de weg in het Nederlandse woud van regels en instanties zijn kwijtgeraakt: *”Men moet de rol van zelforganisaties in dit verband niet onderschatten*’, stelt een van de gesprekspartners, een medewerker van een lokaal steunpunt voor allochtonen: *‘zeker niet als het gaat om ondersteuning van vluchtelingen die alleen hier zijn en niet kunnen terugvallen op hulp van gezinsleden of familie*’.

7.2 Thuisvoelen en terugkeerwens

Een beperkt deel van de Irakezen zou (op termijn) zeker (11%) of wellicht (10%) naar hun geboorteland willen terugkeren. Van de rest zegt 34% het antwoord op deze vraag (nog) niet te weten en 46% zegt dat zij niet zouden willen terugkeren naar Irak. De meest genoemde argumenten om niet terug te keren naar Irak zijn:

- . vanwege het politieke bestel in Irak (door 41 van de 46 genoemd)
- . omdat Nederland een veilig land is om in te wonen (door 26 genoemd)
- . omdat men zich inmiddels thuis voelt in Nederland (door 24 genoemd)
- . omdat het in Irak (nog) niet veilig is (23 keer genoemd)
- . omdat men hier inmiddels een goede vriendenkring heeft opgebouwd (17 personen)
- . omdat men hier inmiddels een goede positie heeft verworven (16 personen)
- . omdat men voor de kinderen kiest voor een toekomst in Nederland (13 personen)
- . omdat de kinderen niet terug willen naar Irak (10 personen)
- . omdat men inmiddels niet veel binding meer heeft met Irak (10 personen)

Bij de Irakezen die zeker (12 personen) of wellicht (11 personen) zouden willen terugkeren naar het geboorteland, spelen vooral hereniging met gezin, familie en vrienden, de cultuur in Irak, en het klimaat een rol. Een volledige opsomming van de argumenten waarom men eventueel zou willen terugkeren ziet er als volgt uit:

- . om weer bij vrienden en kennissen te zijn (15 keer genoemd)
- . om weer bij familie of gezin te zijn (15 keer)
- . omdat het het eigen geboorteland is (15 keer)
- . vanwege de cultuur en de manier waarop de mensen in Irak leven (12 keer)
- . om te helpen bij de opbouw van Irak (11 keer)
- . omdat men de oude dag graag in het geboorteland wil doorbrengen (10 keer)
- . omdat men met zijn competenties daar een betere positie kan innemen (6 keer)
- . vanwege het klimaat (5 keer)
- . omdat men in Irak nog bezittingen heeft (5 keer).
- . omdat het land weer veilig wordt (2 keer)

Van de 108 Irakezen zegt 47% zich (zeer) goed thuis te voelen in Nederland. Van hun partners voelt zich naar hun idee een iets groter deel (56%) goed of zeer goed thuis in Nederland. Hun kinderen voelen zich volgens de meeste geïnterviewde ouders (vrij) goed thuis in Nederland, maar 1 op de 8 ouders tekent hierbij wel aan dat dit bij sommige van hun kinderen meer het geval is dan bij andere.

Tabel 7.1 - Mate waarin de Irakezen zich thuisvoelen in Nederland

	Respondent zelf	partner van respondent (volgens opgave respondent)
<i>Thuis voelen in Nederland:</i>		
. voelt zich hier zeer goed thuis	29	30
. voelt zich goed thuis	18	27
. voelt zich hier redelijk thuis	24	28
. voelt zich hier enigszins thuis	13	8
. voelt zich hier niet echt thuis	9	8
. voelt zich hier absoluut niet thuis	7	0
totaal (abs. = 100%)	(107)	(64)

In de interviews is de Irakezen gelegenheid geboden om in hun eigen woorden aan te geven waarom zij zich wel of niet thuisvoelen in Nederland. Een deel heeft dit niet gedaan omdat zij het kennelijk lastig vonden hun gevoelens op dit punt preciezer te omschrijven. Ruim de helft van de respondenten heeft wel geprobeerd nader aan te geven waarom zij zich in Nederland goed of niet zo goed thuis voelen. Hieronder volgt een aantal typerende, letterlijke uitspraken van mensen die zich goed thuis voelen:

- 'omdat het hier veilig is en vrij en ik zekerheid van bestaan heb'
- 'mijn familie is hier, ik heb goed netwerk en vrienden'
- 'ik ben hier vrij en kan veel doen wat ik in Irak niet kan doen'
- 'omdat hier mijn leven verzekerd is, ik weet hier waar ik aan toe ben, daar niet'
- 'voel me thuis omdat er geen oorlog is en het veilig en vrij is'
- 'Nederland is veilig, er is geen onderdrukking, wij hebben een goede toekomst'
- 'omdat mijn kinderen naar school gaan, zich hier thuis voelen, veilig zijn'
- 'mijn hele familie is hier, mijn burens zijn aardig'
- 'ik voel me thuis omdat Nederlanders vriendelijk zijn en me goed behandelen'

Veiligheid, vrijheid, zekerheid, toekomstperspectief: dit zijn belangrijke redenen waarom mensen graag in Nederland zijn. Aanwezigheid van familie en vrienden een goede bejegening door Nederlanders kunnen dat gevoel nog versterken. Anderzijds zijn er ook negatieve aspecten aan het verblijf in Nederland verbonden en blijft er het verlangen naar het geboorteland, zoals blijkt uit de antwoorden van mensen die zich hier niet zo goed thuis voelen:

- ‘Nederlandse cultuur is erg gesloten, moeilijk voor ons zich er in te mengen’
- ‘geen warm gevoel tussen Nederlanders en vreemde cultuur’
- ‘hele andere samenleving dan in mijn land, mensen zijn gesloten’
- ‘grote verschillen in cultuur en normen en waarden’
- ‘voel me niet thuis omdat ik de taal niet goed beheers en verschillende cultuur’
- ‘voel me niet thuis omdat het moeilijk is opleiding te volgen en een baan te krijgen’
- ‘het is niet mijn land en ik wil graag in mijn eigen land wonen en leven’
- ‘voel me niet thuis omdat het niet zeker is of ik mag blijven’
- ‘ik voel me veilig, maar ik voel me niet zeker omdat ik geen werk heb’
- ‘ik voel me thuis omdat mijn kinderen hier zijn, niet thuis omdat ik geen status heb’.

Uit de laatste twee uitspraken blijkt dat gevoelens ook ambivalent kunnen zijn. Aan bepaalde aspecten van hun situatie ontnemen ze een positief gevoel, terwijl andere aspecten gevoelens van onzekerheid losmaken. Uit de interviews komt dan ook naar voren dat zich hier goed thuisvoelen niet altijd tegelijk betekent dat men niet zou willen terugkeren naar Irak. Tegelijkertijd impliceert het feit dat men zich hier niet thuisvoelt lang niet altijd dat men terug wil naar Irak (zie tabel 7.2).

Tabel 7.2 - Thuisvoelen in Nederland en terugkerwens

	thuisvoelen in Nederland					totaal
	zeer goed	goed	redelijk	enigszins	niet	
<i>Terugkerwens</i>						
. wil zeker terug	7	5	8	14	29	11
. wil wellicht terug	7	11	12	14	12	10
. wil niet terug	79	37	27	21	35	44
. weet dit (nog) niet	7	47	54	50	24	34
totaal (abs. = 100%)	(29)	(19)	(26)	(14)	(17)	(105)

7.3 Tevredenheid met de situatie in Nederland

Bijna tweederde deel (61%) van de 108 Irakezen zegt desgevraagd dat zij tevreden zijn met hun leven in Nederland. De rest geeft vrijwel steeds aan dat men noch tevreden noch ontevreden is. Op elementen en onderdelen blijkt er hier en daar echter ook forse onvrede te bestaan bij de geïnterviewde Irakezen. Zo is ruim een kwart (27%) ontevreden over hun huidige woning. Andere punten waarvoor bij een deel van de Irakezen onvrede heerst zijn:

- . de mate waarin men geholpen is bij het vinden van werk (19%)
- . de duur van de asielpcedure (19%)
- . het niveau/tempo van de taallessen (14%)
- . de huidige baan (12%)
- . de activiteiten die men tijdens asielpcedure wel of niet mocht doen (12%)

Kijken we naar de specifieke problemen die de 108 Irakezen hebben of gehad hebben, dan komen ten dele opnieuw dezelfde punten naar voren:

- . heimwee (voor 61% een probleem of probleem geweest)
- . de Nederlandse taal (56%)
- . ongewisheid over gezins- en familieleden (47%)
- . eenzaamheid (38%)
- . de moeilijke financiële positie (35%)
- . onzekerheid over de toekomst (35%)
- . werk vinden (32%)
- . onbekendheid met gebruiken, gewoontes, regelgeving in Nederland (32%)
- . werk dat aansluit bij opleiding en ervaring (31%)
- . problemen met de gezondheid (31%)
- . de huisvesting (21%)
- . problemen met de opvoeding van de kinderen in Nederland (20%)
- . discriminatie (20%)
- . contacten met Nederlanders (15%)
- . geaccepteerd worden in straat en buurt (8%)

De mate waarin de geïnterviewde Irakezen zich thuis voelen in Nederland en de mate waarin zij tevreden zijn met hun leven in Nederland hangen zeer nauw met elkaar samen. In totaal is 61% van de geïnterviewde Irakezen tevreden met hun leven in Nederland, maar dit cijfer varieert als volgt:

. van de 31 Irakezen die zich zeer goed thuisvoelen in Nederland	91%
. van de 19 Irakezen die zich goed thuisvoelen in Nederland	68%
. van de 26 Irakezen die zich hier redelijk thuisvoelen	58%
. van de 14 Irakezen die zich hier enigszins thuisvoelen	50%
. van de 17 Irakezen die zich hier niet thuisvoelen	12%

Ook tussen thuisgeraakt zijn in Nederland en zich hier thuisvoelen bestaat een samenhang. In totaal is 62% van de geïnterviewde Irakezen (redelijk) goed thuisgeraakt in Nederland, maar dit cijfer varieert als volgt:

. van de 31 Irakezen die zich zeer goed thuisvoelen in Nederland	72%
. van de 19 Irakezen die zich goed thuisvoelen in Nederland	89%
. van de 26 Irakezen die zich hier redelijk thuisvoelen	62%
. van de 14 Irakezen die zich hier enigszins thuisvoelen	43%
. van de 17 Irakezen die zich hier niet thuisvoelen	42%

Thuisraken en thuisvoelen hebben dus wel met elkaar te maken, maar zijn niet synoniem aan elkaar. Dit is in de analyse bevestigd. Bij het wel of niet thuisraken in Nederland spelen ten dele andere achterliggende factoren een rol dan bij het zich hier wel of niet thuisvoelen. Bij het niet thuisraken in Nederland spelen voor een belangrijk deel andere problemen een rol dan bij het zich hier niet thuis (gaan) voelen. Irakezen die niet goed thuisgeraakt zijn in Nederland melden duidelijk vaker problemen met de Nederlandse taal en problemen met het opbouwen van contacten met Nederlanders dan Irakezen die hier wel redelijk tot goed zijn thuisgeraakt (zie tabel 7.3). Bij het zich hier wel of niet thuis gaan voelen spelen vooral andere problemen een rol, namelijk onzekerheid over familieleden en over de toekomst, last hebben van heimwee en eenzaamheid en een problematische situatie op de arbeidsmarkt (zie tabel 7.3.).

Irakezen die hier goed zijn thuisgeraakt blijken in vergelijking met hun landgenoten, die hier niet of minder goed thuis zijn geraakt, vaker:

- . Een taalcursus op Cito-niveau 4 of 5 te hebben afgesloten.
- . Dagonderwijs in Nederland te hebben gevolgd.
- . Een beroepsgerichte cursus in Nederland te hebben gevolgd.
- . Vaker werk te hebben dat aansluit bij hun competenties.
- . In hun vrije tijd minder vaak vooral of uitsluitend contact te hebben met andere Irakezen.

Deze kenmerken vertonen slechts ten dele samenhang met het zich thuis (zijn gaan) voelen in Nederland. Voor zoverre er al sprake is van samenhang, is die bovendien minder sterk.

In de analyse komt verder naar voren dat niet de leeftijd van de vluchtelingen/statushouders van belang is, maar wèl de leeftijd waarop zij naar Nederland zijn gekomen. De Irakezen die op jonge leeftijd naar Nederland komen, blijken vaker goed thuis te raken dan hun landgenoten die op oudere leeftijd asiel aanvragen. Jonge vluchtelingen stappen hier makkelijker de schoolbanken in - soms is dit zelfs een verplichting - en zijn waarschijnlijk ook zonder een dergelijke verplichting (nog) meer op leren van nieuwe dingen georiënteerd. Bovendien hebben ze vaak nog geen gezin, waardoor zij zich minder genoodzaakt zullen voelen een inkomen te verwerven.

Tabel 7.3 - Samenhangen tussen thuisraken, respectievelijk thuisvoelen en problemen met bepaalde aspecten

	<i>thuisgeraakt</i>				totaal (107)	<i>thuisvoelen</i>					totaal (107)
	goed (26)	rede- lijk (41)	enigs- zins (26)	niet (14)		zeer goed (31)	goed (19)	rede- lijk (26)	enigs- zins (14)	niet (17)	
1. % voor wie contacten met Nederlanders probleem is (geweest)	0	15	27	21	15	10	16	19	7	24	15
2. % voor wie Nederlandse taal probleem is (geweest)	35	49	77	79	56	45	58	62	43	76	56
3. % dat problemen heeft (gehad) met werk vinden	15	34	42	43	33	13	21	42	50	53	30
4. % dat probleem heeft (gehad) met heimwee	46	66	73	57	62	39	58	73	71	82	62
5. % dat problemen heeft over ongewisheid over familie	46	46	58	36	48	32	58	65	21	59	48
6. % dat problemen heeft (gehad) met eenzaamheid	31	39	46	36	38	13	42	54	36	59	38
7. % dat problemen heeft m.b.t. onzekere toekomst	8	44	46	43	36	16	32	35	43	71	36
8. % met taal cursus op Citoniveau 4 of 5	52	39	0	10	32	36	47	31	44	0	32
9. % dagonderwijs in Nederland	50	20	8	0	21	39	21	15	21	0	21
10. % beroepsgerichte cursus	62	24	0	7	25	35	31	31	7	6	25
11. % met aansluitend werk	65	29	0	0	36	50	67	29	0	0	36
12. % dat in vrije tijd meer contacten heeft met Iraki dan met Nederlanders	28	39	69	75	58	33	42	50	79	53	48
13. Gemiddelde leeftijd bij komst	27	30	34	34	31	31	31	31	30	32	31

7.4 Vergelijking met andere vluchtelingengroepen

Vergelijken we de Irakese vluchtelingen met andere vluchtelingengroepen dan valt op dat zij betrekkelijk weinig uitzien naar c.q. hoop hebben op terugkeer naar hun herkomstland. Van de Irakezen is slechts 1 op de 5 dit zeker of wellicht van plan. Bij de Iraniërs gaat dit op voor 44% en bij de Somaliërs voor 76% (zie tabel 7.2). Op basis hiervan zou men geneigd zijn te verwachten dat de Irakezen beter thuisgeraakt zijn in Nederland en/of zich hier beter thuisvoelen. Tabel 7.4 laat echter zien dat dit niet het

geval is. In de gesprekken met sleutelpersonen - zie paragraaf 7.5 - komt naar voren dat voor veel Irakezen op gaat dat, ook wanneer zij zich hier niet thuisvoelen, terugkeer naar hun geboorteland (vooralsnog) geen alternatief vormt.

Tabel 7.4 - Thuisraken en thuisvoelen

	Nieuwe etnische groepen*				
	Afghanen	Irakezen	Iraniërs	Somaliërs	Ethiopiërs/ Eritreërs
1. Thuisgeraakt in Nederland					
. goed thuisgeraakt	22	24	36	30	37
. redelijk goed	33	38	40	46	46
. enigermate	42	24	22	17	11
. (nog) niet	3	13	2	7	6
totaal (abs. = 100%)	(98)	(107)	(110)	(112)	(115)
2. Thuis voelen in Nederland					
. zeer goed	17	29	16	17	19
. goed	44	18	28	23	20
. redelijk	29	24	38	29	32
. enigszins	7	13	12	16	11
. niet	3	17	7	15	18
totaal (abs. = 100%)	(98)	(107)	(111)	(112)	(114)
3. Terug willen naar geboorteland					
. ja, zeker	4	11	18	47	14
. ja, wellicht	19	10	26	29	25
. nee	30	44	21	9	18
. weet niet	47	34	35	15	44
totaal (abs. = 100%)	(98)	(105)	(110)	(111)	(114)

Bron: ITS, 2000 (*Nieuwe etnische groepen in Nederland*).

7.5 Sleutelpersonen over thuisvoelen en terugkeerwensen

Als het gaat om het zich thuisvoelen, perspectieven in Nederland en eventuele terugkeerwensen, tekenen de gesprekspartners allereerst aan dat mensen momenteel geen keuze hebben. Ze kunnen niet terug naar Irak vanwege het daar heersende regime. Ook al zouden mensen terug willen, ze hebben geen alternatief. Eerst zal de situatie in

Irak moeten verbeteren, dan pas zullen overwegingen rond terugkeer aan de orde zijn. Verder maken betrokkenen een onderscheid tussen de situatie van de oudere vluchtelingen en hun kinderen, c.q. de jongere generatie. In het algemeen is hun inschatting dat, als de situatie in Irak veilig wordt, een aantal ouderen wellicht zal terugkeren. Bij jongeren zal dit waarschijnlijk minder het geval zijn. Bij gezinnen of moeders met kleinere kinderen zal ook dan terugkeer nauwelijks aan de orde zijn, omdat zij mede vanwege hun kinderen sterk aan Nederland gebonden zullen blijven. Een van de gesprekspartners ziet een parallel tussen de situatie van Irakese vluchtelingen nu en die van de vluchtelingen uit Zuid-Amerika in de jaren zeventig: *“Veel ouderen zouden graag naar Irak terug willen, als de situatie daar verbetert. Je zou de situatie van Irakezen een beetje kunnen vergelijken met die van de Zuid-Amerikaanse vluchtelingen uit de jaren zeventig. Veel oudere Zuid-Amerikanen zijn weer terug gegaan naar hun herkomstland, nadat de militaire regimes daar waren verdwenen. Maar hun kinderen zijn vaak in Nederland gebleven. Die zijn in Nederland opgegroeid, ze zijn in Nederland getrouwd, hebben in Nederland kinderen gekregen. Bij de Irakezen zie je dat zoiets zich ook voordoet. De kinderen doen het in het algemeen heel goed. Veel van hen studeren af, leren een goed beroep en vinden momenteel redelijk snel werk. Die jongeren zien hun toekomst vooral in Nederland. Ze zijn hier opgegroeid en naar school geweest en hebben weinig affiniteit meer met Irak. Daar komt ook nog bij dat de Irakese samenleving sinds de jaren zeventig is ‘gefundamenteeliseerd’ en traditioneler is geworden in reactie op eerdere ‘verwestering’. Veel jongeren willen niet terug gaan naar zo’n traditionele, niet-westerse samenleving’.*

Voor ouderen kan het perspectief anders liggen, stellen gesprekspartners. Zij identificeren zich vaak minder met Nederland en zien zichzelf meer als vluchtelingen, politieke vervolgd, ontheemden, voor wie Irak het eigen vaderland blijft en Nederland in principe slechts tijdelijk een veilige haven biedt. Maar zij zien vaak geen mogelijkheden voor terugkeer naar Irak, omdat er in hun ogen geen perspectief is op verbetering van de situatie daar. Met dit dilemma leven veel Irakese vluchtelingen in Nederland. Binnen hun gezinnen koesteren zij hun eigen cultuur in de hoop dat terugkeer ooit mogelijk wordt. Een van de gesprekspartners verwoordt het dilemma als volgt: *“Onze inschatting is dat als Saddam weg gaat, iedereen terug gaat. De grote meerderheid van de Irakezen zou hier niet verder kunnen leven zonder deze hoop. Een spreekwoord zegt ‘Wie geen wortels heeft, heeft geen toekomst’. Zonder deze hoop, is er geen toekomst voor Irakezen. Veel ouderen willen zeer graag terug naar hun geboorteland. Ze stimuleren hun kinderen sterk de eigen cultuur levend te houden: vertellen kinderen verhalen over Irak, laten kinderen tekeningen maken over Irak, geven kinderen les in de eigen taal. Ze proberen een positief beeld van Irak te scheppen: laagbouw, buiten wonen, allemaal eigen tuintje etc. De vraag is natuurlijk wel wat er uiteindelijk gebeurt. Hun kinderen zullen later zelf hun eigen keuzes gaan maken’.*

Verschillende gesprekspartners leggen een relatie tussen de mate waarin mensen zich thuisvoelen en de mate waarin zij in de Nederlandse samenleving participeren. Vooral deelname aan arbeid kan volgens hen een factor zijn, die stimuleert dat men zich in Nederland beter thuis gaat voelen en dat men zich gemakkelijker in de denkwereld van Nederlanders kan verplaatsen: *“Het is moeilijk in te schatten of Irakezen zich in Nederland thuis voelen. Het zou in principe wel kunnen. Mensen die werk hebben voelen zich naar onze indruk eerder en beter op hun gemak dan mensen die geen werk hebben en thuis zitten. Mensen die thuis zitten hebben vaak weinig contacten en ontwikkelen allerlei gevoelens van onzekerheid en onveiligheid. Herinneringen aan de onveiligheid van de situatie in Irak blijven bij hen overheersen en blijven hun opvattingen over Nederlandse gewoontes beïnvloeden. Om een voorbeeld te noemen: voor Irakezen in Nederland geldt ‘politiek is gevaar’; ze zijn daarom huiverig voor allerlei activiteiten die met politiek te maken hebben. Voor Nederlanders is politiek echter heel gewoon: ‘politiek is samenleving’.* De oriëntatie van mensen op de Nederlandse samenleving zal in deze optiek sterker zijn, naarmate zij minder van die samenleving zijn afgesloten. Voor nogal wat Irakese vluchtelingen geldt evenwel dat zij op een aantal maatschappelijke terreinen zo niet worden buitengesloten, dan toch op zijn minst duidelijk zijn achtergesteld. Uit bovenstaand citaat blijkt bovendien dat buitensluiting door de samenleving gepaard kan gaan met processen van persoonlijke, innerlijke afsluiting. Beide processen kunnen elkaar versterken en dit kan verdere integratie belemmeren.

7.6 Sleutelpersonen over integratie

Verschillende posities en perspectieven

Diverse gesprekspartners geven aan dat er binnen de Irakese bevolkingsgroep verschillende groepen zijn met verschillende posities, verschillende perspectieven en ook verschillende ideeën over integratie. Men vindt het moeilijk op dit punt al te sterk te generaliseren, maar een van de deskundigen - zelf al lange tijd in Nederland, actief in diverse zelforganisaties en goed kenner van de Irakese cultuur - wijst op verschillen tussen de groepen die vóór 1990 naar Nederland zijn gekomen en de groepen die hierna, met name na 1995 in Nederland zijn gearriveerd. Mensen uit de eerdere groepen kwamen vaak als persoonlijk vervolgd met andere perspectieven (‘wij waren idealisten’) naar Nederland. Zij kwamen in een situatie waarin enerzijds een sterkere noodzaak tot integratie bestond en er anderzijds ook goede mogelijkheden waren (opvang, begeleiding, contacten, beeldvorming) waren om integratie feitelijk te realiseren. Veel Irakezen uit deze groepen zijn momenteel goed geïntegreerd. Mensen uit de latere groepen kwamen in veel grotere getale, waren massaal ontheemd en in hun

geboorteland collectief in hun bestaansmogelijkheden aangetast. Zij kwamen naar Nederland vanuit deels andere perspectieven ('bestaan opbouwen') en kwamen hier in omstandigheden terecht die integratie een stuk moeilijker maakten (andere procedures, minder opvang en begeleiding, negatiever beeldvorming). Voor een deel van deze mensen - uitgeprocedeerde, afgewezen asielzoekers - is integratie momenteel niet aan de orde; zij zullen wellicht naar Irak worden teruggestuurd.

Een andere gesprekspartner, medewerker bij een organisatie voor ondersteuning en begeleiding van vluchtelingen, ziet als een belangrijk element van integratie de wijze waarop men de eigen verhouding met Nederlanders gestalte wil geven: *'Wat integratie, in termen van omgang met Nederlanders betreft, kun je grofweg 3 groepen onderscheiden:*

- . *een groep die zegt: wij blijven binnen Irakese kringen, maar zoeken ook contact met Nederlanders.*
- . *een groep die geen contacten met Irakezen wil, maar alleen met Nederlanders; zij willen een eigen en duidelijk ander leven opbouwen; hun kinderen mogen bij voorbeeld soms ook geen Arabisch leren.*
- . *een groep die alleen maar met Irakezen contact wil hebben; zij willen, ook als ze bij voorbeeld werk hebben, verder geen contacten met Nederlanders'; dit is een groep waarmee soms moeilijk te communiceren is.*

Betrokkene heeft uit eigen ervaring de indruk dat van deze drie groepen de eerste groep het grootste is. De twee andere groepen zijn in de minderheid.

Volgens de meeste gesprekspartners moet verder als het om integratie gaat onderscheid worden gemaakt tussen oudere en jongere vluchtelingen. Oudere vluchtelingen hebben met andere problemen rond integratie te maken dan jongeren en slagen er vaak minder goed in hun weg in de Nederlandse samenleving te vinden. De jongeren daarentegen passen zich gemakkelijker aan en krijgen betere kansen in het onderwijs, op de arbeidsmarkt en in hun latere beroepsloopbaan. Maar beklemtoond wordt dat integratie voor niemand een eenvoudig proces is.

Integratie van jongere Irakese vluchtelingen

Dat integratie ook voor jongere vluchtelingen, ondanks betere kansen, geen vanzelfsprekende zaak is, komt duidelijk tot uitdrukking in de ervaringen van medewerkers van Vluchtelingenwerk, die veel met Irakese jongeren te maken hebben. Zij wijzen op de (persoonlijke) moeilijkheden die veel jongeren moeten overwinnen en benadrukken hoe belangrijk eigen initiatief, goede begeleiding en stimulering vanuit de directe omgeving in dit verband is. Een begeleider van deze jongeren zegt hierover bijvoorbeeld: *"Je moet je de uitgangssituatie voorstellen. Onder Irakezen die naar Nederland*

komen zijn grote verschillen qua leeftijd. Voor de oudsten (60-plussers) geldt dat ze nog kapot zijn van Irak. Maar ook voor veel jongeren geldt dat ze alleen maar oorlog hebben meegemaakt, nauwelijks opvoeding hebben gehad, nooit perspectief in Irak hebben gehad. Ze komen in Nederland in een soort shock terecht en zijn niet in staat meteen een eigen leven in Nederland op te bouwen. Ze moeten tot rust komen na de crisis, hebben een herstelperiode nodig. De mensen moeten ook wennen aan de veiligheid in Nederland, de democratische gang van zaken, leven zonder angst voor controle, geheime politie e.d. In die situatie blijkt eigen initiatief heel belangrijk. Belangrijk is dat je zelf iets wil bereiken. Als je zelf niet bereid bent iets aan je situatie te doen, zul je niet geholpen worden. De kwestie is: pak je de uitdaging in Nederland aan, vind je iemand die je kan helpen, en wil je bereidheid tonen verder te komen'. Betrokkene is zelf Irakees vluchteling. Hij heeft jarenlang in de oorlog met Iran gevochten, heeft aan de opstand na de Golfoorlog meegedaan, heeft jarenlang onder zeer slechte omstandigheden in een vluchtenkamp in Saoedi-Arabië gezeten en is een aantal jaren geleden als uitgenodigd vluchteling naar Nederland gekomen. In Nederland heeft hij vervolgens diverse studies gedaan en hij werkt nu als begeleider van jongere nieuwkomers. Hij heeft de problematiek die hij schetst ook persoonlijk ondervonden.

Een andere gesprekspartner, een Koerdisch vluchteling, die ook op jongere leeftijd naar Nederland is gekomen na in Irak altijd in zeer moeilijke omstandigheden te hebben geleefd, stelt het volgende: *“Je ziet een duidelijk effect van de negatieve socialisatie in Irak. Mensen hebben in Irak van dag tot dag geleefd, krijgen nu in Nederland een uitkering en zijn wel tevreden. Na enkele jaren komen ze erachter dat ze op die manier in een problematische situatie blijven zitten en dan is het vaak te laat. Probleem is ook dat mensen weinig goede voorbeelden hebben: veel Irakezen om hen heen zitten in een slechte positie. Wat je ook nog wel eens ziet is dat Irakezen die wel geslaagd zijn en wel een goed voorbeeld zouden kunnen vormen, vaak niets meer met nieuwkomers te maken willen hebben”* .

De gesprekspartners krijgen niet zoveel signalen dat verschillen tussen ouderen en jongeren tot problemen zouden leiden. Binnen de meeste families lijkt men er doorgaans redelijk in te slagen toenemende verschillen in opvattingen en gewoontes van oudere en jongere generatiegenoten met elkaar te verenigen. Als er problemen zijn, komen die niet gauw naar buiten. Irakese jongeren staan niet bepaald als onrustig bekend. Een medewerker van een lokale Koerdische vereniging merkt in dit verband op: *“Het kan zijn dat de familiecultuur daarbij een rol speelt. Het is vaak toch nog redelijk hiërarchisch. Vader is de baas. Maar dingen beginnen ook te veranderen. Niet alles meer wordt door de baas beslist. Je kunt vaak ook dingen met broers bespreken of met zussen. Dan is er minder aanleiding voor spanningen’*.

Regulering van spanningen binnen gezinnen neemt overigens niet weg dat soms problemen kunnen ontstaan die in dit verband niet meer kunnen worden opgevangen. Bovendien zijn er nogal wat jongere vluchtelingen die niet in gezinsverband leven. In die gevallen wordt bij problemen vaak onderlinge hulp geboden, door familieleden of door andere mensen uit de lokale gemeenschap. Ook de Irakese zelforganisaties kunnen in die gevallen ondersteuning bieden. Een medewerker van zo'n organisatie vertelt bij voorbeeld: *“In bepaalde gevallen ontstaan er spanningen als gevolg van de onzekerheden en problemen waarmee het vluchtelingbestaan omgeven is. Vaak helpt men elkaar dan onderling, vanuit de familie. Spanningen komen pas naar buiten als dit niet mogelijk is. Wat je ook nogal eens ziet is dat vluchtelingen die alleen hier zijn, die geen familie hebben, problemen krijgen. Een zelforganisatie kan dan hulp geven. Bij voorbeeld, bij een huwelijk. In Irak regel je een huwelijk via de families. In Nederland is dat niet mogelijk. Voor een man die alleen hier is en die een vrouw tegenkomt, is het moeilijk de familie van die vrouw aan te spreken en omgekeerd kan haar familie niet naar de familie van de man stappen. Als alleenstaand vluchteling heb je bovendien toch al een moeilijke status. In situaties waar dat problemen geeft, kunnen vertrouwde mensen uit organisaties die men vertrouwt erbij geroepen worden en bij voorbeeld met deze families gaan praten. Op die manier hebben ze een soort bemiddelende rol, ook binnen de eigen gemeenschap’*

Integratie van oudere Irakese vluchtelingen

De meeste gesprekspartners hebben de ervaring dat het vooral voor oudere Irakezen moeilijk is in Nederland te integreren. Hun leeftijd speelt daarbij een rol en hun persoonlijke problematiek, maar ook hun beperkter taalvaardigheid, hun beperkter leer- en aanpassingsvermogen, hun geringere kansen op de arbeidsmarkt en de (soms grote) verschillen die zij ervaren tussen hun situatie in Nederland en die in Irak. Veel ouderen zijn werkloos en dat is een belangrijke belemmering voor hun verdere integratie, stelt een medewerker van een lokale zelforganisatie: *“Problemen doen zich vooral voor mensen van middelbare en oudere leeftijd. Ze zijn vaak op hogere leeftijd naar Nederland gekomen. Hun opleidingen in Irak tellen in Nederland maar beperk mee. Werkervaring in Irak telt nauwelijks. Voor hen is het heel moeilijk om in Nederland werk te vinden”*.

Een andere gesprekspartner vergelijkt de situatie van Irakese met die van Turkse en Marokkaanse minderheidsgroepen: *“De situatie voor oudere Irakezen ligt moeilijker dan die voor bij voorbeeld oudere Turken en Marokkanen. De oudere Turken en Marokkanen zijn vaak al veel langer in Nederland, spreken de taal beter, zijn beter thuis in Nederland, hebben inmiddels betere netwerken opgebouwd. De oudere Irakezen*

*zijn pas veel korter in Nederland. Zij spreken de taal vaak slecht, zijn minder thuisge-
raakt in Nederland en hebben weinig netwerken die kunnen helpen'.*

Oudere Irakezen stuiten ook op typische kenmerken van Nederlandse systemen, die sterk verschillen van de manier waarop in Irak zaken zijn geregeld. De Nederlandse maatschappij is een ander soort samenleving, sterker geformaliseerd en gebureaucratiiseerd dan de Irakese: *“Irak was vroeger een welvarend land. Het was voor mensen nooit een probleem om werk te vinden. Zeker als beter opgeleide kon je zó overal gaan werken, ook zonder diploma’s. Het was ook heel gemakkelijk om te switchen: naar een andere baan, een ander bedrijf beginnen, in een andere sector gaan werken, in een andere stad, als ambtenaar gaan werken. Hier kan dat niet. Nederland is typisch een diploma-maatschappij. Je hebt overal papieren voor nodig’.*

Daarnaast wijzen sommige gesprekspartners op de verschillen in opvattingen over zaken als bij voorbeeld werk en status. In Nederland heeft men over die zaken soms andere opvattingen dan in Irak. Met name Irakese ouderen hebben tijd nodig om aan die opvattingen te wennen. Een medewerker van een allochtonenorganisatie ervaart dit regelmatig: *“Vooral bij de ouderen spelen twee problemen een rol: namelijk wennen aan de werkcultuur in Nederland en wennen aan het soort werk dat ze in Nederland krijgen. Mensen hebben tijd nodig om werk te vinden en een laag loon te leren accepteren. Veel oudere Irakese vluchtelingen hebben de nodige werkervaring in Irak en zijn niet direct van plan in Nederland van richting te veranderen. Nogal wat van deze mensen krijgen vanuit instanties dan een aanbod om laag betaald werk of om vrijwilligerswerk te gaan doen. Ze moeten dat leren accepteren. Daar is uitleg voor nodig. Uitleggen dat werken gezond is, dat een betaalde baan, ook een laagbetaalde baan, beter is dan een uitkering, dat er ook zoiets is als vrijwilligerswerk. Vrijwilligerswerk is een onbekend verschijnsel in de Irakese cultuur. Familiezorg is in Irak doodnormaal. Werken als ‘vrijwilliger’ in een ziekenhuis of bibliotheek past niet in de Irakese cultuur. Mensen hebben tijd nodig om dit soort zaken te leren kennen. Maar onze ervaring is dat veel Irakezen uiteindelijk wel heel ander werk en lager loon accepteren.* Betrokkene kent daar veel voorbeelden van, bij voorbeeld: mensen die in Irak docent zijn geweest en die in Nederland uiteindelijk in de kinderopvang of op de kleuterschool terecht zijn gekomen; kunstenaars in Irak, die in de winkel prijsjes zijn gaan plakken; een hoogleraar musicologie uit Irak, die in Nederland in de kassen is gaan werken.

Integratie Irakese vrouwen

Sommige gesprekspartners wijzen er op dat er specifieke problemen bestaan rond de integratie van Irakese vrouwen. Voor een deel hebben deze te maken met de verhoudingen binnen de Irakese gemeenschap zelf. Aan de andere kant spelen factoren in de Nederlandse samenleving een rol.

Een punt dat herhaaldelijk naar voren gebracht wordt is dat de man-vrouw verhouding in gezinnen van vluchtelingen nogal eens onder spanning komt te staan. Een medewerkster van een Irakees vrouwenplatform heeft hier regelmatig mee te maken: *“Een probleem dat opvalt onder Irakezen is het grote aantal echtscheidingen in Nederland. In Irak hebben mensen vaak onder grote druk gestaan, maar zijn ze toch bij elkaar gebleven. In Nederland gaan ze dan in een keer scheiden. De vrouwen komen vervolgens op zichzelf te staan en kunnen in moeilijkheden raken. Vraag is wat de oorzaken hiervan zijn. We hebben wel eens geprobeerd er onderzoek naar te doen, maar dat lukte niet goed. Mogelijk is een oorzaak dat de sociale controle in Nederland minder is, familiebanden vallen voor een deel weg. Het kan ook zijn dat financiële redenen een rol spelen, in verband met uitkeringen en zo. We hebben er geen duidelijk idee van. Het is wel bekend is dat dit ook bij andere groepen vluchtelingen speelt”*.

Zij analyseert verder: *‘Wat ook kan meespelen is dat de verhoudingen tussen mannen en vrouwen in Nederland veranderen. Er is verschil tussen mannen en vrouwen. Mannen zitten nogal eens thuis, zijn werkloos, komen weinig het huis uit, voelen zich niet thuis in Nederland. Vrouwen komen vaker het huis uit. Ze gaan naar winkels, gaan met de kinderen naar school, hebben soms ook werk. Ze gaan zich gemakkelijker thuis voelen. Die situatie kan spanningen en psychische problemen in de gezinnen veroorzaken. De traditionele verhoudingen in het gezin veranderen. De mannen krijgen minder macht, ontwikkelen schaamtegevoelens, accepteren hun ondergeschikte positie niet. De man is soms veel ouder dan de vrouw, de vrouw werkt, de man zit thuis, de vrouw moet in feite voor de man zorgen, de man voelt zich daar slecht bij, men gaat ruzie maken etc. Dergelijke problemen blijken vooral in eerste 3 jaar na aankomst in Nederland tot uiting te komen. In Irak staan de gezinnen onder sterke druk, zijn ze bezig met het primaire bestaan, levensonderhoud, overleven, hebben ze geen tijd om over elkaar na te denken, geen tijd om ruzie te maken. In Nederland ontstaat dan een heel nieuwe situatie, zonder spanningen van buitenaf. Mensen moeten leren om in zo’n normale situatie ‘normaal’ met elkaar om te gaan’*.

Probleem is dat vrouwen na een echtscheiding vaak alleen komen te staan, zelf een nieuw bestaan op moeten bouwen en zelf voortaan hun weg in Nederland moeten zien te vinden. Vaak zijn ze al van wat oudere leeftijd, hebben ze zich met hun gezin rede-

lijk kunnen redden, maar vallen ze terug naar een beduidend lagere levensstandaard. Daar komt de problematiek rond gezin en familie nog bij en, soms, de druk vanuit bepaalde instanties. Dat maakt hun situatie vaak niet gemakkelijk.

Irakese vrouwen, waarmee voor dit onderzoek is gesproken, geven aan dat deelname aan arbeid ook voor vrouwelijke vluchtelingen een belangrijke voorwaarde voor verdere integratie kan zijn, maar dat vrouwen in dit verband met een aantal specifieke belemmeringen te maken hebben: *“Voor Irakese vrouwen geldt vaak dat het heel moeilijk is om werk te vinden in Nederland. Er zijn er nogal wat met kleinere kinderen. Kinderopvang is er vaak niet zomaar. Een baan vinden met geschikte tijden waarop je kunt werken is ook lastig. Onze ervaring is ook dat nogal wat vrouwen het niet zo gemakkelijk vinden om met Nederlanders om te gaan. Nederlanders hebben veel vooroordelen, weten in het algemeen nauwelijks iets van Irak. Ze kijken vanuit heel verkeerde beelden tegen je aan: waarom heb je geen hoofddoekje om? weet je wat een koelkast is? Dat soort dingen...dat maakt communicatie wel eens moeilijk’.*

Voor vrouwen geldt vaak ook dat ze diploma’s hebben en in beroepen hebben gewerkt waar ze in Nederland minder gemakkelijk mee aan de slag kunnen komen: *“Veel Irakese vrouwen van jongere leeftijd zijn nog in Irak afgestudeerd. Maar ze hebben vaak diploma’s die in Nederland niet worden erkend of weinig waarde hebben, bij voorbeeld diploma’s op het gebied van administratie. Daarom zijn ze in Nederland vaak nieuwe opleidingen gaan volgen, in heel andere richtingen. Nogal wat jongere vrouwen hebben in eerste instantie ook simpele baantjes aanvaard, zijn bij voorbeeld in een winkel gaan werken, en hebben pas in een later stadium carrière gemaakt. Oudere vrouwen doen dat minder. Jongere vrouwen zijn nog wat flexibeler dan oudere vrouwen. Voor hen is het gemakkelijker zo’n weg te kiezen’.*

Vanuit het platform vluchtelingenvrouwen, waar ook Irakese vrouwen deel van uit maken, zijn voorstellen richting beleid ontwikkeld om iets aan deze problematiek te doen. Voorgesteld wordt intensieve cursussen voor vrouwelijke vluchtelingen te ontwikkelen en meer werk te maken van erkenning en waardering van hun werkervaring in Irak. Men verwacht dat dit er op den duur toe zal leiden dat deze vrouwen niet in simpel werk (achter de kassa) blijven zitten maar sneller zullen doorstromen naar werk waarvoor ze zijn gekwalificeerd.

8 Samenvatting en conclusies

In dit afsluitende hoofdstuk zijn de belangrijkste bevindingen uit het onderzoek nog eens puntsgewijs op een rij gezet. Verder zijn in dit hoofdstuk op een aantal plaatsen aandachtspunten voor beleid geformuleerd. Deze sluiten nauw aan bij de onderzoeksbevindingen en kunnen voor betrokken instanties een aanknopingspunt vormen om hun beleid verder vorm te geven.

8.1 Het onderzoek

1. Doel van dit onderzoek is een beeld te geven van de sociaal-economische positie, de maatschappelijke participatie en de integratie van Irakese vluchtelingen in de Nederlandse samenleving. Het onderzoek sluit aan bij een eerder onderzoek onder 5 andere nieuwe etnische groepen, te weten Iraniërs, Afghanen, Somaliërs, Ethiopiërs/Eritreërs en Vietnamezen (Van den Tillaart e.a, 2000). In dit onderzoek onder de Irakezen is eenzelfde onderzoeksinstrumentarium gehanteerd als in het onderzoek onder die andere bevolkingsgroepen.
2. Voor het onderzoek is een steekproef van 108 Irakese statushouders geïnterviewd. Deze groep respondenten werd verkregen via een a-selecte steekproeftrekking uit de basisadministraties van 5 Nederlandse gemeenten, waar relatief grotere groepen Irakezen wonen, namelijk Den Haag, Eindhoven, Enschede, Arnhem en Leeuwarden. Controles met populatiegegevens wijzen uit dat de steekproef wat betreft samenstelling naar leeftijd, geslacht, verblijfsduur, gezinssamenstelling en opleidingsniveau een goede afspiegeling vormt van de totale Irakese bevolkingsgroep in Nederland. De respondenten zijn mondeling geïnterviewd door tweetalige interviewers, met behulp van een voorgestructureerde vragenlijst, die in hun eigen taal (Arabisch dan wel Koerdisch) beschikbaar was. Voor het onderzoek zijn verder gesprekken gevoerd met een 20-tal sleutelpersonen uit de Irakese gemeenschap, i.c. vertegenwoordigers van landelijke en lokale Irakese instellingen en verenigingen, en met enkele medewerkers van Vluchtelingenwerk en betrokken gemeenten.

8.2 Irakese vluchtelingen in Nederland

3. In de zeventiger en tachtiger jaren kwamen er slechts kleine groepen Irakezen naar Nederland. De meeste Irakezen arriveerden in de jaren negentig. In de periode 1989-2000 dienden in totaal 39.597 Irakezen een asielaanvraag in Nederland in. Aan 23.127 Irakezen werd een status verleend. Daarnaast werden 1706 Irakezen in deze periode als uitgenodigd vluchteling opgenomen. Duidelijke pieken in de asielaanvragen en statusverleningen liggen er in de jaren 1997 en 1998. Sinds 1998 is het aantal aanvragen en erkenningen sterk afgenomen. Dit is waarschijnlijk mede een gevolg van aanscherping van het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van vluchtelingen uit Irak.
4. In de jaren zeventig en tachtig bevonden zich onder de vluchtelingen veel Koerden. Dit waren doorgaans hoger opgeleide personen, uit intellectuele beroepen, afkomstig uit stedelijke gebieden, die actief waren geweest in het Koerdisch verzet en wegens persoonlijke vervolging hun land moesten verlaten. In de jaren negentig kwamen ook andere groepen, die toenemend onder druk van het regime kwamen te staan, naar Nederland toe: Arabieren, uit het zuiden van Irak, Assyriërs, Turkmenen en Armeniërs. Onder hen bevonden zich niet alleen hoger opgeleiden maar ook middelbaar en lager opgeleiden, mensen uit industriële en ambachtelijke beroepen, bewoners van het platteland, die vaak collectief ontheemd raakten en in hun bestaan werden bedreigd. Tot 1998 waren de meeste vluchtelingen mannen in de leeftijd tussen 18 en 45 jaar (circa 70%). Het merendeel had een partner en/of kinderen op het moment van vertrek uit Irak. Sinds 1998 neemt het aandeel mannen echter af en komen er meer vrouwen en kinderen naar Nederland toe. Blijkbaar is er in toenemende mate sprake van volgmigratie in het kader van gezinshereniging.
5. Volgens het CBS bevonden zich op 1 januari 2000 33.470 Irakezen rechtmatig in Nederland. De meesten van hen (62%) zijn mannen. Een groot deel (45%) is tussen 25 en 44 jaar oud. Daarnaast woont er een grote groep Irakese kinderen in de leeftijd van 0-14 jaar in Nederland (31%). De 108 voor dit onderzoek geïnterviewde Irakezen verblijven inmiddels gemiddeld 6 jaar in Nederland. Bijna eenderde van hen is tot Nederlander genaturaliseerd. De helft beschikt over een A-status. Ruim tweederde van hen is gehuwd, in bijna alle gevallen met een Irakese partner, en woont met de partner samen. Een kwart is ongehuwd en woont alleen. Ruim tweederde van de geïnterviewden heeft kinderen. Een kwart van alle kinderen is nog jonger dan 5 jaar. Onder de 108 geïnterviewde Irakezen zijn de Koerden in de meerderheid (64 personen). Daarnaast zijn er 28 Arabieren, 4 Turkmenen en 4 Assyriërs. De overige 8 behoren tot andere bevolkingsgroepen. Deze cijfers geven volgens de sleutelperso-

nen met wie voor dit onderzoek is gesproken een goed beeld van de verhoudingen in de Irakese gemeenschap in Nederland zoals zij die uit eigen ervaring kennen.

6. De Irakese vluchtelingen zijn sterk verspreid over Nederland. Slechts 15 procent woont in de 4 grote steden. Het merendeel woont in kleinere gemeenschappen van 500-1000 personen in de middelgrote steden buiten de Randstad. De voor dit onderzoek geïnterviewde Irakezen wonen bijna allemaal in huurwoningen, vaak op het tweede of derde adres na de opvang. Iets meer dan de helft (55%) woont in een buurt waar vooral Nederlanders wonen. Bijna een kwart (24%) woont in een gemengde buurt. De overigen (19%) wonen in een buurt met vooral allochtone Nederlanders. Circa de helft van de respondenten geeft aan (redelijk) veel contacten met andere buurtbewoners te hebben, meestal met zowel autochtone als allochtone Nederlanders. Bij ongeveer 1 op de 4 Irakezen beperken die contacten zich vooral tot voormalige landgenoten of andere niet-Nederlanders. De Irakezen blijken zich op deze punten weinig te onderscheiden van andere vluchtelingengroepen als de Iraniërs, de Afghanen en de Ethiopiërs. Evenals deze groepen hebben ook zij in hun woongemeenten tal van eigen organisaties opgericht, die zich met voorlichting, begeleiding, belangenbehartiging, culturele activiteiten en bevordering van participatie en integratie bezighouden. Die organisaties vormen volgens sleutelpersonen overigens een heterogeen geheel, evenals de Irakese gemeenschap zelf. Ze weerspiegelen voor een deel de verschillen op het etnische, politieke en culturele vlak zoals die ook in de Irakese maatschappij zijn aan te treffen.

8.3 Deelname aan onderwijs en opleidingen

7. Die heterogeniteit zien we ook als we kijken naar de achtergronden wat betreft opleiding en werkervaring van de Irakese vluchtelingen. De 108 geïnterviewde Irakezen hebben gemiddeld 11,5 jaar dagonderwijs in Irak gevolgd. Van de 108 Irakezen hebben er 15 geen informatie verstrekt over de opleiding die zij in hun geboorteland hebben gevolgd. Ruim een kwart (28%) geeft aan alleen basisonderwijs te hebben gevolgd. Minder dan een kwart (17%) heeft lbo/vbo/mavo-niveau dan wel havo/vwo/mbo-niveau bereikt (22%). Zo'n 20 procent heeft onderwijs op hbo/wo-niveau gevolgd. Verder zegt 43 procent van de respondenten dat zij in het geboorteland betaald werk hebben verricht. Bijna een kwart had daar een eigen bedrijf (18%) of werkte al dan niet betaald mee in het familiebedrijf (6%). De overigen waren nog in opleiding (25%) of waren werkloos/werkzoekend (7%). Deze gegevens laten zien dat beslist niet alleen hoger opgeleide Irakezen als vluchteling naar Nederland zijn gekomen, maar dat er ook grotere aantallen lager en middelbaar

geschoolden in Nederland aanwezig zijn. In het integratiebeleid zal met die diversiteit rekening moeten worden gehouden.

8. Circa een vijfde deel van de geïnterviewde Irakezen heeft in Nederland (verder) dagonderwijs gevolgd en ruim eenderde deel (37%) heeft hier een of meer beroepsgerichte cursussen gevolgd. Op dit punt bestaat er een duidelijke samenhang met de leeftijd die men heeft c.q. de leeftijd waarop men naar Nederland is gekomen. Met name de Irakezen die jong naar Nederland zijn gekomen - en voor wie het vertrek uit Irak meestal een onderbreking van hun schoolloopbaan impliceerde - zijn hier weer vaak onderwijs en opleidingen gaan volgen. Bij de Irakezen die op oudere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, zijn dergelijke opleidingsinspanningen eerder uitzondering dan regel. Verder blijkt dat personen die in Irak al een hoog opleidingsniveau hadden bereikt, in Nederland relatief vaak beroepsgerichte opleidingen zijn gaan doen. Bij personen met een lager en middelbaar opleidingsniveau komt dit minder vaak voor. Desgevraagd zegt men hier vooral opleiding te zijn gaan volgen vanwege de mogelijkheden die men ziet tot perspectiefverbetering via arbeid: door meer kansen op een baan te scheppen, een baan die men al heeft te kunnen blijven behouden of eventueel een betere baan te kunnen krijgen.
9. Het merendeel van de geïnterviewde Irakezen (86%) heeft inmiddels een of meer taalcursussen gevolgd of is daar nog mee bezig. Er is grote variatie in het aantal uren en het niveau waarop men de taallessen afsluit, maar het eindniveau, zowel onder ouderen als onder jongeren, is relatief laag. Tweederde sluit de lessen af op Cito 1-3 niveau en maar weinig mensen beginnen na de eerste cursus nog een keer opnieuw met taallessen. Slechts de helft van de respondenten geeft dan ook aan dat ze het Nederlands goed verstaan en begrijpen; wat spreken en lezen betreft valt de score nog lager uit. De geïnterviewde sleutelpersonen signaleren nogal wat problemen met het taalonderwijs: het lesmateriaal is vaak niet adequaat, het beginniveau is soms te hoog, lessen zijn te weinig gedifferentieerd, lessen spreken niet aan en sluiten niet aan bij wat mensen willen, ze zijn te basaal en bieden te weinig als opstap naar werk. Belangrijkste punt van kritiek is evenwel dat de taalcursussen te weinig zijn ingebed in praktijksituaties en te weinig follow-up krijgen. Verbetering van inbedding en vormgeving van deze cursussen is in hun ogen een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. Ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid heeft in zijn recent rapport over Nederland als immigratiesamenleving maatregelen op dit gebied geadviseerd (WRR, 2001).

8.4 Deelname aan arbeid

10. Deelname aan arbeid, en vooral aan betaalde arbeid, wordt algemeen gezien als een belangrijk element van integratie. Dit onderwerp is in het onderzoek dan ook uitvoerig aan de orde gesteld. Daarbij hebben de geïnterviewden zowel informatie gegeven over hun eigen arbeidsmarktpositie (108 personen) als over die van hun partners (59 personen). In totaal is deze informatie dus beschikbaar voor 167 personen. Ruim eerderde deel (34%) van deze 167 personen heeft op dit moment betaald werk. Zo'n 42 procent heeft momenteel geen betaald werk, heeft het ook eerder in Nederland niet gehad, maar zou het wel willen hebben. Bijna een kwart (24%) heeft niet eerder betaald werk in Nederland gehad en is daar ook (nog) niet naar op zoek. Van degenen die betaald werk hebben heeft ruim de helft (58%) een fulltime baan van 36 uur of meer. Eveneens ruim de helft heeft een vaste baan, in loondienst. Vaak gaat het daarbij om relatief laag of ongeschoold werk, zoals werk in de productie of in de verzorging. Slechts 5 personen geven aan werk op hooggeschoold niveau te doen, bijvoorbeeld als arts of in de hulpverlening. Veel Irakezen die werk hebben, blijken niet op passend niveau te werken. Ruim tweederde van hen vindt dat het werk wat ze doen niet goed aansluit bij de eigen opleiding en ervaring.
11. Er is dus een grote groep Irakezen die geen werk heeft, een forse groep die wel werkt, maar niet op een niveau dat aansluit bij de eigen competenties en een relatief kleine groep die wel aansluitend werk heeft gevonden. Nadere analyse wijst uit dat hoe men er op dit punt voor staat minder met opleidingsinvesteringen in Irak maar vooral met opleidingsinvesteringen in Nederland te maken heeft. Irakezen die hier aansluitend werk hebben gevonden hebben beduidend vaker dagonderwijs en vakgerichte opleidingen in Nederland gevolgd dan degenen die geen (aansluitend) werk hebben. De Irakezen die aansluitend werk hebben, hebben eveneens vaker taallessen op hoger niveau afgesloten en beheersen het Nederlands dus een stuk beter. Een goede taalbeheersing blijkt een cruciale factor te zijn bij het vinden van (aansluitend) werk.
12. De geïnterviewde sleutelpersonen wijzen eveneens op de taalproblematiek als een belangrijke factor bij de verklaring van de werkloosheid en de beperkte aansluiting van werk en kwalificaties onder de Irakezen. Daarnaast spelen naar hun mening ook andere factoren een rol: lange asielprocedures, onzekerheid over de verblijfsstatus, behoefte aan gewenning en rust na de vlucht, structurele knelpunten op de arbeidsmarkt, het ontbreken van geschikte banen en de geringe bereidheid van veel werkgevers om vluchtelingen aan te stellen en eventueel extra begeleiding te geven. Bovendien signaleren ze op enkele institutionele knelpunten, die in hun ogen beleidsmatig meer aandacht behoeven.

13. Een eerste knelpunt dat sleutelpersonen in dit verband noemen betreft de waardering van de opleidings- en ervaringsbagage die de vluchtelingen vanuit hun herkomstland meebrengen. Iraakse diploma's worden in Nederland vaak niet of beperkt erkend en in de waarderingssystematiek wordt doorgaans weinig rekening gehouden met anders of elders, bijvoorbeeld via werkervaring, verworven competenties. Nederland kent op dit punt een stringenter systeem dan verschillende omliggende landen. Voor gekwalificeerde Irakezen betekent dit dat ze vaak niet kunnen instromen in aansluitende opleidingen en dat ze extra belemmeringen ondervinden bij het vinden van een bij hun competenties passende baan. Nogal wat mensen moeten onnodig lang extra opleiding of bijscholing volgen voordat zij op hun niveau aan het werk kunnen. Anderen besluiten zich om te scholen in een heel andere richting. Weer anderen zien zich genooddaakt werk onder hun eigenlijke niveau te aanvaarden. Verschillende sleutelpersonen pleiten voor verbetering van de systematiek van diplomawaardering en voor meer ruimte voor erkenning van niet via formeel onderwijs verworven competenties.
14. Een tweede knelpunt waar men op wijst betreft beperkingen in het functioneren van de toeleidings- en bemiddelingscircuits. Een goede match tussen banen en personen komt vaak niet tot stand vanwege gebrekkige registraties, gebrekkige assessment van kwalificaties, sanctiedruk vanuit instanties, sterke gerichtheid van bemiddelaars op laaggeschoold werk, onvermogen van toeleiders om banen bij werkgevers los te krijgen en baangaranties waar te maken. Een optiek van duurzame arbeidsinpassing in plaats van de optiek van snelle plaatsing (in vaak niet aansluitende banen) die nu in de bemiddeling vaak domineert, zou op dit punt verbeteringen kunnen brengen en zou beleidsmatig dienen te worden gestimuleerd.
15. De mate waarin Iraakse vluchtelingen er in slagen om in Nederland (aansluitend) werk te krijgen, is voor een belangrijk deel afhankelijk van de mate waarin zij na hun komst (opnieuw) investeren in hun competenties. Voor Irakezen die op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen is dit vaak geen probleem. Een deel van hen is nog leerplichtig en meestal hebben zij nog geen gezin waarvoor zij verantwoordelijkheid dragen en voelen. Bij Irakezen die op oudere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, is dit wel vaak het geval. In deze situatie is vaak niet te voorkomen dat zij eerder kiezen voor werk dat onder hun oude niveau ligt dan voor een meer of minder langdurig opleidingstraject. Aangezien in deze gevallen de drijfveer meestal is dat men voor zichzelf en/of het eigen gezin wil zorgen, is het de vraag of men dit wel zou moeten willen voorkomen. Een betere aanpak is waarschijnlijk om naar middelen en instrumenten te zoeken die voorkomen dat deze personen vervolgens in banen vastlopen die, zeker op den duur, hun perspectieven op een succesvolle integratie eerder belemmeren dan bevorderen. Dit onderzoek laat zien dat een deel van de

desbetreffende personen zich op eigen kracht weten op te werken naar of in de richting van hun oude niveau. Anderen hebben echter waarschijnlijk een steuntje in de rug nodig om een dergelijk verbeteringstraject te kunnen realiseren.

8.5 Thuisraken en zich thuisvoelen in Nederland

16. Bijna een kwart (24%) van de geïnterviewde Irakezen is inmiddels goed thuisgeraakt in Nederland, dat wil zeggen dat zij op de hoogte zijn geraakt van belangrijke wet- en regelgeving, dat zij de relevante voorzieningen in Nederland kennen en dat ze weten wat min of meer typische gewoonten en gebruiken in Nederland zijn. Nog eens 38% zegt inmiddels redelijk goed te zijn thuisgeraakt. Ruim eenderde deel (37%) zegt dat dit (nog) maar ten dele het geval is. Nadere analyses wijzen uit dat Irakezen die op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen hier gemakkelijker zijn thuisgeraakt dan landgenoten die op oudere leeftijd kwamen. Verder zijn degenen die taallessen op hoger niveau hebben gevolgd, die dagonderwijs en beroepsgerichte cursussen in Nederland hebben gevolgd, die werk hebben dat aansluit bij hun competenties en die meer contacten met Nederlanders onderhouden hier doorgaans beter thuisgeraakt dan degenen die dit niet hebben gedaan.

17. Van de 108 Irakezen zegt bijna de helft (47%) zich momenteel (zeer) goed thuis te voelen in Nederland. Nog eens een kwart (24%) voelt zich hier redelijk thuis. De overigen voelen zich minder of geheel niet in Nederland thuis. Veiligheid, vrijheid, zekerheid, toekomstperspectief noemen mensen desgevraagd als belangrijke redenen waarom zij graag in Nederland zijn. Aanwezigheid van familie en vrienden en een goede bejegening door Nederlanders kunnen dat gevoel nog versterken. Anderzijds blijft er het grote verschil in cultuur, normen en waarden en het verlangen naar het geboorteland, dat voor mensen maakt dat zij zich hier niet zo goed thuis voelen. Thuisraken en thuisvoelen hebben weliswaar met elkaar te maken, maar zijn niet synoniem aan elkaar. Bij goed thuisraken is vooral een goede taalbeheersing van belang en het kunnen opbouwen van goede contacten met Nederlanders. Bij het zich thuisvoelen spelen vaak andere zaken een rol, zoals onzekerheid over familie en eigen toekomst, eenzaamheid en heimwee, werkloosheid en sociaal isolement. Deze zaken zijn moeilijker door beleid beïnvloedbaar, hoewel via het welzijnswerk en via hulpverleningsinstanties het nodige kan worden gedaan. Ook zelforganisaties kunnen een belangrijke rol vervullen om problemen op dit punt op te vangen en te voorkomen. Daartoe dienen deze adequaat te worden toegerust en gefaciliteerd. Zelforganisaties zouden ook sterker dan nu het geval is bij de inburgering van nieuwkomers kunnen worden betrokken.

18. Een grote groep Irakezen zegt (beslist) niet te willen terugkeren naar hun geboorteland, namelijk 44 procent. Dit is een beduidend hoger percentage dan bij andere nieuwe etnische groepen. Veel Irakezen achten de omstandigheden in hun geboorteland dermate problematisch dat terugkeer uitgesloten is, in ieder geval zolang het zittend regime aan de macht is. Er is een duidelijke discrepantie tussen deze geluiden vanuit de Irakese bevolkingsgroep zelf en het terugkeerbeleid dat vanuit de Nederlandse overheid ten aanzien van Irakese vluchtelingen wordt gevoerd.

Referenties

- Amain, K. & N. Kielstra (1992), *De Koerden*, Amsterdam: Uitgeverij Het Spinhuis.
- Besjes, K., B. Bulder & F. Kriek (1998), *Monitor kleine groepen integratiebeleid minderheden. Een vooronderzoek*, Leiden: Research voor Beleid.
- Binnenlandse Veiligheidsdienst (1999), *Jaarverslag 1998*, Den Haag: Ministerie van BZK.
- Birkenhäger, E. (1998), *Motieven voor asielzoekers uit Irak om naar Nederland te komen*, Den Haag: Indiac.
- Brink, M., M. Pasariboe & M. Hollands (1996), *Integratie van vluchtelingen op de arbeidsmarkt*. Amsterdam: UvA/Instituut voor Sociale Geografie.
- Farouk-Sluglett, M. & P. Sluglett (1990), *Iraq since 1958: from revolution to dictatorship*, London: Tauris.
- Jongerden, J. (1994), *Het recht op dromen. Ontwikkelingen naar een zelfstandig Koerdistan*, Breda: Uitgeverij Papieren Tijger.
- Khalil, Samir Al (1990), *Republic of fear - Saddam's Iraq*, London: Hutchinson Radius.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2001), *Rapportage Integratiebeleid Etnische Minderheden 2001*, Den Haag: Sdu.
- Soeterik, R (1993), *Irak - landenreeks*, Amsterdam: KIT.
- Tillaart, H. van den, M. Olde Monnikhof, S. van den Berg & J. Warmerdam (2000), *Nieuwe etnische groepen in Nederland*, Nijmegen: ITS.
- Tillaart, H. van den (2001), *Monitor etnisch ondernemerschap 2000*, Nijmegen: ITS.
- UNHCR (1996), *Background paper on Refugees and Asylum Seekers from Iraq*, Genève: UNHCR.
- UNHCR (2001), *Trends in Asylum Applicants in 38 countries*, Genève: UNHCR.
- VluchtelingenWerk (1990), *Vluchtelingen uit Irak in Nederland*, Groningen: VluchtelingenWerk.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2001), *Nederland als immigratiesamenleving*, Den Haag: Sdu Uitgeverij.

